

ISSN 1215-7333

Városhistória szemle

SZEGEDI MŰHELY

2006/3

Szegedi Műhely
2006. 45. évf. 3. szám

Szerkeszti
PÉTER LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság
BLAZOVICH LÁSZLÓ, GYURIS GYÖRGY, JUHÁSZ ANTAL, MARJANUCZ
LÁSZLÓ, RUSZOLY JÓZSEF, SZŐKEFALVI-NAGY ERZSÉBET

A szerkesztő munkatársa
JUHÁSZ ZSUZSA

- 1 RÁCZ JUDIT: *Külön vagy együtt? Szeged és az őt község*
79 RÉVÉSZ BÉLA: *Nagy Imre illegális könyve*
84 FEJÉR DÉNES: *1956 emlékhelyei Szegeden*
98 NÉMETH ANDRÁS: *Tizenkét baleseti jegyzőkönyv*
100 GRYNÆUS TAMÁS: *Szeged, 1956/57*
- 108 APRÓ FERENC – T. KNOTIK MÁRTA: *Hol halt meg Löw Lipót?*
113 BÉKÉSI IMRE: *Inczeffi Géza száz esztendeje. Arckép szénrajzzal*
118 TÓTH LÁSZLÓ: *Náhly József*

BÚCSÚ

123 PAPP ISTVÁN GÉZA: *Vörös Lászlóról*

SZEMLE

- 128 SZERDAHÉLYI PÉTERNÉ: *BLAZOVICH LÁSZLÓ: Szeged rövid története*
130 GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA: *PÉTER LÁSZLÓ: 1956 előtt, alatt, után*
- 132 *E számunk munkatársai*

Kiadja a Somogyi-könyvtár
Szeged, Dóm tér 1–4. 6720. 441. pf. 6701
Felelős kiadó Szőkefalvi-Nagy Erzsébet
Sokszorosította a Goldprint Kft.
Felelős vezető Gabnai János
Megjelent 300 példányban

*Külön vagy együtt?
Szeged és az öt község*

A Tisza és a Maros szögének ősi átkelőhelyénél kialakult Szeged nevét először a 12. századból fennmaradt oklevél említi. Fontos kereskedelmi és hadi szerepe miatt királyi kiváltságokat és szabadalomleveleket kapott. A tatárjárás után IV. Béla ruházta föl olyan jogokkal, amelyek elősegítették a település városias fejlődését. Kiváltságait később megerősítették, és 1514-től teljes jogú városi önkormányzatot gyakorolhatott. A város fejlődésének ütemét az 1867 után elöretörő kapitalizálódás is gyorsította. Sorra épültek az ipari üzemek, föllandult a kereskedelem, fejlődött a közlekedés.¹

Szeged (1961 óta Csongrád megye székhelye) az ország legnagyobb vidéki városainak egyike, kiemelt felsőfokú központ, melynek vonzáskörzete is jelentős. A város további fejlődése szempontjából nagy fontosságú a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 17/1972. számú törvényerejű rendelete, melyben 1973. április 15-i hatállyal Algyő, Kiskundorozsma, Szőreg, Tápé nagyközségek és Gyálarét község egyesítését rendelte el Szegeddel.

Nagy-Szeged álma

Nagy-Szeged gondolatát először Sz. Szigethy Vilmos városi levéltáros vetette föl 1909-ben.² A Horthy-korszakban Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter – 1926 óta Szeged országgyűlési képviselője – újította föl a Pesti Napló 1927. november 13-i számában. „Egyetemével – írta – Szeged belép a nagy kultúrvárosok sorába, és lassanként kialakulnak Nagyszeged körvonalai.³ Dorozsma, melynek határa elkülöníti, valósággal szétfeszíti a felső és alsó tanyákat, lassanként összeépül Szegeddel. Tápé már szegedi kézen van. Szőreg pedig benyúlik Újszeged alá. A Tiszának és a Marosnak a két partján 160 000 ember csoportosul egy nagy városi mag körül, szinte a szemeink előtt alakul ki Nagyszeged, mely nagy gazdasági erőt jelent.”⁴ A kultuszminiszter a Szegedi Napló 1928. húsvéti számában ismét fölvezolta elképzeléseit. Hangsúlyozta a Város kiemelkedő kulturális szerepét, melyhez képest szinte kicsinyesnek hatott a községeknek (Algyő, Deszk, Dorozsma, Sándorfalva, Szőreg, Tápé) városi kötelékbe vonása, községi önállóságuk és

¹ Szeged története. Szeged, 1983. 1. k. XX.

² Ruszoly József: Szeged megyétől Nagy-Szegedig. Szeged, 1987. 43.

³ Az idézetekben a helyesírástól eltérő Nagyszeged alakot megőriztem.

⁴ Uo. 44.

saját pótdóujuk megtartásával.⁵ Amikor pedig a polgári egység jegyében, 1929. nyár végén szervezkedésbe kezdett a Nagy-Szeged Párt, Klebelsberg ismét tollat ragadott, hogy bővebben kifejtse eszméjét. Utalt arra, hogy 1890-ben hogyan alakult ki Grosswien (Nagy-Bécs), s miért futott zátonyra a századelőn Nagy-Budapest eszméje: „a Pest körüli helységek önálló város-egyéységekké fejlődtek, amelyek különállásukat már nem is tudják egészen feladni”. Most mint Szegedhez csatolandó községeket csupán Kiskundorozsmát, Tápét és Szőreget említette. Számára Nagy-Szeged nem annyira területrendezést, inkább a városiasság fejlesztését jelentette: egyetemeket, iskolákat a tanyákon is, modern városrendezést, fejlett sportéletet stb.⁶

A Délmagyarország 1929. szeptember 17-i *Nagy-Szeged* című vezércikke figyelemre méltó megállapításokat tartalmazott a klebelsbergi koncepcióról. „Félreértés ne legyen belőle: a várospolitikának azt az irányát, mely egy centrummal össze akarja kapcsolni a vele már összenőtt és gazdaságilag odatartozó községeket, elvileg nem helytelenítjük. De igenis valljuk, hogy akár húsz falunak pusztá egymásra hajigálásából még nem lehet várost teremteni.” Hasonlót írt városépítési megfontolásból Pirovits Aladár. Nem a városterület bővítését, hanem a meglévő közművesített területek jobb beépítését, a városiasság növelését szorgalmazta. Négy év múlva ismét bírálta Nagy-Szeged koncepcióját az intenzív városiasodás szempontjából. A vele vitába szálló Breinovits Vilmos sem tudott érdemben érvelni, inkább azt hangsúlyozta, hogy a klebelsbergi eszme nem elsősorban a közeli községek Szegedhez csatolását, sokkal inkább a városnak vidéki kulturális és gazdasági központtá emelését kívánja. Klebelsberg egy szegedi küldöttség előtt kijelentette: Szeged megye helyett a közigazgatási Nagy-Szegedet kell megteremteni. Ezzel a város lakossága elérte volna a kétszázezres lélekszámot. Nagy-Szeged álma a következő évben sem került le a napirendről, ám megvalósítása egy lépéssel sem haladt előre. Az ügy a városrendezés irányába tolódtott el. Javasolták, hogy álljanak el a Szegeddel szomszédos községek beolvasztásától, helyette alakítsanak ki velük minél jobb együttműködést.

Az 1930-as években ismét felmerült „Nagy Szeged” álma: Algyő, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé Szegedhez csatolásával. A nagyvárosnak kijáró előnyök sok többletkiadással és ügyintézással jártak volna, s ezt Szeged nem bírta volna el. A községek pedig nem álltak azon a közigazgatási, pénzügyi színvonalon, hogy csatlakozásuk zökkenőmentesen keresztülvihető lett volna.

⁵ Uo. 45.

⁶ Uo.

Amikor 1943-ban a főmérnök cikket írt a Délvidéki Szemlébe, csak a helyzetet és a lehetőséget tudta rögzíteni. „Az alapvető jelentőségű városfejlesztési feladatok felsorolásánál – írta – nem szabad figyelmen kívül hagyni a szomszédos községeket, amelyek nemcsak gazdaságtársadalmi vonatkozásban alkotnak bizonyos egységet Szegeddel, hanem mint település is. Mivel Kiskundorozsma, Szöreg, Tápé és Újgyála ma még közigazgatásilag független városunktól, mindössze annyit tehetünk meg a jövő Nagy-Szegedje érdekében, hogy szorgalmazzuk az 1937: 6. tc. hatályának e községekre való kiterjesztését. Ez esetben ugyanis köteleztetnének azok községfejlesztési terveik kidolgozására, amit természetesen Szegedre, majd egymásra tekintettel kell megalkotniuk, hogy e hatalmas agglomeráció egységes és szerves fejlődése évszázadokra biztosítva legyen.”⁷

A városfejlesztési terveket már 1943 óta a szomszédos községekre tekintettel dolgozták ki. Vitathatatlanná vált az is, hogy e faluk lakói számára szintén kedvezőbbnek ígérkezik a városhoz tartozás.

A háború után

1945. szeptember végén Földes Miklós újjáépítési kormánybiztos tartott értekezletet Szegeden Gyála, Kiskundorozsma, Szöreg, Tápé, sőt Deszk Szegedhez való csatolásáról. Karácsony előtt pedig Dénes Leó polgármester hívta értekezletre Algyő, Deszk, Gyála, Kiskundorozsma, Ó- és Újszentiván, Ötömös, Szöreg, és Tápé vezetőit. Az ügyet 1945. november 27-én a városi tanács, 1946. február 18-án a kisgyűlés tárgyalta, február 21-én pedig a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul vette, hogy „a város hatósága a Szeged környéki községek elöljáróságának kérelme alapján tárgyalást folytatott a községeknek Szeged városához való csatolása érdekében, és a miniszterelnök úrhoz, valamint a belügyminiszter úrhoz felterjesztést intézett”.⁸

A Magyar Kommunista Párt Nagyszegedi Bizottságának 1946. február 17-i konferenciája, melyen Szeged, Szöreg, Tápé, Deszk, Dorozsma, Kübekháza, Sándorfalva, Ötömös és Gyálarét küldöttei vettek részt, egyhangúlag állást foglalt Nagyszeged közigazgatási terület megvalósítása mellett. A bizonytalan fogalmazású elképzelés szerint a környező és összezsugorolandó községeknek az összezsugorolás után is megmarad a módjuk, hogy az őket érintő kérdésekben akarataikat nyilvánítsák, mert képviselőjüket beküldik a város parlamentjébe, tagjai lesznek a közigazgatási bizottságnak és szakbizottságainak is. A községek jegyzői I. fokú közigazgatási hatósággá alakulnak a járási főjegyző hatás-

⁷ Uo. 46–47.

⁸ Uo. 48–49.

körével. Lesznek adóhivatali kirendeltségeik, pótagdíjuk sem fog emelkedni, hiszen az eddigi két adó helyett csupán városi adót fizetnek. „Megmarad a községek önkormányzata, a helyi nemzeti bizottságok és a helyi termelési bizottságok fenntartásával, amely lehetővé fogja tenni továbbra is a beszolgáltatási kötelezettségek, közmunkák és egyéb közszolgáltatások igazságos elosztását. Ugyancsak megmaradnak a községi anyakönyvi hivatalok is.”

A kommunista párt nagyszegedi bizottságának 1946-ban füzet alakban megjelent városfejlesztési programja leszögezte: a város hatóságának mindent el kell követnie, hogy Nagy-Szeged tervét a Város és a környező községek szempontjából mielőbb megvalósítsa. Közülük most név szerint csupán Dorozsmát, Szőreget és Tápét említette, mint amelyeknek könnyen megoldható Szegeddel együtt városrendezési fejlesztése. A szegedi tanács tagjai 1946 márciusában sorra járták a községeket, melyeknek száma ekkorra már tizennégyre emelkedett. Általában egyetértéssel találkoztak.

Szőregeren 1946. április 8-án népszavazás volt. Szavazati joguk volt mindazoknak, akiknek az 1945. évi országgyűlési képviselő-választásokon is volt. Sajnos, a szavazás számszerű végeredménye nem került elő. Alighanem kedvező lehetett a Szegedhez való csatolásra, mivel a község vezetőinek javaslatára Szeged, Szőreg, Kiskundorozsma és Tápé képviselői már 1947 tavaszán kérték az Építés- és Közmunkügyi Minisztériumtól, hogy Szeged és az említett községek fejlesztési tervét együttesen készíttesse el.⁹

„A három nagyközség ugyanis Szegeddel úgyszólván teljesen összeépült – írták az indoklásban – és így helyesen a várossal települési egységként kell felfogni.”

Műszaki erők hiányában ezek a községek egyébként sem tudtak volna a városrendezési törvényben megszabott követelményeknek eleget tenni. Ezért azt javasolták, hogy ha „Szegeddel való egyesítésük egyelőre nehézségbe ütközik, a legegyszerűbb megoldás az lenne, ha a községi autonómiák hatáskörének sérelme nélkül Szegeddel közösen készülne olyan városfejlesztési terv, amely a felsorolt községekkel és Szegeddel, mint települési egységgel számolna.”

Az 1947. október. 11-én fölterjesztett ésszerű javaslatot az Építés- és Közmunkügyi Minisztérium már november 14-én elfogadta, és válaszában a miniszter közölte, hogy „Szeged város és az említett községek megállapodásáról nincs észrevétele, és a városrendezési munkálatok előkészítését illetően a jövőben már Nagy-Szeged vonatkozásban fog(ok) irányítást adni.” A munkálatok előkészítésére pedig Papp Imre miniszteri tanácsost ki is nevezte.

Szeged esetében is csak 1960-ban kerülhetett sor az első nagyobb jelentőségű általános rendezési terv elkészítésére.

Péter László cikkének az adott időszereuséget, hogy az 1964. október szegedi tanácsülésen megfogalmazódott: „Szeged fejlesztése elválaszthatatlan a szomszédos községektől, s a községeké is a városétól.”¹⁰

Az említett községeket is figyelembe vevő általános rendezési terv pedig csak 1969-ben fogalmazódott meg. Ezután az államigazgatási összevonás is csak idő kérdése lett.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottságának végrehajtó bizottsága 1966-ban a településfejlesztés időszereu kérdéseivel kapcsolatban vizsgálta a környező községek Szeged megyei-jogú városhoz csatlakozásának problémakörét. A döntő elhatározásokhoz kétségtelenül hozzájárulhatott Erdei Ferenc nagy hatású *Város és vidéke* című tudományos művének megjelenése 1971-ben.

A közigazgatási egység alapelvét Erdei Ferenc már fél évszázaddal ez-előtt a városnak és közvetlen vidéknek kölcsönös egymásrataltságában ismerte föl. Először a Délmagyarország 1938. karácsonyi számában *Kiknek a városa Szeged?* című cikkében sürgette, hogy a város körüli községek igazgatási önállóságuk megörzésével alkossanak közigazgatási egységet Szegeddel. Ezt a gondolatát fejtette ki részletesebben, egyszersmind már Szegedtől elvonatkoztatva, általánosítva *Magyar város* (1939) című könyvében. Erre tért vissza, ismét Szeged példáján az utolsó munkájában, a *Város és vidékében* is.

Elképzelése tehát az volt, s ez lett volna az öt község Szegedhez csatolásának módja is, hogy változatlanul megörzik önállóságukat. És fölöttük a város *a megye helyett* veszi át a felsőbb irányítást. Így tehát megmaradt volna a község neve, amelynek elsikkasztása most okkal sérti a falu lakóit. Megmaradt volna önállósága mind a helységnévtárban, mind a statisztikákban. Erdei azokat a tényeket is elemezte, amelyek az egyesülést gátolhatták. Sorban megvizsgálta az egyesüléssel várható hátrányokat is és az ügyben érdekelt, érintett lakosság várható reagálását is. Nagy gonddal kutatta a legmegfelelőbb közigazgatási formák kialakításának lehetőségeit.

A megyei pártvégrehajtó-bizottság 1972-ben állást foglalt a peremközségeknek egyesítési feladatairól. A határozati javaslat azt is rögzíti, hogy a jóváhagyott IV. ötéves tervben foglalt célok megvalósítását az egyesítés után Szeged tanácsának kell szavatolnia.¹¹

¹⁰ Péter László: A városfejlesztés jövője: Nagy-Szeged. Tiszatáj, 1965. március, 204–206.

¹¹ Algyő és népe. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1977. 262.

Nagy-Szeged születése

Nem is az volt a baj 1973-ban, hogy a Szeged körüli öt községet (Algyőt, Gyálarétet, Kiskundorozsmát, Szőreget és Tápét) közigazgatásilag Szegedhez csatolták, hanem ahogyan ezt végrehajtották. Egyrészt az akkor megszokott módszerrel: kényszerrel. A tanácstagokkal megszavaztatták. Nyílt szavazással ki, mert volna ellene szólni? Másrészt a hajdani önálló nagyközségeket teljesen beleolvastották a városba. Ma már sem lexikonban, sem statisztikai kiadványban, sem telefonkönyvben nem található meg egyetlen település neve sem. Fölszippantotta őket a város. Utoljára a lakosság számának 1970. évi adatát adja meg az *Új magyar lexikon* hetedik, kiegészítő kötete (1972). A nyolcadik kötet (1981) már nem közli a hajdani községek népesség adatait.

Szeged közigazgatási területének növelésére, a várossal agglomerálódott települések egyesítésére az 1970-ben jóváhagyott *Általános rendezési terv* (ÁRT) tett javaslatot. Ezután 1973-ban az Elnöki Tanács az egyesítést jóváhagyta. Ezzel a Város 112 km² igazgatási területe 334, 6 km²-re növekedett.

Az egyesítéssel lehetővé vált, hogy a város és öt „városrészének” fejlesztése egységes terv alapján jöhessen létre.

Az 1978. december 31-ig megmaradt tanácsai kirendeltségek sem élvezték már önállóságot; azóta pedig csak területfelelősök működnek a településeken.

A csatlakozás után a csatlakozott öt község kulturális ellátottságával kapcsolatban hozott döntést a szegedi megyei jogú városi tanács végrehajtó bizottsága. A következő határozatot hozta:

Kivonat

Szeged Megyei Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1973. december 20-ai, ez évi 21. rendes ülésének jegyzőkönyvéből.

...???.../1973.vb.

H a t á r o z a t

A Végrehajtó Bizottság megtárgyalta a Szegedhez csatlakozott községek kulturális ellátottságának helyzetét. Megállapítja, hogy az oktatási és közművelődési intézmények személynégyi feltételei és ennek eredményeként az alsó fokú nevelés és a közművelődés színvonala is elmarad a kívánalmaktól. Az előterjesztés tényeit figyelembe véve a Szegeddel egyesült községek művelődésügyének fejlesztése érdekében a Végrehajtó Bizottság a következő rövidebb és hosszabb

távra szóló feladatok megoldását, tartja szükségesnek. A feladatok tervezésében számításba kell venni, hogy az anyagi keretek a folyó tervben a csatlakozáskor átcsoportosított nagyságrenddel vannak körülhatárolva.

A szakigazgatási szervek vezetői ugyanakkor kiemelt körültekintéssel készítsék el V. ötéves tervi javaslatukat a terület fejlesztésére.

1./ A Művelődésügyi Osztály kísérelje fokozott figyelemmel és segítse a csatlakozott községekben folyó oktatási és közművelődési tevékenységet. Az adott feltételek ésszerű és maximális kihasználásával, a városi intézmények segítő lehetőségeire is építve el kell érni, hogy a művelődésügyi munka színvonala fokozatosan emelkedjen.

Felelős: Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: folyamatos

2./ Az óvodai férőhelyek számának növelését a társadalmi erőforrások felhasználásával is szorgalmazni kell. Algyőn a volt egészségház átalakításával 1974. szeptember 1-ig 25 fővel kell növelni a férőhelyeket. A középtávú tervben ennek bővítése /75 fő/ indokolt. Dorozsmán 100 férőhelyes óvoda létesítését szükséges elérni társadalmi támogatással /1974. december 31./, Gyálareten pedig a volt tanácsolháza épületének egy részében mutatkozik lehetőség óvoda kialakítására, helyiségek felszabadításával /1975. szeptember 1./.

A fejlesztések a költségvetési felújítási keretektől és a fejlesztési alapha befizetett vállalati támogatásokból az éves tervekben kerüljenek jóváhagyásra.

Felelős: Művelődésügyi, Pénzügyi, Terv- és Igazgatási Osztály, valamint a szakigazgatási kirendeltségek vezetői.

A Végrehajtó Bizottság szükségesnek tartja a tápéi 50 férőhelyes óvoda mielőbbi üzembe helyezését. Utasítja az érintett osztályok vezetőit, hogy az ehhez szükséges fedezet biztosítására - a fejlesztési feladatok operatív tervének összeállításakor - tegyenek javaslatot.

Felelős: Terv-, Pénzügyi és Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: A fejlesztési terv összeállításának időpontja.

A személyi feltételekben a csoportonkénti minimális 1,5-es óvónői norma elérésére kell törekedni.

Felelős: Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: 1974. július 1.

3./ Az V. ötéves tervben Szőregen 12 tanterves általános iskola építését látja szükségesnek a Végrehajtó Bizottság. A terv előkészítése során ezt az érdekelt szakigazgatási szervek vegyék figyelembe.

Felelős: Tervosztály és Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: a tervekészítés időszaka

A Végrehajtó Bizottság megbízza a tanács elnökét, járjon el Csongrád Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságánál a kiskundorozsmai általános iskola befejezéséhez szükséges 5 millió forint többletköltség biztosítása érdekében.

Felelős: Dr. Biczó György tanácselnök

Határidő: 1973. december 31.

Meg kell vizsgálni, mennyire indokolt a kis létszámú iskolák fenntartása. Ahol arra lehetőség van, szülessen javaslat megszüntetésükre.

Felelős: Művelődésügyi Osztály vezetője.

Határidő: 1974. június 1.

4./ A Művelődésügyi Osztály szorgalmazza az iskolákban, óvodákban a TANÉRT által forgalomba hozott szemléltető eszközök fokozatos beszerzését.

Felelős: Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: folyamatos

5./ A közművelődésben - figyelembe véve a települések viszonylagos zártságát - a művelődési otthonok működési körülményeinek javítása, távlatban pedig fejlesztésük a kiemelt feladat.

A középtávú - 1980-ig szóló - tervidőszakban felújításukat, minimális átalakításukat, valamint felszerelésük és szemléltető eszközeik bővítését vegye tervbe a Művelődésügyi Osztály.

A felújítások ütemterve: Szőreg, Dorozsma, Tápé, Algyő.

Felelős: Művelődésügyi, Pénzügyi és Tervosztály vezetője

Határidő: folyamatos

A korszerűsítés a személyi feltételek javítását is megkívánja. A Végrehajtó Bizottság utasítja a Művelődésügyi és Pénzügyi Osztályok vezetői, vizsgálják meg Szőregen főhivatású igazgató, Gyálaréten népművelési ügyvezető beállításának lehetőségét.

Felelős: Művelődésügyi és Pénzügyi Osztály vezetője

Határidő: 1975. január 1.

A külterületek növekedése, a művelődési otthonok tevékenységének összehangolása, programjaik cseréje a tanyai területek kulturális ellátása művelődési autó biztosítását teszi szükségessé. Beállításának feltételeit az 1974/75-ös évad kezdetére az érdekeket osztályok vizsgálják meg.

Felelős: Művelődésügyi, Pénzügyi és Tervosztály vezetője

Határidő: 1974. szeptember 15.

6./ A csatolt községek könyvtárai közül Tápé, Szőreg és Gyálarét fiókjainak fejlesztését, bővítését, állományának növelését kell szorgalmazni. Tápénél tervezett partházépítés kapcsán adódó lehetőséget kell vizsgálni. Szőregen a kihasználatlan épületek igénybe vételét, vagy - könyvtár és a művelődési otthon teljesebb együttműködése érdekében - a pártszervezet és könyvtár helyiségének cseréjét kell, mint alternatívát számításba venni.

Felelős: Művelődésügyi, Terv- és Igazgatási Osztály Vezetője

Határidő: 1974. július 1.

7. / A Végrehajtó Bizottság felkéri Csongrád Megye Tanácsának VB Művelődésügyi Osztályát, szorgalmazza az irányítása alá tartozó Moziüzemi Vállalatnál a terület filmszínházainak folyamatos és gyors ütemű korszerűsítését, a do-rozsmai mozi felépítésének meggyorsítását, távlatban további új mozik építését.

Felelős: Papp Gyula tanácselnök-helyettes, a Művelődésügyi és Tervosztály vezetője

Határidő: 1974. január 15.

8./ Szeged város távlati fejlesztési tervében a négy nagyobb településen - a régebbi területfejlesztési elképzeléseket is figyelembe véve - művelődési ház felépítésének lehetőségét kell vizsgálni, összehangolni a könyvtárat és filmszínházak fejlesztési igényeivel.

Felelős: Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: 1974. december 31.

9./ A Végrehajtó Bizottság utasítja a Művelődésügyi Osztály vezetőjét, hogy a terület közművelődési tevékenységben kiemelt hangsúllyal szerepeljen a munkások és fiatalok művelődésének ügye, kapjanak megfelelő figyelmet a sajátos problémák is/cigány- és nemzetiségi kérdés, hagyományok ápolása/.

Felelős: Művelődésügyi Osztály vezetője

Határidő: folyamatos

A határozatról értesítést kap: Dr. Biczó György tanácselnök, Papp Gyula és Prágai Tibor tanácselnök helyettes, Dr. Csikós Ferenc vb-titkár, a Művelődésügyi, a Terv-, az Igazgatási, a Pénzügyi, valamint a Titkárság Szervezési Osztályának vezetője.

K. m. f.

Dr. Csikós Ferenc s. k.
Vb-titkár

Dr. Biczó György
tanácselnök

A kiadvány hiteléről:
Előadó¹²

Gondolatok a csatlakozásról

Pünkösti Árpádnak a Népszabadságban, valamint a Délmagyarországban megjelent cikkei latolgatták, hogy a csatlakozással ki fog jól jární; a városnak és a csatlakozandó öt községnek milyen előnyei és hátrányai származnak majd a csatlakozásból.¹³

A lezajlott falugyűlések, majd tanácsülések hozzászólásai nemcsak azt igazolták, hogy politikai hiba lett volna tovább halasztani az egyesülést, hanem a falvak sajátos, népművészeti, kulturális történelmi hagyományait őrizni, ápolni kell. Ezek színesebbé, gazdagabbá teszik a szegedi életet. Az urbanizáció világszerte tágabb lehetőséget ad a fejlődéshez. Városlakónak lenni minden szempontból előnyösebb. Az ellátás, a szolgáltatás jobb, olcsóbb, s még az államigazgatás is magasabb színvonalú. A városlakók összkomfortos lakáshoz is könnyebben jutnak. Sokan kétlik, hogy az egyesülés Szeged számára is előnnyel jár. Az ellene szólók éveken át azzal érveltek, hogy ne vegyen a város újabb terhet a nyakába, mivel a településeken járhatatlanok, csatornázatlanok az utcák.

Csakhogy Szeged eddig is félig-meddig városi ellátást nyújtott a környező falvak lakóinak anélkül, hogy ezt a tervezéskor figyelembe vehette volna. Az egyesüléssel a város területe háromszorosára nőtt, s így lehetőség lesz arra, hogy telkeket adjanak a családiház-építőknek.

¹² Szeged város tanácsának vb. jegyzőkönyve, 1973.

¹³ Pünkösti Árpád: A városba megy Algyő, Gyálárét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé. Népszabadság, 1972. okt. 6. – Szeged új térképéhez. Délmagyarország, 1972. dec. 24.

A területi terjeszkedés a legkisebb jelentőségű. Egy város és a mellé települt községek rangja és minősége azonban változik. Szeged előbbre rúkkol a városok sorában, fejlődésében tágabb lehetőségei bontakoznak ki az 1973. évi tanácsválasztásokkal végbemenő egyesüléssel, a községek, pedig elindulhatnak a gyorsabb városiasodás útján. Az egyesült lakosság egységesen élvezi a városoknak járó állami támogatást. Erősödik Szeged gazdasági és kulturális kisu-gárgázása, magasabb színvonalú lesz a községek kommunális, kereskedelmi ellátása és közlekedése. A csatlakozó községek erősebb szálakkal kapcsolódnak Szeged sokarcú gazdasági életéhez, s ez önmagában is dinamikusabb fejlődést ígér. Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé már eddig is száz meg száz erős szállal fűződött a városhoz. Polgárai sokszor és szívesen mondták magukról, hogy szegediek, hiszen itt-ott csak egy útca, szinte képzeletbeli határ volt már az elkülönülés lényege. Közülük sokan a városba jártak nem csak dolgozni, hanem vásárolni, sőt szórakozni. Sokszinű, érdekes város lesz így Szeged. Ősi települések hozzák az új szintet sajátos hagyományokkal a magas kulturális örökséghez. Fejlett mezőgazdasági kultúrák törnek be gazdasági életébe, lesz modern városmagja, falusi nyugalma, de lesz még tanyavilága is.

Idők folyamán egységbe ötvöződtek ezek a tulajdonságok, amint egymásra gyakorolt hatásukból megszületett az új. A kézfogás megtörtént. Az új ötéves tervet már erre a közigazgatási egységre méretezték. A város máris kifejezte segítőkészségét, még a folyamatban levő falusi gondok megoldásához is, ereje szerint.

Egyik pillanatról a másikra természetesen nem vált várossá az öt község. Az érintett települések tanácsainak határozata alapján a Csongrád megyei tanács végrehajtó bizottságának döntése után az egyesülést jóváhagyásra a Minisztertanács és az Elnöki Tanács elé terjesztették. Mindez azonban az első időszakban csak jogilag, államigazgatásilag jelentett változást. A negyedik ötéves terv adta volt, és arra nyújtott lehetőséget, hogy Szeged és az öt község terveit végrehajtsák. Közös célok megvalósítására, újabb fejlesztésre ebben az időszakban csak akkor lesz lehetőség, ha a tanács bevételei a tervezettnél jobban nőnek. Az elképzelések szerint az államigazgatásban egyelőre nem történik változás, de később a Szegedhez került községek már városi tanácstagokat választanak, és a tanácsnak kirendeltségei lesznek ezekben a kerületekben.

Szeged már távlati fejlesztési terveinek készítésekor is figyelembe vette a környező települések fejlődését. Az ötödik ötéves tervet pedig már együttesen fogják elkészíteni, s a 26 ezer lakossal gyarapodó 150 ezres város természetesen nagyobb fejlesztési lehetőségekhez jut. Az algyői olajmunkások eddig is Szegeden kaptak lakást. A számukra épülő lakások és az új

lakótelep, Tarján, hozzájárult a város gyorsabb fejlődéséhez. Az egyesüléssel a munkahelyük, a most elkészült algyői ipartelep és az egész olajmező is Szegedhez fog tartozni. A város közelében levő fehértói természetvédelmi terület és halgazdaság nem tartozott egyetlen érintett településhez sem, de a megyei tanács célszerűnek tartotta, hogy a közigazgatási változással egy időben ezt a területet is a városhoz csatolják. Ennek megfelelően készítették az előterjesztést Szeged új határáról.

Az első tapasztalatok

Egy évvel az összevonás után megírta a tapasztalatokat a Népszabadság.¹⁴

Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé 26 ezer lakosa egy évvel a Szegedhez csatlakozás után csak „félállásos” szegedi polgárnak számít. Igaz, nem állította senki, hogy egy csapásra várossá válnak ezek a sajátos falusias települések. Arról nem beszélve, hogy az összevonással megnőtt az igény is. Korábban, pl. természetes volt, hogy az egybeépült községekből Szegedre járnak szórakozni, ma viszont külön művelődési házat, mozit és iskolát is szeretnének. Terv készült és készül, pl. a kulturális ellátás javítására, összhangban a városiasodás segítségével, gyorsításával. Itt vannak, pl. az óvodák, melyből az öt községnek mindössze tíz öreg, kapott óvodája van. Kétszer annyi gyerek szeretne bejutni, mint ahányan elférnek. Tápén mégis leállt az óvodaépítés, mert gázbekötésre már nem volt pénz. A tanács nemrég döntött: az építkezést rövid idő alatt befejezik. Algyőn új egészségház épült, a régiben, pedig óvodát nyitnak. Gyálaréten a tanácsházára költöznek majd be a gyerekek.

Dorozsmán az üzemek segítségével próbálnak meg a jövő év végéig javítani a helyzeten. Nem sokkal vannak kedvezőbb állapotban az iskolák sem, pedig sok a gyerek. A szegedi általános iskolások negyede tanul a községekben öt-hat helyre szétszórt tantermekben. Ezért jövő ősze Dorozsmán, a következő ötéves tervben pedig Szőregen épül új tizenkét tantermes iskola. A hajdani kocsmákból átalakított művelődési házak elhanyagoltságukkal inkább taszítanak, mint vonzanak. Ezért a következő évben sorra fölújítják valamennyit. A távlati terveket pedig úgy állítják össze, hogy ahol szükséges, közös művelődési házat, könyvtárat és mozit építenek. Gyarapítják a könyvtárakat is, mert még mindig nagyon kevés az olvasó. Dorozsmán hamarosan elkezdik új mozi építését, vagyis a hajdani községek minden gond és probléma ellenére is már útban vannak, „elindultak Szegedre”.

¹⁴ [Pünkösti Árpád] P. Á.: Mikor ér Szegedre Algyő, Tápé, Dorozsma? Népszabadság, 1973. dec. 31.

Az egyik legrégebbi település a Tisza–Maros szögében. Szeged belvárosától délkeletre terül el.

Autóbuszsal vagy vonattal mintegy negyedóra alatt érhetünk ki Szegedről a hat kilométernyire eső Szőregre. Beérve a községbe, rögtön lehet látni, hogy hosszú, út menti település. Kimagaslik a környező vidékből, mert löszháton épült. Magassága 90 m a tengerszint fölött. Területe 7611 kataszteri hold, 43,8 km². A beépített terület, a belterület elhelyezkedése nem a legszerencsésebb, mert északon terül el. Így a külterület messze délre nyúlik.

A külterületbe Újszőreg és tanyák tartoznak. Vasútállomása van. A község legjobban termő területe a Cserőke és Marostó, a gyümölcsfa- és rózsakultúra bölcsője. Minél délebbre haladunk, annál fiatalabb a település. A két főutcát négy utca keresztezi. Minden utca be van fásítva. Már régóta szinte teljesen egybeépült a szomszédos Újszegeddel. A község arculatát hosszú idő óta meghatározta a város közelsége, falusias jellegét azonban

több vonásában napjainkig is megőrizte. A lakosság helyzete gyökeresen a második világháború után változott meg. Az egymás után megalakuló kisebb-nagyobb üzemek (pl. a Magyar Állami Pincegazdaság palackozó üzeme, Sütőipari Vállalat), kereskedelmi létesítmények, a helyi tsz stb. révén, elsősorban az 1960-as évektől, fokozatos fejlődés jellemzi a községet. Jól mutatja ezt a lakosság száma is, amely egyre inkább növekszik. 1960-ban 4415 fő, 1966-ban 4846 fő lakosa volt. Az 1975. január 1-i népességnyilvántartás adata szerint, már 5556 lakost számlált.

Szőregről előbb esik szó történelmünkben, mint Szegedről. Szegedet 1183-ban említi először okirat, Szőregről pedig már a Csanád-legendá Ajtony 1029. évi leveréséről tesz említést. Nem Szegeden, hanem Szőregen volt a mai közjegyző szerepét betöltő hiteles hely.

Kezdetben Csanád megyéhez tartozott. A török hódoltság alatt elpusztult. Utána az első szőregiekről 1735-ben van adat. A bécsi kincstár 1746-ban nyilvánította községgé. 1779-ben Torontál vármegyéhez csatolták. 1950-ben, az első tanácsválasztással került Csongrád megyéhez.

1785-ben építették a görögkeleti templomot. A római katolikus templom építését 1816-ban fejezte be a kegyúr, Szeged városa. Virágzott a helység, mert Szeged a „jólét forrásának a szőregi uradalmat tekintette”. A fejlődés egyik bizonyítéka, hogy 1828-ban már igen tekintélyes a lakosság száma, 2200 fő.

A szőregi rózsá- és gyümölcsfatermelés a 19. és a 20. század fordulóján Újszegedről származott át. 1936-ban és 1941-ben megalakultak a rózsá- és gyümölcsfatermelők értékesítő szövetkezetei. 1950-ben erre a célra alakult a Vörös Rózsa Termelőszövetkezet.

A község hátrányos specialitása volt, hogy iskolájának tantermei szét voltak szórva a falu különféle részein. Már a Szegedhez csatolás után, 1988-ban épült föl a központi iskola.

Telefon, helyi autóbusz-közlekedés, vízvezeték volt 1973 előtt is. A lakosság szerint gázt nem azért kaptak, mert városrész lettek, hiszen Zsombó ma sem Szeged, mégis kimegy oda is a vezeték.

Már 1914-ben két óvoda működött. A 19. század utolsó évtizedében alapították a gyógyszerzatot.¹⁵ Gyáripara is volt, s a dolgozó lakosság számához képest ipari munkásság is dolgozott a faluban. Első nagyobb üzeme, az Aszfalt- és Kátrányipari Rt, amely 1907-ben jött létre.

A nehéz gazdasági viszonyok és a házhelyet nyertek szegénysége következtében a telkek nagyobb része még 1928-ban sem volt beépítve. Később

¹⁵ Szőreg és népe. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1977. 149.

új lakóházakkal növekedett mindkét végén. Ekkor érte el Újszegedet, és nyúlt ki a másik oldalon Újszentiván közelébe.

Így a település anélkül, hogy szélességében lényegesen gyarapodott volna, mintegy hat kilométeres megtört hossz tengely mentén terült el. 1927-ben megindultak a csatornázási munkálatok, amelyek levezették a vizeket. A község 1927 óta villanyvilágítással van ellátva.

1928–29-ben megkezdődött a belvízlevezetés. Virágzott a kertgazdálkodás, így a gyümölcsfa-, rózsa- és salátatermelés. 1932-ben budapesti igazgatással új üzem létesült, a Szőregi Petróleumgyár Rt. 1936-ban kibővült és korszerűsödött.

A községnek a Szegeddel való nagyfokú kapcsolatával sikerült elérnie, hogy 1947 decemberére lényegében megszűnt a községben a munkanélküliség.¹⁶ Szőregről ekkor mintegy ezer munkás járt be Szegedre dolgozni. 1955-ben megindult a helyi közlekedésnek számító autóbusz-forgalom.

1967-ben megalakult a szőregi Virág, Dísznövény Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet.

Az 1970-es években, a faluban volt petróleumgyár, borpalackozó és téglagyár. El tudták tartani a települést. Nagyobb mértékű ipari fejlesztéssel azonban nem számolhatott.

Az 1973. évi csatlakozás

Valószínű, hogy Szeged város és Szőreg között már korábban kialakult, s ennek az egyre sokoldalúbb egymásra utaltságnak a fölismerése indította el azt a kezdeményezést 1946-ban, hogy a község Szegedhez csatlakozását követeljék.

Az 5 kilométeres távolság Szegedtől a valóságban már ekkor sem létezett, hiszen a 7 km hosszú település csaknem összeépült a várossal. Az életrevaló javaslatot tehát a légfelsőbb szinten is jóváhagyták. A 10. sz. Földmérési Felügyelőség 1947. november 23-ra elkészítette a szükséges 1:10 000 léptékű térképet Szőregről.

1973. szeptember 27-én – szerdán-ülésezett a községi tanács.¹⁷ Számos egyéb napirend között első helyen foglalkozott Szeged és Szőreg közigazgatási területe egyesítésének kérdésével. Az erről szóló anyagot Banda Menyhért tanácselnök terjesztette elő. A vitában a tanácsstagokon kívül fölshozott Hantos Mihály, a megyei tanács elnökhelyettese, dr. Kovács József, a járási pártbizottság első titkára és dr. Csikós Ferenc, Szeged megyei város

¹⁶ Uo. 236.

¹⁷ Komócsin Mihály: Algyő tanácsa kimondta az igent. Csongrád Megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

tanácsának vb-titkára is. A főlészólalások után a tanácstagok egyhangúlag igennel szavaztak, elfogadva, sőt kérve Szőreg egyesítését Szegeddel. Valamennyi főlészóló tanácstag szükségesnek, helyesnek tartotta e lépést. Egyiküket sem érte váratlanul, hiszen ők is régóta fontolgatták a városához tartozás előnyeit. Elmondták, hogy jó néhányan azért költöztek a megye más tájairól Szőregre, azért telepedtek le a községben, mert Szegeden találtak maguknak munkát, és városlakókká kívántak lenni. Lakossága számának gyarapodását tehát Szőreg e szomszédágnak köszönheti.

A csatlakozás előnyei¹⁸

A központi költségvetésből több jutott Szőregnek. Az 1980-as évek elején megépülhetett az iskola. Szőreg kezdett szegediesedni, de megtartotta falusi jellegét. Új vízhálózat épült, később gázt is kapott a település. A mezőgazdasági termékek közül különösen a konyha- és a virágkertészet termékeinek Szeged teremtett állandó piacot.

Az 1990-es években az úthálózat fejlődésnek indult. Eleinte kohósalakos út volt, ettől kezdve – kivéve hat utcát – betonos burkolatot kapott. Elkezdődött a tömegközlekedés fejlődése.

Korábban magánházakba nem lehetett bevezetni a vizet, mert veszélyeztette a közkutak kapacitását.

A csatlakozáskor Szőreg a kultúra fejlesztésében is előrelépett. A városi Somogyi-könyvtárnak fiókkönyvtára létesült, 2005-ben pedig új művelődési ház épült. A rendszerváltoztatás után még két fejlesztési irány kezdődött: a kábeltévé és a 43. sz. főközlekedési út mentén Szegedtől Szőregig lámpaoszlopok kiépítése.

Hátrányai¹⁹

A település elvesztette az önállóságát. Nem szerepel neve a térképen, a helységnevtárban, a statisztikai kimutatásokban. A csatlakozás következtében megszűntek bizonyos üzemek. Privatizációs hullám indult el, amelynek eredményeként eladták a gyárat. Megszüntették a kis konkurenciákat, mivel a nagyobb cégek lesöpörték a kisebb cégeket. Ez munkahelyek elvesztésével járt együtt.

Megszűnt Szőreg önálló tanácsa: a korábbi huszonnégy községi tanácstag jobban ismerte a lakosság gondjait, kívánságait, és tudta képviselni az

¹⁸ Iványi Aurél önkormányzati képviselő szóbeli közlése alapján. Köszönetet mondok érte. Vö. Péter László: Az ezeréves Szőreg. 329.

¹⁹ Iványi Aurél szóbeli közlése.

érdekeiket. A részönkormányzatnak csak véleményezési joga van, és nem döntéshozó.

Érzékenyen érinti a lakosságot a költségvetési önállóság elvesztése. Joggal panaszoznak, hogy a nagy ígéretek ellenére másfél évtized alatt fejlődésük megtorpant, intézményeik leromlottak. A szomszédos önálló községek példájából azt látják, hogy maguk ez idő alatt többre mentek volna.

A rendszerváltoztatás után megállt a fejlődés, stagnált, egészen 2002-ig. 2000-ben bezártak egy óvodát, a bölcsödét áttelepítették.

Korlátozza városrész fejlődését, hogy a csatolt öt település közül egy-egy fejlesztésben a várostól mindig csak egy település pályázhat.

A mostani állapot²⁰

Az elmúlt két évtized alatt Szeged peremkerületévé vált. Nem kétséges, hogy fejlődésének további irányát is a városiasodás jelenti. A fejlődés helyes irányvonala az lesz, hogy a község emelkedik föl a város színvonalára. A falu betagozódik a város szerkezetébe, az így kialakuló peremvárosi település szerencsésen egyesíti magában a falu és a város előnyeit, s kiküszöböli mindkettő hátrányát.

Ilyen például a város túlszűfolttsága, lakáshiánya s a falu civilizációs elmaradottsága. Ebben az irányban nagy lépést jelentett a sűrű autóbusz-közlekedés megvalósulása.

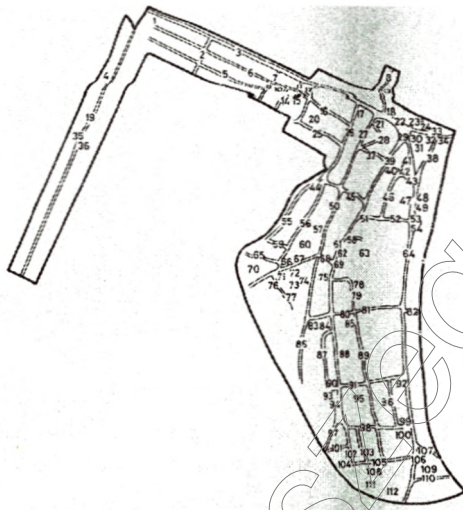
Szőreg már 1937 óta a szegedi egységes telefonhálózatba tartozik. Ez azt jelenti, hogy a Szőreg és Szeged közti hívás helyi beszélgetésnek számít.

1991. február 20-án megalakult a településrészi önkormányzat. Megkezdődött a mellékutcák bitumenes portalanítása. 1992-ben megkezdte a munkáját a számítógépes könyvszedést végző, nemzetközi hírű Scriptum Kft. 1999. júniusában elkészült a csapadékvíz-elvezető árok. 1999. szeptember 3-án volt az első rózsaszünet.

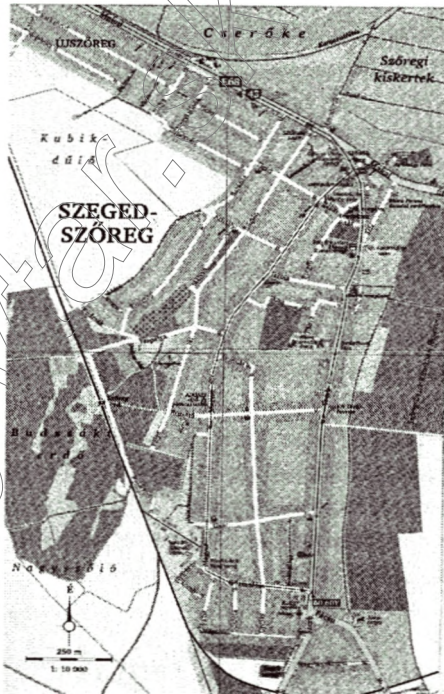
A faluban a Kisboldogasszony tiszteletére emelt, 1779–1785 között épült műemléki jellegű görögkeleti szerb templom. Fölújítása a településrészi önkormányzat kezdeményezésére 1991 júliusában kezdődött. A város 6,7 millió, a műemléki hatóság 2,3 millió, a kisebbségi alapítvány 1,5 millió és a budai szerb püspökség 0,5 millió forintot adott hozzá.

Szőreg tehát nem akar lemondani a városhoz tartozás előnyeiről, csak a hátrányaitól kíván megszabadulni.

²⁰ Péter László: Az ezeréves Szőreg. 329.

Szőreg régen

Szőreg jelenleg

2002 decemberében a település védőszentjét – Szent Katalin– szobor fölújítása (500 000 Ft). 2003-ban a rózsák tere megvalósult. 3000 m² tér, amely 38 millió forintba került. Az egyház és az iskola számára, mivel közöttük helyezkedik el, szép és előnyös. A téren különleges burkolás és növényzet látható.

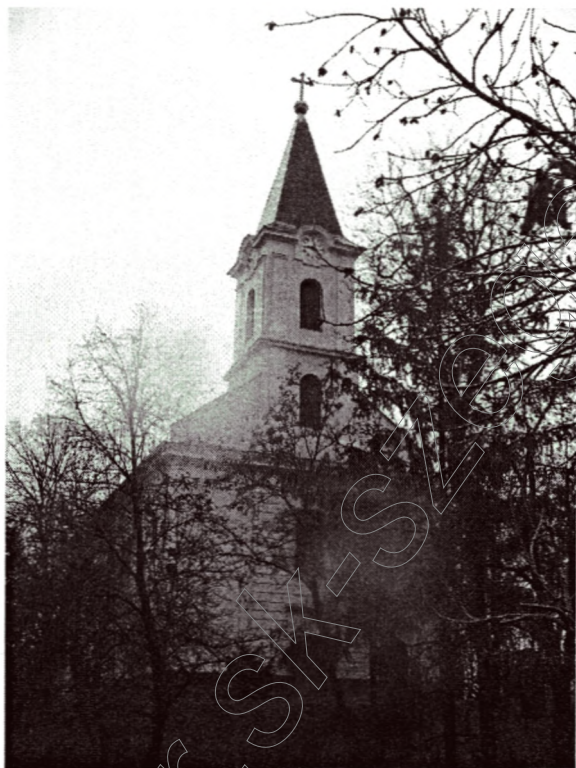

A „rózsák tere”

2003 szeptemberében az iskola parkolójának beruházása 1 millió forintba került.

A templom kivilágítása 2003-ban valósult meg. A város fizette, a Démász pedig kivitelezte.

²¹ Iványi Aurél szóbeli közlése.

A római katolikus templom

2004-ben 3 hektáron „a bányában” szabadidőpark, nagy szabadtéri rendezvények színhelye létesült 15 millió forint beruházással. Igazi közösségi tér, ahol az 1849. augusztus 5-i szőregi csata hagyományörző bemutatóját is tartják.

2004-ben a templómdombon megrongált kereszt helyreállítására 1, 4 millió forintot fordítottak. Két forrása volt: városi és országos műemléki pályázatból.

2005-ben épült föl az új művelődési ház 163 millió forintból.*

*Az új épületben megnövekedett alapterületen működik a Somogyi-könyvtár Szőregi fiókkönyvtára. (A kiadó)

A Tömörkény István Művelődési Ház és Könyvtár

Az iskolát is följúttatták 7 millió forintból. 2005–06-ban az iskola tetőszerkezetének és ablakainak cseréje is megvalósult.

2005-ben elkezdődött a szennyvízhálózat kiépítése, amely még most is tart. Előnye, hogy az utak aszfaltossá válnak, és a házak komfortossá.

Apró beruházások: a közterek parkosítása, amelyet két közmunkás karban tart. A 43. sz. fő közlekedési úton két gyalogosvédő terelősziget épült.

Tápé

Tápé, mint az Alföld ősi vízparti településeinek egyike, a Maros torkolata közelében, a Tisza jobb partján terül el. A község alaprajzi formája követi a folyóágy vonalát.²²

²² Tápé története és néprajza. Szerk. Juhász Antal, Ilia Mihály. Szeged, 1971. 11.

A falu települését az 1770-es évektől tudjuk nyomon követni. Mai települési formává való kibontakozása az árvízszabályozás után kezdődött meg.

A falu két elkülönülő településmagra tagolódik: a Tisza mentén hosszan elhúzódo falurészre, ahol a templom is épült, és egy ettől délnyugatra fekvő kisebb települési egységre, melynek Tigér-hát a neve.

Már a középkorban fontos tiszai átkelőhely. Kompon közlekedtek. 1715-ben Szeged városa adománylevelet szerzett Tápé birtoklására.²³ Szeged 1726-ban elvette a maga részére az ezerholdas Marostót, majd utána a Tápai-rét másik jó területét. Mindkettő szegedi kaszáló volt.

A helyi népi emlékezet Szeged földesúri hatalma 250 évének történetét és az igazságtalanságok sorozatát őrzi. A jegyző tiltakozott az igazságtalanság ellen, ám erre a város lecsukatta, és csak a megye közbenjárására engedte szabadon (1722). 1730-ban a falu még egy kísérletet tett, hogy Szeged földesúri hatalmától szabaduljon, de ekkor elfogták az egész vezetőséget.

1774-ben iskolát építettek. A tápai gyékényszövés első említése 1799-ből ismert.

1748-ban Tápé szomszédságában az algyői uradalomnak már négy dohánykertészsége volt, a Farki-réten tápaiak voltak a dohánykertészek. Ettől

²³ Uo. 59. – Az Algyővel határos terület utóbb „algyői medence” néven vált országosan ismeretessé.

kezdve dolgozhattak gyékényszövők Tápén piaci eladásra. Szeged és Tápé 18. századi viszonyát a feudális függőség jellemezte. Ehhez társult a 19. század első felében a kapitalista függés.

A falu egyre több árut szállított szegedi kereskedőknek. A helyi tőkés vállalkozók erősítették a kapitalista függést. A tőkés gazdálkodás megjelenése súlyos helyzetet teremtett: a legszegényebb magyar faluk egyike lett. Szeged és Tápé ellentéte még súlyosabbá vált, mint a feudalizmus korszakában.

A tápai gyékény kereskedelme Szegeden néhány nagykereskedő kezében összpontosult.

1905 októberében megalakult a tápai gyékényszövők szövetkezete. 1907-ben készült el a Tápai-réten a pajori iskola.

Tápé a század elején országgyűlési választási körzet lett. Ez a szerep ráirányította a falura a figyelmet.

A község szociális helyzetét a környékbeli településekkel való összehasonlítás tudja érzékeltetni. Tápén 19 korona jutott egy főre, míg Algyőn 7 korona, Dorozsmán viszont 11 korona.

Hévizet kerestek, de 1965. július 8-án olaj tört föl Tápén.²⁴ Településformáló tényezőként hatott a tápai határban lévő gazdag kőolaj- és földgázkincs föltárása. Tápé közigazgatási területén 497 db olajkút volt. Új műutak épültek a községen át, és szerte a határban fúrótornyok, törnek magasba. Ez a munka nem csupán a település, a táj külső képét formálta, hanem az emberekre tett hatása is számottevő volt.

A kitermelt olajat 1967. május 26-án a Tisza alatt is átvezették. 1968. február 6-án 78 milliós beruházással, négy év alatt, földgázfűtésű mezőgazdasági kombinát épült Tápén. Ebben 50 erőgépes garázs, 4500 fős sertéshizláló, 600 vagonos paprika- és zöldségszárító üzem, 10 ezer négyzetméter zöldségtelep készült.

1970. január 1-jén Tápé nagyközségi rangra emelkedett.

Talán éppen a város, az egykori földesúr szorítása hívta ki a falu népének önérzetes tartását. Dacosan, öntudattal ellenszegült mindannak, amit a város kezdeményezett.

Amikor néhány évvel korábban emlegették, hogy a falut Szegedhez csatolják, azt mondták a tápaiak: „Tán kicsilli magát Szeged, hogy Tápéhoz akar csatlakozni?”²⁵

A falu arculatát napjainkig számottevően meghatározza, hogy lakóinak jelentős része gyékénymunkával foglalkozik.²⁶

²⁴ Uo. 153.

²⁵ Uo. 219.

²⁶ Uo. 221.

A városiak mindig becsülték a tápaiakat dolgoosságukért, szorgalmukért. Jellemző, hogy a paprika a termelőség-összetevési gazdálkodás előtt nem honosodott meg, a makói módszerű hagymatermelés viszont a Tápai-réten tért hódított.

Tápén ma is megkövetelik a hagyományokat. A hagyományos falukép jellemző sajátossága, hogy a házak nem utcavonalra épültek, hanem kis előkertet hagytak. Az 1960-as évek eleje óta terjed a sátoztetős kockaház, egyre több család épít új lakóházat. Tápén még ma is több hagyományos utcator látható, mint több környékbeli faluban. Tápénak önállóan volt ivóvízellátása és saját vízi közműve is. 1965-ig nagyon zárt település volt, zárt közösséget alkotott. Jelen pillanatban is próbálják őrizni a hagyományait.

Az elmúlt 150 évben írókat, költőket ez a hagyományörzés érdekelte. Sok író megfordult és gyűjtéseket végeztek. Sok festőt ihletett meg.²⁷

A csatlakozás

Amikor a népfront megszavaztatta, hogy akarnak-e Szegedhez csatlakozni, akkor a lakosság 75%-a nemmel válaszolt, 25%-a igennel.²⁸

1992-ben kezdeményezés kezdődött, hogy leválják Szegedről. Ezt is szavazásra bocsátották. Érdekes, hogy a korábbi arány most megfordult. A lakosság 65%-a nem akart leválni, 25%-a viszont igen. Ez annak volt köszönhető, hogy elterjedt a hír, mely szerint a levállással a buszközlekedés és a telefon megdrágult volna. A tápaiaknak ez többletköltséget okozott volna.

Csejtei Istvánné tanácselnök megnyitójával kezdődött a nagyközség tanácsának 1972. szeptember 27-én – szerdán – rendkívüli ülése²⁹, amelyen részt vett és fölszólalt dr. Bozó Sándor, a megyei tanács vb-titkára; Papp Gyula, Szeged megyei város tanácselnök-helyettese; Szabó Lajos, a szegedi járási pártbizottság osztályvezetője. Jelen volt Nieszner Ferenc országgyűlési képviselő is. Egyetlen napirendet vitattak meg: Tápé nagyközség Szegedhez való csatlakozását. A vitában a tanácsstagok egyhangúan állást foglaltak a Szegedhez tartozás szükségessége mellett. Elmondták, hogy elsőrendű fontosságú feladat a 4. ötéves terv ideje alatt a település részletes, rendezési tervének elkészítése; az „árviszes” falu ellátása út-, víz-, villanyhálózattal; az 50 gyerek befogadására alkalmas óvoda fölépítése; a Dózsa és a Kossuth utcában tervezett gázvezeték kiépítése. Továbbá sürgetők azok a feladatok is, melyeknek valóra valóra látását Tápé lakossága az 5. ötéves tervtől várta. A tanács döntése egyhangú volt: Tápé nagyközség kérte az Elnöki Tanácstól a község egyesítését Szegeddel.

²⁷ Uo. 442.

²⁸ Köszönet Mészáros Attila önkormányzati képviselőnek szóbeli közléséért.

²⁹ Kimondta ülésén a Szegedhez csatlakozást. Csongrád Megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

A csatlakozással a falu megkapta a jobb autóbusz-közlekedést. Szeged könnyebben és gyorsabban megközelíthetővé vált. Akik Szegedre jártak dolgozni vagy tanulni, számukra kedvező volt, mert helyi közlekedési díjat kellett fizetni. Tápén önkormányzati kirendeltség jött létre. Ennek köszönhetően a helyi ügyeket helyben, a kirendeltségen tudták elintézni. A szemétszállítás is megoldódott. Egyre többen költöztek ki a településre, mivel a falu elkezdett városiasodni.

A hátrányok³¹

Tápénak a többi községhez képest eltérő volt a helyzete, mert egy utcája, a Zágráb utca 3, 5 km hosszan közös Szeged-Petőfi-teleppel. A páros oldal Petőfi-telep, a páratlan oldal Tápé. Tápé utolsó háza neki támaszkodik Szeged első utcájának. Tökéletesen egybe épült. E helyzetnek hátrányos érdekessége, hogy ezen az utcán máig sem lehetett köves utat építeni, mert két képviselője van. A nehézséget az is fokozta, hogy a tápai oldalon 15 éves házak vannak.

A csatlakozás óta Tápé népszámlálás adatai is közösen szerepeltek Szeged városával. A község zárt település volt; nehezen engedett bárkit is be; ifjúsága egymás közt házasodott. A csatlakozással elveszítette összetartó erejét, mivel egyre többen költöztek a faluba.

A mostani állapot³²

A „városrész” mára Petőfi-teleppel egybeépült, családi házas, kertes település. Messze földön ismert népviseletéről, népi hagyományairól és a Tisza partján termett vízinövény fölhasználásával készült gyékényről. A gyékényszövés ma is élő hagyomány. Az elmúlt hat évben próbálják megőrizni a gyékényszövést. Nagyné Török Gizella: „gyékényszobrász”. Ő kézbe fogta a gyékényszövést. Harmadik éve, hogy gyékényszövő találkoztat szerveznek, ahol külföldiek is megjelennek.

Mivel Tápé csatolt település, az, hogy hogyan tud fejlődni, függ a város indulatától és pénzügyi lehetőségeitől.

Tápénak sorrendiséget kell fölláltatnia. Ez nem mindig elégíti ki az igényeket.

A városrésznek ez év végére nem lesz földes utcája. 13, 5 km-es földes utca válik kövesúttá.

³⁰ Mészáros Attila szóbeli közlése.

³¹ Uo.

³² Uo.

2003-tól megkezdték a szennyvízcsatorna építését. Ez európai uniós támogatással valósulhatott meg. Ezt már 1994/95-ben is elkezdtek szorgalmazni, de nem valósult meg.

A csapadékvíz csatornázását azonban korábban elkészítették. Sajnos a kivitelezésben hiányosságok voltak. 1870 ház van Tápén. A 2003. évi szennyvízcsatornázással 1200 ház kap kövesutat és szennyvízcsatornát.

7-8 évig épült a művelődési ház, amely 2005-ben készült el.*

Heller Ödön Művelődési Ház

A gyereklétszám 200 fő. Sajnos, el kezdett csökkenni. Ennek következtében a korábbi három iskola helyett most már elegendő csak egy.

2004-ben új iskolaszárny épült. Az iskolában légkondicionáló berendezés és számítógéppark létesült. Az iskolára és a két óvodára 11 millió forintot költöttek.

A műemléki templom előtt teret alakítottak ki.

³³ Uo.

* Az új épület tetőterében kapott helyet a Somogyi-könyvtár Tápéi fiókkönyvtára. (A kiadó)

Szent Mihály templom

A templomtér

Nemrég kibetonozták a csapadékvíz-csatornát. Ezért egyre több a dugulás, mert az eldobott szemét belekerül.

A törzsgyökeres tápait, ifj. Lele Józsefet 1990-ben megkérdezték, szerintük mit szeretne Tápé. Ezt válaszolta:

„Egyelőre szó sem lehet az elválásról. Tápén nincs olyan erős értelmiség, amely elvezethetné a falut. Minden diplomás, tanult emberünk Szegedre jár dolgozni. Mire önállósodjon a település, hiszen a régi földjeinkből semmi sem maradt. A Tiszatáj tsz-t, ahova annak idején bevittük a földjeinket, a Hódmezővásárhelyi Rákóczi néhány évvel ezelőtt bekebelezte. Egyelőre nincs más választásunk, mint megmaradni Szeged peremkerületének. Később persze lehet szó leválásról, de ehhez legalább még két évet várunk kell. Halhali persze olyan hangokat is: Tápé önálló lesz, húsz forintért visz majd be a busz bennünket Szegedre. Egyelőre jobb, ha Szeged-Tápé maradunk.”³⁴

Algyő

Algyő község, amelynek nevét a környékén föltárt olajmező tette ország-szerte ismertté. A Tisza jobb partján Szegedtől északra terül el. Régi magyar település. Belterülete mesterséges és természetes határok közé van zárva, amely korlátozza a fejlesztések lehetséges irányait.³⁵

³⁴ Mit szeretne Tápé? Délmagyarország, 1990. szept. 24.

³⁵ Algyő és népe, 33.

A község lakóinak életében meghatározó szerepet játszott a Tisza. Nem ok nélkül nevezik Algyőt halászfalunak. A lakosság ősi foglalkozásának, a kosárfonásnak hagyományai a mai napig megőrződtek. Nemcsak halat adott a Tisza a mellette lakóknak, hanem mint vízi út fontos összeköttetést is jelentett más településekkel. A Tiszától függött a földek termékenysége is.

A község történelmi magja szabálytalan halmaztelepülés rövid, könyök-szerűen megtörő vagy hosszabb, jobbra-balra enyhén ívelő utcákkal.

A két világháború között a község járási székhelye Kiskundorozsma volt. A közügyeket 30 tagból álló testület intézte.

1879-ben a községet elsodorta az árvíz.³⁶ A templomon kívül alig marad meg épület. Az algyóiek többsége ragaszkodott a régi, megszokott helyhez, Algyóhoz, és ezért ott építették föl újra otthonukat. A visszatelepült lakosok a község újrászervezését kérvényezték. Hároméves küzdelembe került, míg visszakapták önálló községi státusukat. Végül 1882-ben visszanyerték függetlenségüket.³⁷

Az 1960-as évek második felétől Algyó társadalmi szerkezetének és településviszonyainak átalakulását a szénhidrogén-bányászat megjelenése határozta meg. Ennek jelentős szerepe volt a megye iparosításában.

1965-ben Algyó területén Magyarország egyik legjelentősebb kőolaj- és földgázmezőjének föltárása kezdődött el.³⁸ 1968-ban a Mol vállalat algyói üzemének központja az algyói olajmezőre költözik. Ez megváltoztatta a táj arculatát, mert munkalehetőséget teremtett.

Algyó társadalmi fölemelkedését iparosításának köszönheti. Ennek következtében új intézmények épültek: ABC-áruház, egészségház, posta, gyógyszergyár.³⁹ Az 1960-as években ütemesen folyt a lakásépítés.⁴⁰ Az 1960-as évek végétől bekövetkezett gyors javulás szoros összefüggésben van az olajipar dolgozóinak községbe településével.

1969. december 28-án a település közigazgatási státusának magasabb rangra emelésével Algyót nagyközséggé avatták.⁴¹

Az 1970-ben bekövetkezett árvíz katasztrofális pusztítást okozott a régi építésű házakban. Az árvíz utáni helyreállítással kezdődött el a község arculatát városiassá formáló többszintes teleszerű lakásépítkezés. Jelentős a lakások korszerűsödése is.

³⁶ Uo. 123.

³⁷ Uo. 129.

³⁸ Algyó a maga kenyerén. Szerk. Molnárné Vida Zsuzsanna, Újszászi Ilona. Algyó, 2002. 22.

³⁹ Uo. 28.

⁴⁰ Algyó és népe, 259.

⁴¹ Algyó és népe, 261.

Az 1970-es években Algyő központjában új, modern takarékszövetkezet épült. A község infrastrukturális ellátottsága sokoldalú. Van művelődési háza, mozija, könyvtára, öltözővel ellátott futballpályája, gyógyszertára, korszerű egészségháza. Kereskedelmi és vendéglátóhelyekkel jól van ellátva.

Csatlakozás 1973-ban

A Szeged és Algyő közti térség az olajmező miatt ipari, üzemi területet alkot. A területnek kőolaj- és földgáz-kitermelése előtt a többi városkörnyéki településnél lazább szálakkal kapcsolódott Szegedhez.

A szegedi agglomerációhoz csatlakozást erősítette a szénhidrogének föltárása, a termelés és a közigazgatási egyesítés. Ezzel meggyorsult a településnek a városba integrálódási folyamata. Az infrastrukturális hálózat is érzékelteti Algyő Szegedhez tartozását. Egy rendszert alkot a víz-, a gázellátás, a csatornahálózat, a vezetékes távközlés és a közlekedés. A város része a piac, a kereskedelem, az oktatás és az egészségügy.

A fölsorolt tényezők is okai, hogy Szeged közigazgatási határa megegyezék a földrajzi határral, és így szükségessé vált a megyei város határának kiterjesztése. Viszonylag lassan hoztak új eredményt mind az emberek tudatában, mind pedig a valóságban a közigazgatási csatlakozás következményei, valamint a várossal való együttélés előnyei.⁴²

A falugyűlések befejeződése után 1972. szeptember 23-án megkezdődtek azok a tanácsülések, amelyek dönthettek a várossal való egyesülésről, amelyeken az öt község lakossága tájékozódott a közigazgatási rendezés terveiről.⁴³ Az algyői nagyközségi tanács ülésén részt vett és fölszólalt dr. Ozvald Imre városi pártbizottsági titkár, a városi tanács képviselőjében pedig Takács János elnökhelyettes. A járási pártbizottságot Reményik István osztályvezető, a megyei tanács vb Szeged járási hivatalát dr. Bereczki János elnökhelyettes képviselte. Vörös Lajosnak, a nagyközségi tanács elnökének megnyitó szavai, majd tájékoztatója után a tanácsstagok megvitatták és elfogadták azt a határozati javaslatot, mely „alapos megfontolással, az egész község népének véleményeként” kérte az Elnöki Tanácstól Algyő egyesítését Szegeddel. A tanács ezután meghallgatta az általános iskola igazgatójának, Bagi Dezsőnének beszámolóját az oktatás helyzetéről. Tudomásul vette dr. Szögi Zoltán vb-titkár tájékoztatóját az idei év első felének tanácsi költségvetési és fejlesztési tervéről és ennek teljesítéséről.

⁴² Uo.

⁴³ Algyő tanácsa kimondta az igent. Csongrád megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

Algyőn a négy falugyűlésen a választópolgároknak 27%-a vett részt. A családoknak 54%-kát képviselték a jelenlevők, és közvetlenül értesültek az egyesülésről, majd ismereteiket továbbadva tájékoztatták a lakosságot. Az ő érdeklődésüknek köszönhető, hogy az a 12 tanácsstag, az ülésen elmondta a véleményét – amint a hírlapi tudósítás írta, százakét tolmácsolta.

A csatlakozás előnyei

Az algyői könyvtár a Somogyi-könyvtár fiókkönyvtáraként kezdte el működését.

1974. augusztus 19-én elkészült algyői közúti Tisza-híd, így a vasúti hídon a vegyes forgalom megszűnt.⁴⁴ Ez jelentős mértékben javította Szeged és Hódmezővásárhely közúti kapcsolatát, és gyorsította a 47. sz. főközlekedési út forgalmát.

Változást a rendszerváltoztatás hozott. Algyő nagyságrenddel nagyobb beruházásokat is kapott.⁴⁵ Szeged a járdaépítésre 773 ezer forintot, a közvilágítás fejlesztésére, pedig 374 ezer forintot adott. Megépült az egészségügyi kombinát, mely két munkahelyes körzeti orvosi rendelőt, gyermekgyógyászati szakrendelőt és orvosi lakást foglalt magában. Kiterjesztették a nőgyógyászati szakrendelést és a tanácsadást. A régi egészségházat 25 férőhelyes óvodává alakították át. A város az ivóvízellátás javítására és a lakások csatornázására pénzt juttatott.

Algyő új lakótelepeivel egyre inkább városiasodó arculatot mutat. A faluból város lett, lakói szegedivé váltak. A mindennapi szükségletek kielégítésében Szegedre volt utalva.⁴⁶

1991-ben a Szeged Megyei Jogú Város közgyűlése megalapította Szeged Megyei Jogú Polgármesteri Hivatal Algyői Kirendeltségét.⁴⁷ Ettől kezdve a lakosság mindennapi életével összefüggő gondokat helyben meg tudták oldani, ha nem volt költségvetési következménye.

1991-ben megszületett az önkormányzat havonta megjelenő időszaki lapja, az Algyői Hírmondó.

A fejlesztési munkálatok között szerepelt elsősorban a sáros utcák megszüntetése, ellátása szilárd burkolattal, a parkosítás, a parkok és játszóterek följújítása, autóbuszvárók építése, az illegális szemétkukák felszámolása, járdák kicserélése betonlapokkal.⁴⁸

⁴⁴ Algyő, a maga kenyere, 2002. 270.

⁴⁵ Uo. 26.

⁴⁶ Uo. 30.

⁴⁷ Uo. 33.

⁴⁸ Uo. 36.

Kiépült a strand, épül a faluház, a sportkör lehetőséget kínál a felnőttek szabadidejének egészségesebb eltöltésére.

1992-ben foglalkozott a szegedi közgyűlés az algyői szennyvíztisztító mű és csatornázás programjával.⁴⁹ Elkezdődött az új szennyvíztisztító telep építése. Az első ütemben kiépítendő szennyvízelvezető rendszerre 200 millió forintot kapott a település. A szennyvíztisztító próbauzemmél 1994. szeptembertől kezdte meg működését. Ebben az évben átadták a faluházat, és megépült két teniszpálya. Kialakították az Idősek Napközi Otthonát. Átépítették a község-házát, megalakult a polgárőrség, és egyre több lakás kapott telefont.⁵⁰

A műszaki infrastruktúra nagyarányú kiépíttetésében több szempont játszott szerepet. Az egyik: a településen a Mol Rt. jelentős beruházásokat hajtott végre. A másik: a Szegedhez tartozás időszakában végbement számos fejlesztés.⁵¹

A hátrányok

A település elveszítette az önállóságát. Az 1970. évi népszámlálás még a község adatait önállóan dolgozta föl. Az 1980. évi népszámlálás már a város adatsoraiban összevonva közli.

Mikor Algyő egyesült Szegeddel, városi rangot kapott, de az ellátás színvonalára, a tömegközlekedésre, a belvízhelyzetre a régi maradt, noha az igények gyorsan nőttek.

A község Szegedhez csatolásával megszűnt a tanácsi apparátus tevékenysége. A korábbi 53 fővel szemben csupán 5 tanácstagot választhattak.⁵²

Algyő Szegeddel együtt gazdálkodott, működtette intézményeit, és igazgatta a települést. Fejlesztési és fölújítási részesedésének azonban kevés volt az aránya.⁵³ A fejlesztési tervekben együtt szerepelt Szegeddel. Algyőnek a városhoz csatolása Szeged számára jelentett előnyt: az olajbányászatból származó haszna az övé lett. Ő kapta a Mol Rt. és a Prímagáz Rt. részesedését. Ennek következtében a helyi ipar egy helyben topogott.⁵⁴

Az algyőiek elveszítették azt az összetartó erőt, amely egy falut összetart, valamint a közösség szemléletét és identitását. „Ráadásul levelező viszony alakult ki »a« város mint közigazgatási központ és az algyői lakosság között.”⁵⁵

⁴⁹ Uo. 42.

⁵⁰ Köszönet szóbeli közléséért Molnárné Vida Zsuzsannának, Algyő alpolgármesterének.

⁵¹ Uo. 21.

⁵² Algyő a maga kenyere, 34.

⁵³ Uo. 24.

⁵⁴ Uo. 52.

⁵⁵ Uo. 58.

Nem sikerült elfogadtatni a szegedi közgyűléssel a telekalakítás és a távbeszélő hálózat bővítésének, új és tornatermes iskola építésének szükségességét,

Elválás Szegedtől

1995-ben vetődött föl az önállósodás gondolata. Algyőnek megvoltak már azok az intézményei, amelyek képessé tették arra, hogy önállóan meg tudjon állni a lábán. Az Algyői Hírmondóban 1996-ban Gonda János cikket írt *Múlt, jelen, jövő* címmel. Arra hívta föl a figyelmet: „a rendszerváltozás után az országgyűlés megalkotta a helyi önkormányzatokra vonatkozó törvényt, mely lehetőséget teremtett a csatolt települések és a társközségek számára, hogy maguk döntsék el, hogyan látják biztosítottak további fejlődésüket. Ez lehetőséget ad az érintett települések számára az önállóságra. A kérdés élünk-e vele?”⁵⁶

1996. július 12-én lakossági fórumon tették föl a kérdést: Leszakadjon-e Algyő Szegedről? A kérdőívet két nap alatt 961-en írják alá, mely a döntő népszavazás kiírását kérte a település önállóságának kérdésében. Bizonyossá vált ugyanis, hogy a szegedi közgyűlés Algyő fejlesztésére évről évre kevesebb pénzt tud fordítani. Valamint az Algyőhöz tartozó ipartelep cégei iparüzési adóként a városnak fizetnek évente több tízmillió forintot.

Az aláírásgyűjtő ívek hitelesítésére az algyői részönkormányzat fölkérte a szegedi polgármesteri hivatal jegyzőjét. Az egyesítés megszüntetését a helyi választópolgároknak ekkor még csupán 20%-a támogatta.⁵⁷

Népszavazás

1996. október 27-én a lakosság 72,9%-a igennel, míg 27,1%-a nemmel szavazott. A szavazást érvényesnek hitelesítették.⁵⁸

Ekkor Szeged és Algyő között területi vita alakult ki Atka határrész 500-600 hektáros területe miatt. Ezt ugyanis 1973-ban, amikor már Algyő is a város része volt, Hódmezővásárhely adományozta Szegednek. Atka Algyővel határos, de Szegeddel nem. Végül Algyő visszakapta a várostól, de cserében Szeged hasonló nagyságú területet kihalított a községből a hozzá közelebb eső részen.⁵⁹

1990-1996 között Algyőre 427 millió 297 ezer forintot költött Szeged: szennyvíztisztító és csatorna, csapadékvíz átemelő, faluházépítés támogatá-

⁵⁶ Uo. 56.

⁵⁷ Uo. 57.

⁵⁸ Uo. 65.

⁵⁹ Uo. 66.

sa, hulladékudvar kezelése, általános iskola bővítése vizesblokkal, mázsaház építése, a részönkormányzat épületének fölüjútása.⁶⁰

1997. augusztus 29.: Göncz Árpád, a Magyar Körtársaság elnöke aláírta az Algyő önállóságát kimondó határozatot.⁶¹

1997. október 1.: Algyő község önállóvá vált, de az önkormányzati föladatakat Szeged továbbra is ellátta.⁶²

1998. január 1.: Az algyői polgármesteri hivatal fölállt.⁶³

A szakítás oka

Az egyik ok a nagy távolság Szegedtől; a másik pedig a község ügyeiben a döntéshozatal korlátozása. A mező teljesen elszemetesedett, a város személtládja lett, mert Tápén, Petőfi-telepen, Baktón nem volt szemétygyűjtés, ezért onnan is Algyőre hozták a szemetet. Algyő peremkerület lett, ezért ha leesett a hó, csak 3-4 nap múlva takarították el. A város képtelen volt ellátni az ilyen fajta problémákat.

Sok fiatal jelentkezett építési telekért, de Szeged nem tette lehetővé Algyő fejlődését.

A község önállóságának visszaszerzését, valamint anyagi stabilitását is az „égő aranyak”, az olajnak köszönhette.

A szakítás előnyei

A gazdasági társaságok, a Mol Rt. és kirendeltségei olyan jelentős anyagi bevételt juttattak az algyői közigazgatásnak, melyek fölhasználásával önállóan tudott működni a település. Alkalmassá vált Algyő az önálló intézkedésre, valamint egyedi arculata jött létre. A riogátás ellenére sem lett drágább a víz-, a csatornadíj, a közlekedés és a villamos energia.⁶⁴

Az adó és a szegedi adórendelet sem sújtja a kis- és kényszervállalkozókat. A lakossági kommunális adó és a házadó sem valósult meg.

Elkezdődött a telkek osztása. Lehetőség nyílt a helyi munkahelyteremtésre, a közhasznú foglalkoztatásra, a szociális támogatásra, a segélyezés hatékonyabb helyi kialakítására, és a mezőőr alkalmazására.

Előny az önkormányzati intézmények munkájának magasabb színvonalú megvalósítása. Hivatalos ügyben nem kell Szegedre utazni, mert a községhezán teljes körű az ügyintézés.⁶⁵ A település visszakapta a nevét.

⁶⁰ Uo. 67.

⁶¹ Uo. 75.

⁶² Uo. 76.

⁶³ Uo. 81.

⁶⁴ Uo. 64.

⁶⁵ Uo. 65.

Hátrányai

1997-ben Szeged a folyamatban lévő beruházások fedezetét már nem fizette meg. Algyőnek kellett befejeznie a csatornázást, és fölüjíttania az elavult vízvezetékrendszert. A helyi közlekedés helyébe távolsági közlekedés lépett. Ez kissé ugyan, de megnövelte a költségeket. Az Algyővel kapcsolatos gazdálkodást külön kellett nyilvántartani.⁶⁶

Algyő önálló fejlesztései

Az önállóság első öt évében olyan nagyságrendű beruházásokról kellett dönteni, mint az Algyőhöz hasonló méretű községekben tíz év alatt. A megvalósításuk óriási terheket rótt a húszfős polgármesteri hivatalra.

Az utcák por- és sármentesítése befejeződött. Új labdarúgópálya épült, bekerítették, fölhúzták a sportöltözőt. Megkezdődött a főtér kialakítása, közművesítése. Kibővítették és fölüjíttották az egészségházat.

Egészségház

Megvalósult a Szent Anna templom toronyórájának rekonstrukciója.

A Szent Anna templom

Új intézmény született, a gyermekjóléti és családsegítő szolgálat. Befejeződött a közvilágítás rekonstrukciója. Az energiatakarékos közvilágítás elkészítése következtében a korábbihoz képest 50-60%-kal kisebb az áramszámla.

A Szegedtől való elszakadás után a település újra látványos fejlődésnek indult.⁶⁷ Az önkormányzat és a lakosság erőfeszítésének köszönhetően kiépült csapadék- és szennyvízelvezető hálózat. Hasonlóképpen elkészült a gázhálózat is. Ma már nincsenek műszaki akadályai a gáz- és csatornabekötéseknek. Nagyobb méretű lakáspolitikai valósult meg, új lakóövezeteket és telkeket jelöltek ki. Az önkormányzat bérlakásépítési programba kezdett.

Kialakult az új faluközpont is.

⁶⁷ Algyő településfejlesztési koncepciója. Szeged-Algyő, 2004. 8.

Faluház

Önkormányzati tulajdonba került a szabadidőközpont és a hévízkút. A fürdőfejlesztési program most folyik. A község az ipari fejlesztésben is tevékeny szerepet kíván játszani, ezért kisebbségi tulajdonos lett az ipari-logisztikai fejlesztések számára telephelyet nyújtó Algyőpark Kft.-ben.⁶⁸

Az elektromos hálózat 100%-os fejlettséget ért el, a vízvezeték-hálózat 97%-ra, a gázhálózat 95%-ra, a vezetékes telefon 70% -ra fejlődött.

Több tér is megépült.

Főtér

A Szent Anna templom előtti tér

Algyőnek fejlett alapfokú intézményrendszere van.⁶⁹

Takarékszövetkezet

Posta

Megépíteni a főteret, a hozzá kapcsolódó kiemelt középületekkel. Kialakítani a szabadidő és sportcentrumot, valamint a fedett uszodát. Oktatási intézmények létrehozása. Javítani a külterületi ingatlanok és a szomszédos települések felé irányuló közlekedés föltételeit.

Fölkészülni a csökkenő szénhidrogén-bányászat miatt megszűnő munkahelyek pótlására. Gondoskodni a szénhidrogén-termeléstől igénybe vett földterületek rekultivációjáról. A szennyvíztisztító telepen kiépíteni a III. tisztítási fokozatot, biztosító berendezéseket. A védőerdők, valamint a belterületi zöldterületek arányának növelése. A természeti és épített környezet értékeinek védelme.

*Az önkormányzat nehézségei*⁷¹

Algyő jelentős helyi iparüzési adóbevételeit részben a környezetet terhelő beruházásoknak köszönheti, az állam mégis megvonta az intézmények működtetésére fordítandó normatív támogatás összegét. A céltámogatásra benyújtott érvényes pályázatait nem kaptak központi támogatást.

Gondot jelentett, hogy mindent szerettek volna nagyon gyorsan megoldani.

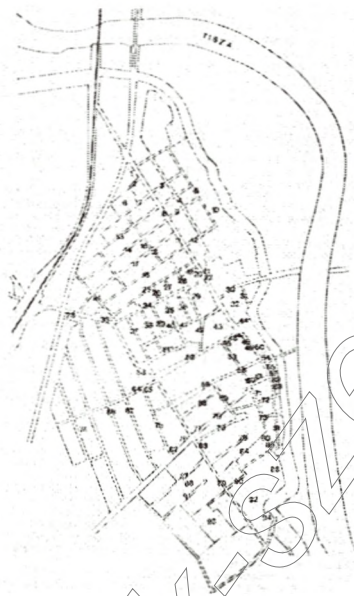
A Szeged és Algyő tanácsától előírányzott fejlesztések

A Szeged tanácsától előírányzott fejlesztések kitértek a település szükséges fejlesztéseire. Mivel Algyő önállóvá vált, a tanácsa még újabb és nagyobb fejlesztéseket írányzott elő, amelyek még jobban előmozdították Algyő fokozottabb fejlődését. Ilyenek például a sportközpont létrehozása, förlújítások, fölkészülés a munkahelyek pótlására, zöldterületek növelése, valamint az épített környezet védelme. Algyő megpróbált minden lehetőségre fölkészülni.

Ezért Algyőnek az önállóság előnyére vált.

⁷⁰ Uo. 92.

⁷¹ Uo. 94.

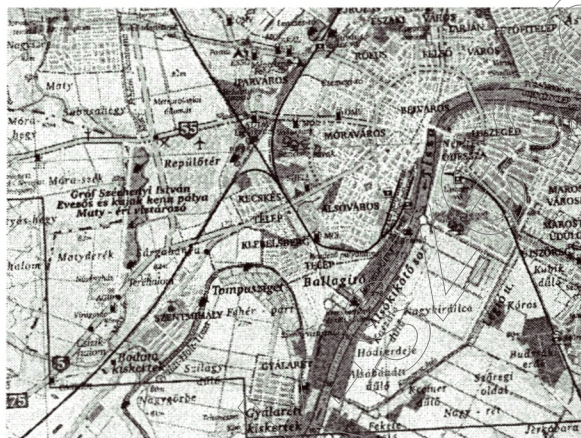
Algyő régen

Algyő jelenleg

Szegedtől dél-délnyugati irányban, a Tisza jobb partján, a városközponttól körülbelül hét kilométerre terül el.

Megközelítése Alsóváros felől lehetséges. Zsáktelepülés, Klebelsberg-telep és Tompasziget után az utolsó település.⁷²

Önállóvá az 1920-ban Jugoszláviához csatolt Gyála (Đala) külterületeként Nagyrétnek nevezett település 1923-ban alakult.⁷³

Amikor a 20. század elején elárverezték, Szeged városa szerette volna megvásárolni, de a nagybirtokosok megelőzték. A rétet fölparcellázták, majd Újgyála néven falut alapítottak. 1950-ben keresztelték Gyálárétre a települést.⁷⁴

A Gyáláréti kiskertek 95 ingatlanból álló negyed Gyálárétől délre. A Gyálai tanyák még délebbre húzódnak. Még délebbre hatalmas szántóföldek terülnek el.

1949-ben Gyálárétet is elérte a tsz-esítés és az államosítás. A tsz adott a helybelieknek munkát; életük továbbra is elválaszthatatlan volt a mezőgazdaságtól.

Az 1950-es évek elején az iparosítás indította el a falusi lakosság társadalmi mobilitását. A tsz-szervezés növelte a falusi élettől való menekülést.⁷⁵ 1950 és 1953 között növekedni kezdett a tsz-tagok és földterületek száma. Az 1960-as években emelkedett a falusi lakosság szakképzettsége.

⁷² Máté-Tóth Andrásné – Németh Zsolt – Tanács Anita: Gyálárét társadalma. Szeged-Gyálárét, 2004. 41.

⁷³ Uo. 10.

⁷⁴ Uo. 44.

⁷⁵ Uo. 64.

Jellemző, hogy 1973-ban megszűnt a régi focicsapat. Ennek oka, hogy a szentmihálytelki és a gyálaréti tsz egyesült. Ettől fogva nem szponzorálták a gyálai csapatot. A tsz átalakulásával megszűnt tehát Gyálarét integráló ereje.⁷⁶

Az 1973. évi csatlakozás

1973-ban ezt a települést is Szegedhez csatolták. Meggyorsult a szomszédos falusi települések – így Gyálarét – városhoz kapcsolódásának folyamata. A térségben határozott agglomerációs jelenségek bontakoztak ki.⁷⁷

A Szegeddel való egyesülésről Gyálaréten is a tanács döntött 1972. szeptember 26-án (kedden). A tanácsülésen részt vett Kovács Imre, a megyei tanács elnökhelyettese; dr. Csikós Ferenc, Szeged megyei város tanácsának vb. Titkára; dr. Ábrahám Antal, a szegedi járási hivatal elnöke is. A hozzászólások után a tanács egyhangúlag úgy döntött, hogy kéri a közigazgatási rendezést, vagyis Gyálarét egyesítését Szegeddel.⁷⁸

A csatlakozás előnyei

A gyálaiak közigazgatásilag közel kerültek Szegedhez, könnyebben vállalhattak munkát a városban. A kapcsolat megélénkült a falu és a város között. Megindult a helyi buszközlekedés; sűrűbben járnak a buszok. Szeged könnyen és gyorsan megközelíthetőbbé vált.⁷⁹ A lakosság minden szükségletét a városban ki tudta elégíteni. A buszjárat vonalát érintő két utca szilárd burkolatot kapott.

Gyálarét számára a legfontosabb szempont a portafelezés volt. Városi rendelet értelmében az átlag 500 négyszögölös portákat meg kellett felezni. A portákon építeni kellett, vagy kötelezték a tulajdonosokat az eladásra. Rákényszerültek a gyálaiak, hogy eladják tulajdonuk egyik felét. Némelyeknek sikerült megoldaniuk ezt családon belül; a többi házhelyet pedig mások vásárolták meg. Ez által növekedett a falu lélekszáma. Házépítési hullám kezdődött el, beérve a faluba új házak sorakoznak. Régebben zárt, kis közösség volt a település, ahol mindenki ismerte a másikat. A lakosok a csatlakozás következtében nyitottabbá váltak, és az új beköltözők hatására a falu is nyitott lett.⁸⁰

Az 1970-es és az 1980-as évektől újra megélénkült a falu iránti érdeklődés. Gyálarét már a lakossági összetétel szerint nem falusias, hanem inkább

⁷⁶ Uo. 28.

⁷⁷ Uo. 67.

⁷⁸ Kimondta ülésén a Szegedhez csatolást. Csongrád Megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

⁷⁹ Uo. 69.

⁸⁰ Máté-Tóth Andrásné – Németh Zsolt – Tanács Anita: Gyálarét társadalma. Szeged-Gyálarét, 2004. 95.

városias. Ehhez hozzájárult, hogy a csatlakozás után egyre több fiatal költözött ki.⁸¹

A gyálaiak falujuk előrelépésének egyik lehetőségét a lovas tanyában látják.⁸² A beköltözők hatására elkezdődött valami, hiszen Gyálarétnek játszótérre is lett; egyre több a program, és ami a legfontosabb, az új lakosok gyermekei révén megmaradt az óvoda.

Hátrányai

Gyálarét is elveszítette az önállóságát. A rendszerváltoztatás előtt gazdasági helyzete, a termőföld mennyisége és milyensége mellékes tényezővé vált. A falu munkaerő igényének csökkentése meggyorsította a lakosság-áramlást a faluból a városok irányába. A település elveszítette a vezéregényiségeit. A csatlakozás után egy ideig az infrastrukturális ellátottsága stagnált. Ez csak a kilencvenes években javult meg.

A fejlesztési folyamatok késve jutottak el Gyálarétre; az illetékesek nem tekintették fontosnak.⁸³ Zsákfalú jellege miatt sokáig nem volt képes érdemi szerepet betölteni a kapcsolattartásban, valamint gazdasági tevékenységek lehetőségétől is megfosztotta a települést.

A várostól való lemaradás négy szempontból közelíthető meg. Gazdaságilag, az életkörülményeket nézve, a döntéshozatalban való képviselet vagy az időbeli megkésettség szempontjából.

1973 óta a lakosság statisztikai adatairól, így lélekszámáról sem lehet tájékozódni, mivel ezeket Szeged lakosságával közösen kezelik.

Nehezen értek a faluba a közművek, és a közművesítés önerőből készült. Nincsenek megelégedve képviselőjükkal, és az iskola bezárását is a csatlakozás számlájára írják a lakosok.

A faluban hetente háromszor van orvosi ellátás, és egy élelmiszerbolt van. Kifogásolták az utak minőségét is, de ígéretet kaptak, hogy a csatornázás befejezése után minden utca szilárd burkolatot kap. Nem megfelelő a járdák mennyisége. Igényes szórakozás, gyógyszertár nincs megoldva és nincs olyan hely, ahol a fiatalok sportolhatnának.

Szükség lenne a művelődési ház följújtására és olyan köztérre, amely a falu központja lehetne.

⁸¹ Uo. 84.

⁸² Uo. 122–123.

⁸³ Uo. 79.

A településen kertes magánházak találhatók. Csöndes, alacsony, laza beépítésű. A település mindössze tíz utca. Egyetlen tér jelenti a központot, ahol épületek sorakoznak: óvoda, orvosi rendelő, házkápolna, posta, művelődési ház, nyugdíjas klub és kocsmá.⁸⁴

A lakosok 2002 decemberében a művelődési házban csatornázással kapcsolatos banki szerződéseket kötöttek: a 2004 márciusától kezdődő csatornázással kapcsolatos szerződéseket írtak alá.⁸⁵

Foglalkozását tekintve a lakosság ma már szervesen a városhoz tartozik. Munkalehetőség alig van, ezért sokan Szegedre járnak dolgozni. A falun lényegesen olcsóbbak a telkek. Az utóbbi évek beköltözési hulláma jó hatással volt a falura. A házhelyek megfizethetők voltak, és közel van a belváros.

Gyálarét egyre fiatalodó és iskolázottabb lakók otthona lett. A nyugodt környezet és barátságos légköre jellemző a településre.⁸⁶ Infrastrukturális ellátottsága fejlesztésre szorul, valamint újra szükség lenne olyan vezéregyéniségekre, akik Gyálarétet előbbre vinnék. Ők segítenék a közösséget összetartó szokások és hagyományok ápolását.

Csönd van, a kisgyermek szabad levegőn, a természethez közel nőhetnek föl.⁸⁷ Ideális az éghajlat és a termőföld. A zsákfalú jellegéből említett hátrányát ellensúlyozza, hogy nincsen benne átmenő út, ezért biztonságos a település.⁸⁸

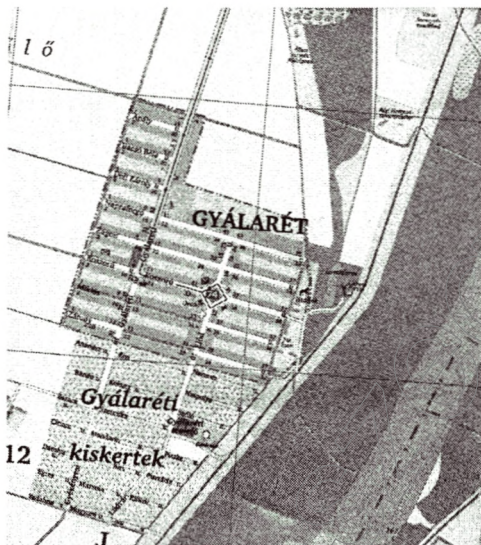
⁸⁴ Uo. 103.

⁸⁵ Uo. 48.

⁸⁶ Uo. 99.

⁸⁷ Uo. 98.

⁸⁸ Uo. 102.

Gyálárét jelenleg

Fejlesztések

Újabb családi házak épülnek. Kezd megújulni a település arculata.
Új művelődési ház épült a településközpontban. Bővítése folyamatban van. Az előtte lévő közteret még nem újították föl.

Művelődési ház és posta

A településen található nagybirtokot, amely Lovas tanya néven ismert, szintén följújtották.

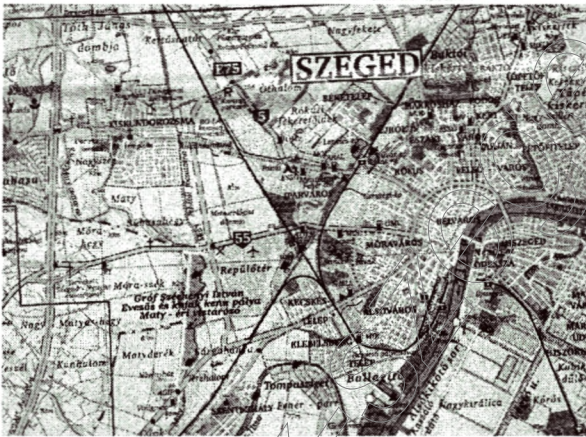

Kávészó a Lovas tanyán

Tó és a vadászház a Lovas tanyán

Szegedtől nyugatra terül el. Az ősi Dorozsma a Tisza menti régi település.⁸⁹ 1902-től Kiskundorozsma.

A község a négy fő utca keresztezési pontjában 1793–1804 közt építette föl klasszicista stílusú új templomát. 1826-ban három tanteremből álló új iskola létesült.⁹⁰

1838. február 5-én városi rangot kapott.⁹¹ 1859-ig, majd 1862–1864 között vezető testületének 12 tagú belső tanácsa volt. Ebben az évben még alkalmas volt a városi minősítéssel járó terhek elviselésére. Ám a városi státus fönntartása nehezebbé vált, mert a kiegyezés után a kiadások megnövekedtek. A Belügyminisztérium és a törvényhatóság többszöri sürgetésére az 1872. szeptember 22-i közgyűlésen kimondták: „Dorozsma város több adózó lakosai által, nagyközséggé alakítása iránti kérvényét, szükségszerűen magáévá teszi.”⁹²

A városi rang elvesztése még évtizedekig érzékenyen érintette a lakosokat. 1872-ig volt törvénykezési joga.

Kiskundorozsma népességével és jelentőségével is kiemelkedett a többiek közül. Közel tízezer lakossal (1876-ban 9688 fő) és több mint 32 ezer kataszteri holddal, az egyik legjelentősebb választókörizet volt a megyében.⁹³ Terü-

⁸⁹ Kiskundorozsma. Szerk. Kővér Lajos - Tóth Sándor László. Szeged, 1995. 13.

⁹⁰ Uo. 127.

⁹¹ Uo. 187.

⁹² Uo. 188.

⁹³ Uo. 190.

letét nem bővíthette, mert Szeged város határa és a Pallavicini-féle hitbizományi birtok közé ékelődött.

Az 1876. évi XXXIII. törvénycikkely Csongrád vármegyébe kebelezte. 1973-ig önálló tanácsszékhelyű község volt. Már ekkor volt művelődési háza, normálfilmes mozija, öltözővel ellátott futballpálya, körzeti orvosi rendelője és gyógyszerháza.⁹⁴

1898 után a dorozsmai földbirtok újrafelosztása által ugrásszerű emelkedés volt megfigyelhető.⁹⁵ A dualizmus korában a lakosság száma kétszeresére növekedett.⁹⁶ Viszonylag kevés volt a településen az ipari munkahely. Ez is hozzájárult a munkanélküliség növekedéséhez.

1924-ben a templomkertben emlékművet állítottak az első világháború dorozsmai hőseinek tiszteletére. 1925-ig a tiszáninneninek, majd a kiskundorozsmainak nevezett járás közigazgatási központja lett.

1923 óta működött paprikamalom és 1925-től gőzmalom. 1926-ban bevezették a villanyvilágítást, kiépítették az utcai hálózatot. A település hiteléletében három pénzüintézet játszott szerepet. 1937 tavaszán lebontották a Jerney téglagyárat, ezután a munkásokat a Borbély-féle gyár foglalkoztatta.

A községben fejlett volt a gyümölcs kultúra (alma, őszibarack, kajszibarack, szilva). Állatállománya (szarvasmarha, ló, sertés, juh, kecske) nem volt elegendő a megművelt földek megmunkálásához. Jelentős volt a baromfiállománya.⁹⁷

A csatlakozás

Később Kiskundorozsma egyre szorosabban fűződött Szegedhez. Az 1960-as évektől Szeged város fejlődése meggyorsult, és ekkor erősödött kapcsolata Kiskundorozsmához is. A közvetlen szomszédságában levő település a szegedi agglomeráció részévé vált.

Egyre szorosabb és kölcsönös kapcsolat alakult ki a város és a környező községek között. Dorozsma kitűnt a Szegeddel kialakult kapcsolatának sokrétűségével és intenzitásával. Nem csak külterülete, hanem a beépített belterülete is érintkezett Szegeddel. Ezért már a csatlakozás előtt is nagyrészt összeépült a várossal; már ekkor elővárosi jellege volt.

Szeged az Alföld egyik legnagyobb ingázási központja volt: a közvetlen környékéből sok ezren jártak be dolgozni a városba.

⁹⁴ Uo. 37.

⁹⁵ Uo. 203.

⁹⁶ Uo. 224.

⁹⁷ Uo. 240.

A község keresőinek csaknem fele Szegeden talált munkát. A szolgáltatási igényeit is Szegeden elégítette ki. A város szabadpiaci fölhozatalában is jelentős szerepet játszott a község. Az 1973-i csatlakozás csupán formailag szentesítette az együvé tartozást.⁹⁸

Kiskundorozmán nagy volt az érdeklődés, rengeteg kérdés és hozzászólás hangzott el a tanács ülésén 1972. szeptember 26-án – kedden –, melynek napirendjén a nagyközségnek Szegeddel való egyesítése szerepelt. A tanács ülésén részt vett és felszólalt dr. Paczuk István, a megyei tanács elnökhelyettese, dr. Kovács József, a szegedi járási pártbizottság első titkára, dr. Csikós Ferenc, a szegedi városi tanács vb-titkára. Jelen volt Juratovics Aladár országgyűlési képviselő is. Az élénk vita után a tanács egyhangúlag elfogadta Tóth József tanácselnök által előterjesztett határozati javaslatot arról, hogy Kiskundorozsma testülete állást foglal a település egyesítése mellett Szeged megyei várossal. A tanács ezután megvitatta az új tanácstörvény végrehajtásának tapasztalatait, és tájékozódott az ifjúságpolitikai helyzet alakulásáról.⁹⁹

A csatlakozás előnyei¹⁰⁰

A városrésznek szociális infrastrukturális ellátottsága összességében jónak mondható. Ha magasabb szintű szolgáltatást kívánnak igénybe venni, könnyen kielégíthetik Szeged központjában. A városközpont a csatlakozásnak köszönhetően egy ideig közvetlen villamosjáráttal, de megszűnte óta is sűrű autóbusz-közlekedéssel gyorsan elérhető. Utazási idő 20 perc. A térségben kibontakozó dinamikus lakásépítés elősegítette a terület közművesítését.

Nagy az építési telkek iránti kereslet. 1973 óta sokan költöztek ki Szegedről. Dorozsma mára újra elérte hajdani 12 000 fős lakosságszámát.

A rendszerváltoztatás után megalakult a részönkormányzat. Bizonyos összeggel rendelkeztek a településrész fejlesztésére. Ebből épültek utak, járdák és játszótér.

1991-től kibővített kirendeltség működik, meghatározott hatáskörrel.

Hátrányai¹⁰¹

Miután Dorozsma Szeged részévé vált, lendületes fejlődésének nyomon kísérése sok vonatkozásban megnehezedett. A mindenki számára hozzáférhető statisztikai kiadványok, valamint a tízévenként megszervezett népszámlálások

⁹⁸ Uo. 37.

⁹⁹ Kimondta ülésén a Szegedhez csatolást. Csongrád Megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

¹⁰⁰ Tóth József önkormányzati képviselő szóbeli közlése alapján. Köszönetet mondok érte.

¹⁰¹ Tóth József szóbeli közlése.

eredményeit közzétevő kötetek nem különítik el adatait, a korábbi közigazgatási hatását Szegedétől.

A csatlakozás és a rendszerváltoztatás közötti időszakban nem úgy fejlődött, mint valamely önálló település.

Városi intézmények nem költöztek ki, a városrész nem vált városi minőségű centrummá. A községi tanács megszűnt. A kirendeltség nem pótolhatta.

Mostani állapot

Dorozsmára a mai napig jellemző az alacsony laksűrűségű, kertvárosias beépítettség. A területet átszelő főközlekedési utak mentén található a főbb szolgáltató- és kereskedelmi létesítmények. A templomdomb és környezete ma is a településrész központja.

A dinamikus lakásépítés következtében igen kedvező változások következtek be az 1980. évi népszámlálás óta. A változások jellemzője, hogy az egy- és a kétszobás lakások aránya csökkent, és mintegy 58%-os növekedés következett be a három és több szobás lakások arányában. Napjainkban tovább javul a helyzet. A lakásállomány 99, 7%-a villanyvezetékekkel, 84, 9%-a vízvezetékekkel van ellátva.¹⁰²

A városrészben egyre több az új ház, így az utóbbi években, alapjaiban változott meg Dorozsma arculata. Az építkezéshez a legkedveltebb hely a Dorozsmai út és a nagybani piac környéke.

A település kereskedelmi ellátottsága jó. A kiskundorozsmai nagybani piacot a piacigazgatás közvetítésével a városi önkormányzat tartja fenn. Dorozsma kereskedelmi gócpont lett: a piac földrajzi helyzete igen jó, a dél-magyarországi termelők, kiskereskedők és egyéb fogyasztók találkozásának központja.

Kiskundorozsmán 4 óvoda működik. Iskolai ellátottsága jó. A telefonhelyzet és egészségügy viszonylag kedvező. Az 1990-es években a korábbi kettőhöz két új óvoda, új bölcsőde és sportszarnok épült.¹⁰³

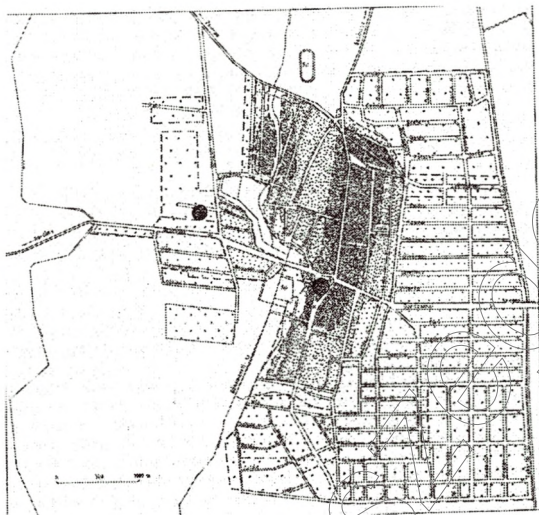
Nincsen sajnós iparterület; egyedül a Tornádó International Kft. működik. Jelentős a vasútállomás mellett létesített kamionparkoló.

Sziksósfürdő a Szegedi Vízműhöz tartozik. Ha a városrész elszakadna Szegedétől, akkor ezt és a nagybani piac fejlesztő hatását elveszítené.¹⁰⁴

¹⁰² Kiskundorozsma. Szerk. Kövér Lajos - Tóth Sándor László. 50.

¹⁰³ Uo. 51.

¹⁰⁴ Tóth József szóbeli közlése alapján.

Dorozsma régen

Dorozsma jelenleg

Az 1990-es években épült meg az új egészségház, ahol gyógyszerár és orvosi rendelő található.

Egészségház

A 2002. évi választások után volt lehetőség nagyobb beruházásokra: ilyen volt a díszter kialakítása az egykori községháza előtt.

¹⁰⁵ Tóth József szóbeli közlése.

Főtér

Udvarában épült meg a 2005. december 21-én fölavatott új művelődési ház.

Művelődési ház

Néhány éve a zöldterületet a közmunkásokkal tartják rendben. Ebben az évben átadták a csatornázás 80%-át. Szeptemberig elkészül a teljes csatornázás. Tervben van parkolók kialakítása, a Negyvennyolcas utca fásítása, körforgalom kialakítása a központban és a vásártérnél. A nagybani piacot is tovább fejlesztik.

A templom díszkivilágítást kapott. Ezt a Szegedhez csatolt községek közül Szőreg és Dorozsma kapta meg.

Keresztelő Szent János templom

Tervben van a Dorozsmai Nagybani Piac raktárbázis építésének elindítása, valamint a szélmalom rekonstrukciója.

Az 1970-es években a rendezési tervben a következő fejlesztéseket irányozták elő Szeged az egyes településekre:

	Algyő	Tápé	Szőreg	Gyálárét	Kiskundorozsma
Közüntézményterületek	×		×		×
Ipari területek	×		×		×
Közműfejlesztés		×	×	×	
Vasúti közlekedés					×
Lakások	×	×	×	×	×
Másodlagos üdülőterület	×			×	×
Közlekedés	×	×		×	×
Távbeszélőközpontok	×				×
Postahivatal	×	×	×		×
Zöldterület	×	×			
Szennyvízelvezetés	×		×		
Levegőtisztaság védelem	×	×	×	×	×
Villamos energia	×				×
Belterületi háztármódosítás	×	×	×	×	×
Gázellátás			×		×

Újabb rendezési terv készült 1996-ban, amelyben újabb fejlesztési lehetőségeket irányzott elő Szeged a csatolt településekre:

	Algyő	Tápé	Szőreg	Gyálarét	Kiskundorozsma
Új lakóterület	×	×	×	×	
Új intézményterület	×			×	×
Városrész-rekonstrukció	×		×		
Erdősítés	×		×		×
Védőfásítás	×				
Helyi védelem					
Fölújítás	×				×
Közparklétesítés		×			
Tömbfeltárás			×		×

Az 1996. évi rendezési tervben Szeged a következő programjavaslatot dolgozta ki Algyőre, Tápéra, Szőregre, Gyálarétre és Kiskundorozsmára:

Szőreg régi és jelenlegi beépítése

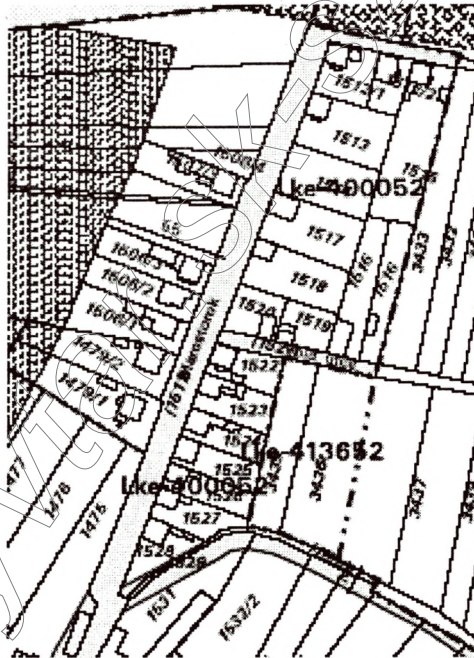
A múlt század közepétől folyamatosan fejlődve nyerte el mai, vegyes arculatát. Elkülönül a történelmi belső mag, a különböző hosszúságú, enyhén íves utcaszerkezetével. A régen kialakult tömbök többségében a telkek nagyméretűek. A betelepítések időszakában kialakult a halmaztelepülés két meghatározó utcája: a Magyar utca és a Szerb utca.

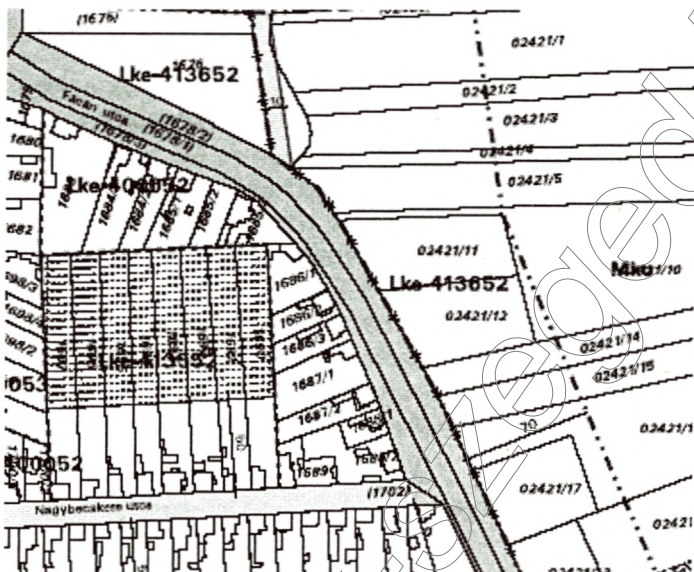
Az utcák beépítésére jellemző: az utcafronton, oldalhatáron álló házak között vegyesen található régi földszintes, utcára merőleges vagy utcával párhuzamos gerincű és a hatvanas években épített sátortetős lakóépület.

A két templom környékén, a Szegfű utcában ennél sűrűbb, fél zárt sorú, fésűs beépítési forma található. Újszőreg utcaszerkezetének szabályossága, a kisebb, majdnem azonos nagyságú telkek mérete is elkülöníti a történelmi magtól. Ezen a területen oldalhatárra és utcafrontra építkeznek.

A meglévő mélytelkes beépítések alkalmassá tehetnek néhány tömböt a belső területek föltárására. Beépítésükkel az eredeti tömb arculatának megtartásával a belsőben intenzívebb telepítés is kialakulhat: átriumházak, láncházak stb. Az infrastruktúrát nem kell új területbővítésekhez kiépíteni, a meglévők kapacitásvizsgálat, esetleg bővítés után gondoskodni tudnak a terület energiaigényeiről. Nem utolsósorban pedig az ingatlan tulajdonosok értékesíteni tudják telkeik egy részét.

Lakóterület-bővítés – külön lakossági kívánságra – a Makai útról nyíló Marostorok utcában, valamint Szőreg déli részén a Fácán utca ÉK-i oldalán lehetséges, mindkettőben alacsony intenzitású beépítéssel. A bővítés mértéke 12 hektár, amely 605 fő népességnövekedést tenne lehetővé.

Tápe beépítése régen és most

Egységet alkotó halászfalu volt. Lakóépület-állománya kb. 70%-ban a hatvanas-hetvenes években típusterv szerint épült. Csaknem négyzet alaprajzú, magas padlóvonalú, utcára néző, két-három osztású ablakos, sátozott épületekből áll. A területen a régi falusi házak már alig láthatók.

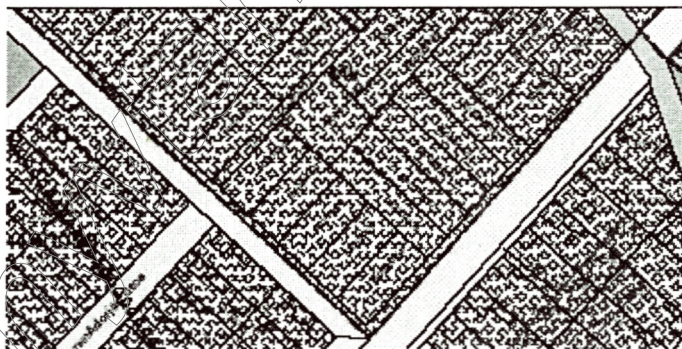
Beépítési karakterek: utcafronton, oldalhatáron és előkertes, oldalhatáron álló épületek.

Eltérések: A Budai Nagy Antal utcában a korábbi *Általános rendezési terv* (ÁRT) emeletes épületek megvalósulását is engedélyezte. A Zsukov tér környékén több építészeti értéket magukban hordozó, tetőtér-beépítéses családi házak épültek.

Tápe programjavaslata

Egész területén az épületállomány nagy része beállt, fölújítások, tetőtér-kialakítások, jelentik az építési lehetőségeket. A még meglévő üres telkeken a környezetébe illeszkedő, a városrész hagyományos építészeti karakteréhez igazodó családi házak tervezése szükséges.

Tápe központjában 5-6 házhelynek alkalmas telek kerül kialakításra a Csobánka utca és a Majakovszkij utca között a tervezett közpark szomszédságában. Az így kialakuló zöldterületre nem nyílnak zavaros összképet nyújtó telekvégek, színvonalas térhatár alakítható ki.

II. változat 2010-ig:

78,5 hektár lakóterület növekszik Jánoserehát belterületbe vonásával.

A község régi halászfaluból alakult ki. Történelmi magja szabálytalan halmaztelepülés, hosszú, enyhén ívelő utcákkal. Változók a teleknagyságok: kicsik és szabálytalanok a telkek a központban és környékén, a központtól távolodva nagyobbak. Az új osztások nagysága szinte azonos.

A település beépítése követi a régi, kialakult hagyományokat, mely szerint utcafrontra, oldalhatárra, *hideg oldalra* építkeztek.

Ettől a beépítéstől eltér, hogy a Bartók Béla utcában tömbtelekre kétemeletes panelházak, a Búvár utcában pedig szabadon álló kis társasházak épültek.

Programjavaslat

A lakóövezet-bővítés új külterületi részeket nem vesz igénybe. A meglévő belterületi mezőgazdasági vagy rendezetlen területeket alacsony intenzitású beépítéssel hasznosítanak.

Az új lakóterületeket északon a töltés mellett, délkeleten a sportterület és a Kastélykert utca által határolt területen építik föl. Az utóbbi beépítésének követnie kell a tőle északra eső néhány telken már kialakult kertvárosi beépítést. Az új területek – a városrész fokozottabb kihasználásával – 27 hektár lakóterület növekedést jelentenek. Algyő népessége 2010-re, 6402 főre emelkedhet: így a lakosság száma várhatóan 1352 fővel gyarapodna.

Gyálarét régebbi és mostani beépítése

A városrész nagyobb része mezőgazdasági település. Szabályos utcarendszerében csaknem azonos nagyságú telkek találhatók.

Beépítésére jellemző az oldalhatáron álló, falusias karakter.

Programjavaslat

A beépítés jellegét megtartva a település északi irányba bővíthet két házsor mélységű területtel. Megvalósulása esetén belterületi határmódosításra is szükség lenne.

A beépítés jellege igazodik a település meglévő karakteréhez. További bővítésének korlátja a szennyvíztisztító telep. Gyálarét tervezett területbővítése 6, 7 hektár: ez 335 fő népességnövekedéshez vezethet.

Kiskundorozsma beépítése korábban és jelenleg

A település kisvárosias szintre emelkedett. Beépítését tekintve négy terület különíthető el:

1) A régi történelmi mag szabálytalan utcavezetésével, különböző nagyságú, alakú telkeivel teljesen elválik a később telepített községi részekről. Fő utcáinak – Széchenyi és a Negyvennyolcas utca – beépítése kisvárosi jellegű, fél zárt sorú. A fő utca mögötti területre a fésűs és a fél zárt sorú beépítés a jellemző.

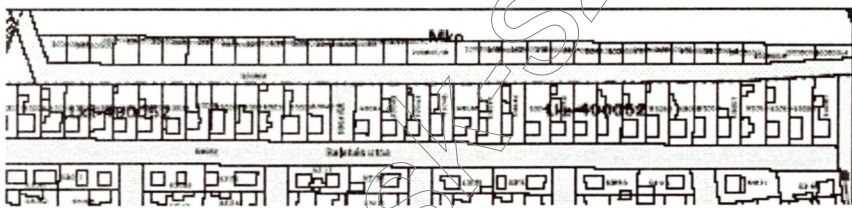
2)A Bölcs, a Hajdú és a Vadliba utcától keletre, derékszögű utcarendszerben, szinte megegyező nagyságú telkeken, utcafrontra, oldalhatárra építkeztek.

3)A hatvanas évek elején a Jerney, a Dobos és a Barátság utcában kétemeletes, lapos tetős, téglablokkos, többlakásos házakat építettek. Sajnos, később ez a lakótelepszerű építkezés nem folytatódott.

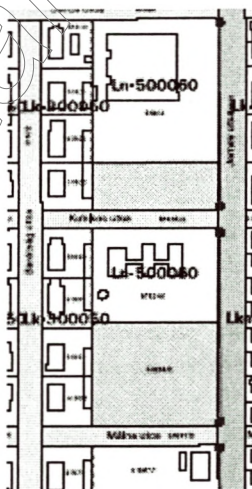
4)A nyolcvanas évektől a Czékus utca és környéke kedvelt építési terület. Oldalhatáron álló, előkertes, zömében tetőteres családi házak épültek, és épülnek napjainkban is.

Programjavaslat

Kiskundorozsma déli részén belterületi határ bővítéssel 23, 8 hektár lakóterület alakítható ki.

A tervezett lakóövezet északi peremén a beépített területek mellett a Barátság utcából hiányzó intézmények számára kell terület kialakítani.

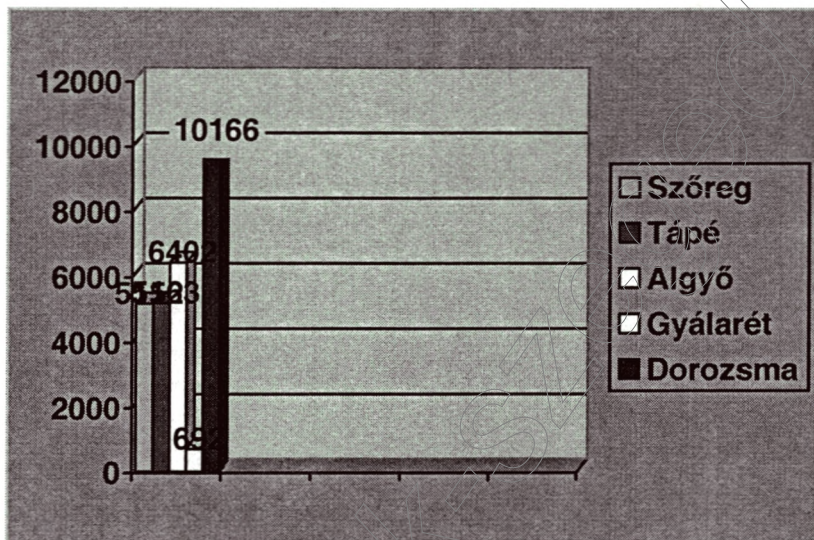
*A mostani állapotra előirányzott fejlesztések azért nem tartalmazzák
Algyőt, mivel 1997-től már ismét önálló település:*

	Tápé	Szőreg	Gyálarét	Kiskundorozsma
Főtér építése	x	x	x	
Középületek		x		x
Közlekedés fejlesztése	x	x	x	x
Munkahelyek létesítése	x	x	x	x
Védőerdők növelése				x
Zöldterület növelése	x	x		x
Természeti és épített kör- nyezet védel- me	x	x	x	x
Infrastruktúra fejlesztése	x	x	x	x
Hagyomá- nyok ápolása	x	x	x	x
Játszótér épí- tése	x		x	x
Zártkertek belterületbe kerülése		x	x	x

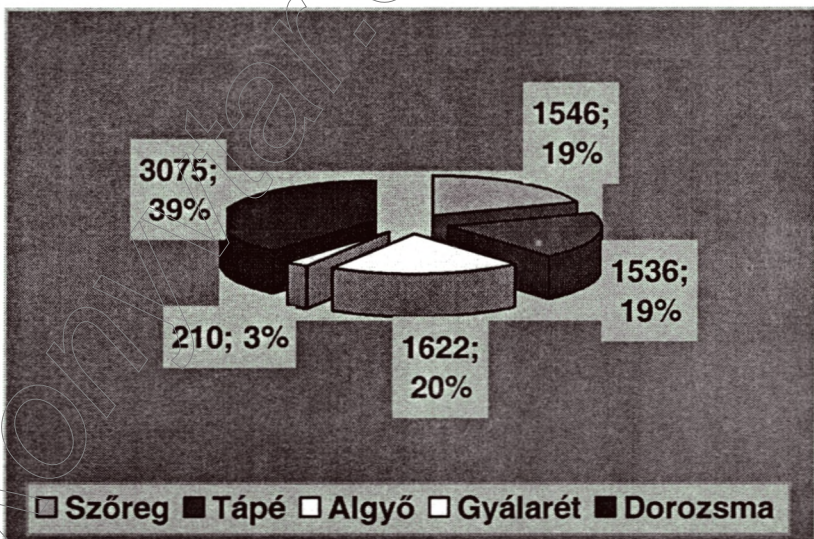
Szeretném grafikonokkal bemutatni a lakosság és a lakásszám alakulását, hogy ezeket a csatlakozás mennyiben befolyásolta.

Először a csatlakozás előtti állapotokat mutatom be: hogyan alakult az 1970-es években a tényleges lakosság és a lakásállomány aránya:

Az 1970. évi tényleges lakosság

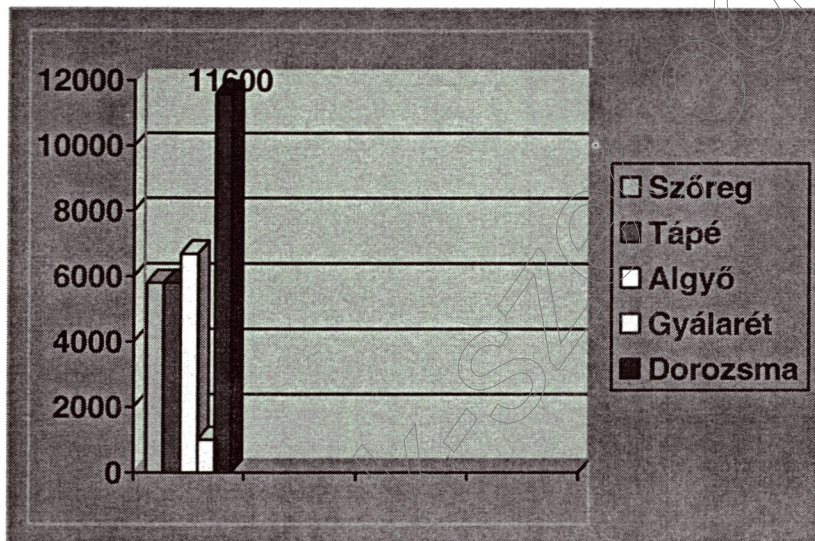

Az 1970. évi tényleges lakásszám

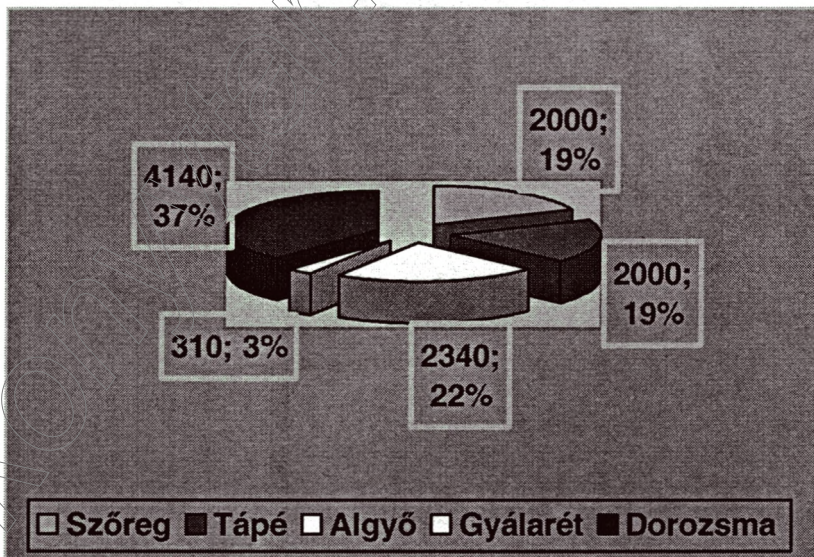

A csatlakozás után, az 1990-es években, lakosság és a lakások tényleges és tervezett aránya a következőképpen alakult:

Az 1990. évi tervezett lakosság

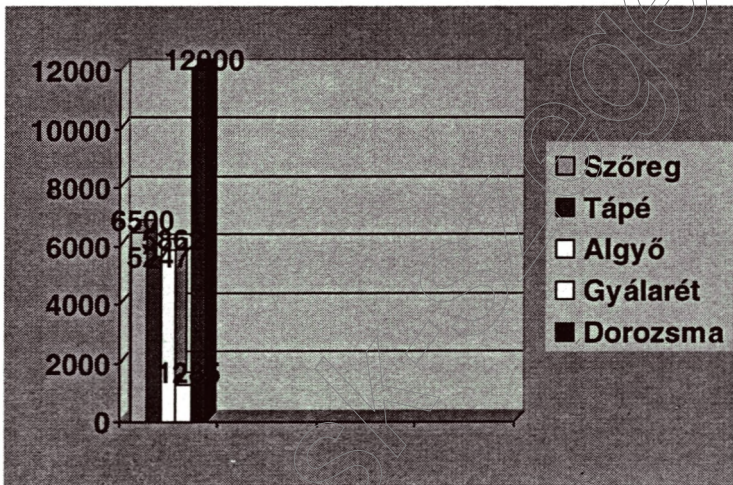
Az 1990. évi tervezett lakásszám

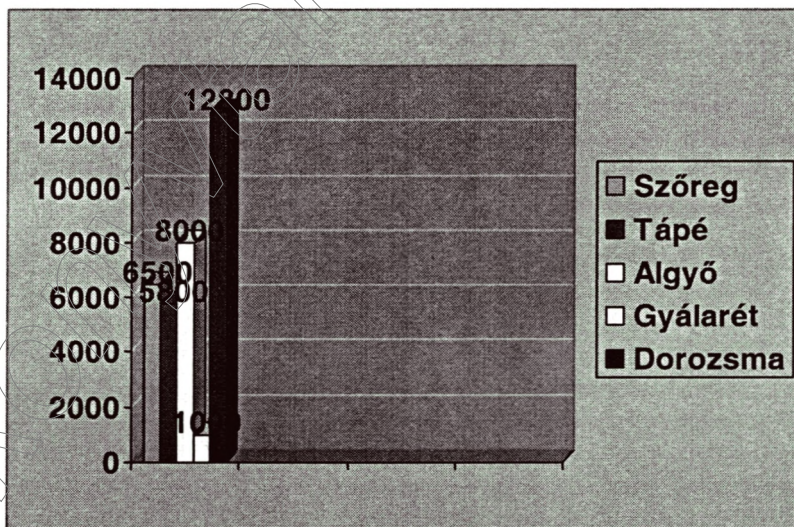
Az ábrákon is jól látható, hogy a csatlakozás következtében egyre többen költöztek ki a Szeged vonzáskörzetében lévő településekre.

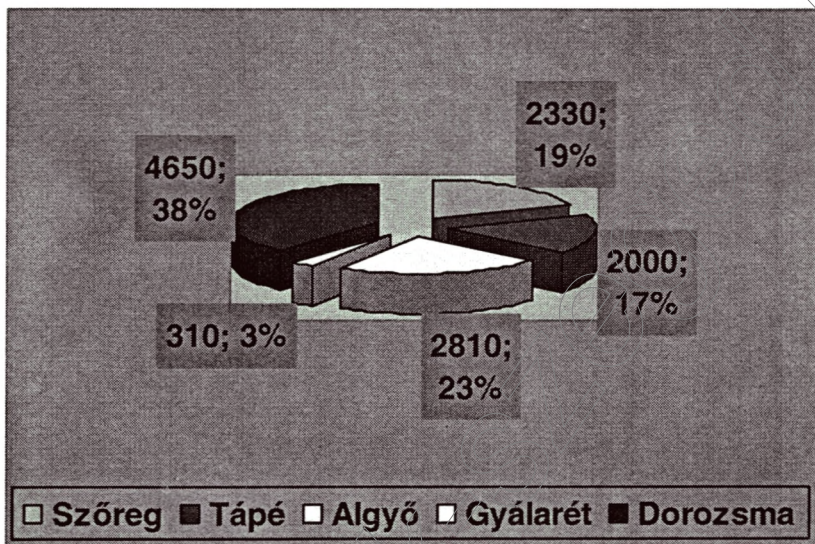
Az alábbi táblázat mutatja, hogy 2005-ben a lakosság és a lakások arányának tényleges és tervezett eloszlása mennyire változott meg:

A 2005. évi tényleges lakosság

A 2005. évre tervezett lakosság

A mostani állapotokra jellemző, hogy megkezdődött a települések integráló hatása. Az ábrákon is jól látható, hogy a lakosság létszáma egyre növekszik. Algyőt is megjelenítettem, pedig már nem Szeged része. Fontosnak tartom, hogy az önállóság következtében a lakosság létszáma azóta is jelentősen nőtt.

Összegzés

Megfigyeltem a települések épületállományát, mennyire illenek adott környezetükbe. Mindegyik községben találtam olyan épületet, amely magasságával, egyediségével és stílusával kiemelkedik a hagyományos utca-szerkezetéből. Bemutatok erre néhány konkrét példát.

Szőregről ezt a két épületet. Ezek kirívóan megbontják a hagyományos földszintes családi házas beépítést. Egyedi, különleges karakterükkel azonnal föltűnnek mindenkinek.

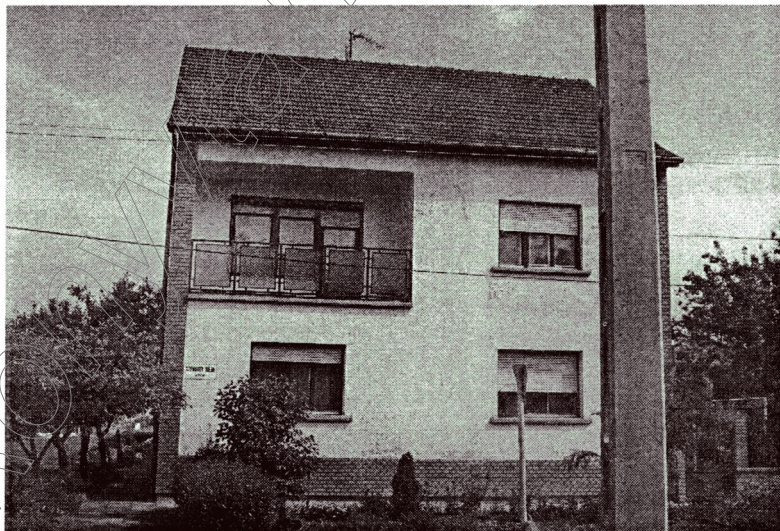

Tápén az első képen olyan épület látható, amely különleges stílusjegyeket hordoz. Megzavarja a régi házak harmóniáját, és érdemtelenül hívja föl magára a figyelmet. A második kép ikerházak beépítését ábrázol. Ilyen a környezetben csak itt található. Szomszédságában földszintes házak vannak, ezért nem illik környezetébe.

Algyőn az első képen látható háznak egyedi a homlokzati stílusa. Eltér a hagyományos derékszögű falkialakítástól, boltívekkel próbálja megtörni az összhangot. Az utcában lévő épületek egységét megbolygatja.

A második képen sem felel meg magasságával környezetének a ház, hiszen a mellette levők közt egy sem emeletes.

Gyálarét a rendszerváltoztatás óta elindult a modernebb épületállomány megteremtése felé. A település falusias karakterét ez a két épület teljesen megbontja. Egyedi, sajátos stílusokkal vannak ötvözve, amelyek széppé és különlegessé teszik a házakat. A régi épületek közül kiemelkednek, ezzel megváltoztatják az utca egységes képét.

Kiskundorozmán az első képen látható épület a homlokzati kialakításában, nyílászáróiban is egyéni stílust tükröz. A régi utcaszerkezettől teljes mértékben eltér. Kiemelkedik a hagyományos épületek közül.

A második képen lévő tömbházat a főúton földszintes családi épületek veszik körül. Magasságával és sajátos karakterével kirí az utcasorból.

Nagy hagyományuk volt a csatlakozott községeknek, hogy zárt közösséget alkottak. A csatlakozással ezek a települések megnyíltak. Egyre többen költöztek ki a falusi jellegű városrészekbe, és ennek következtében kezdtek szaporodni a hagyományt megbontó épületek. Szeged támogatta új városrészeinek fejlesztéseit, amelyeket korábban a községek saját erejükből nehezebben tudtak megvalósítani. Nemrég lehetővé vált, hogy elkészüljenek az új művelődési házak, közparkok. Szeged város segítségével az egykori községek elindultak a városiasodás útján. Képviselőik szívükön viselik községük érdekeit. (Az időközben önállósult Algyőn pedig a polgármester.) A képviselőknek újabb és újabb elképzeléseik vannak a városrészük gyarapítására, hogy a lakosságuk fokozódó igényeit minél magasabb színvonalon tudják kielégíteni. Ezek a hajdani községek egyre fejlettebbek és szebbek lesznek. Modernizálódásuk később akár lehetővé teheti újra önállóvá válásukat. Talán a kicsiny Gyálarét nem gondolhat erre.

Ennek ellenére az egykor egybeterelt községek ragaszkodnak Szegedhez; jelenleg nem is tervezik a különválást. Úgy érzik, képtelenek lennének önállóan érvényesülni. Kiskundorozsma azért, mert a nagybani piac és a Sziksósfürdő is Szeged tulajdona. Nincs olyan ipari létesítménye, amely lehetővé tehetné az elválást. Szőregnek és Tápénak sincsenek meg a szükséges üzemei: részben megszűntek, részben Szeged a csatlakozáskor bekebelezte őket. Gyálaréten pedig még az alapintézmények sem állnak rendelkezésre, ezért képtelen lenne a különválásra.

Algyő az egyedüli a községek közül, amely önállóvá vált: a Mol Rt. tette lehetővé számára. A kezdet így is nehéz volt neki, de mára rendelkezésére áll minden közintézmény. Önállóan nagy méretű fejlesztéseket tudott megvalósítani, és tervbe van még véve sok fejlesztés is.

Érdekességként még megemlítem, hogy mindegyik városrésznek van valami jellegzetessége, amelyre lakóik büszkék lehetnek. Szőregen a rózsza; minden évben megrendezik a híres rózsasünnepet. Tápén a gyékényszövés, országszerte az egyetlen gyékényfestő található. Kiskundorozsmán a szikló, Algyőn a kosárfonás. Gyálaréten pedig a paprika, valamint a gyönyörű lovastanya, joggal turista látványosság.

Irodalom

Algyő a maga kenyerén. Szerk. Molnárné Vida Zsuzsanna–Újszászi Ilona. Szeged, 2002.

Algyő és népe. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1987.

Algyő településfejlesztési koncepciója-helyzetfeltárás. Tervező: Galli Károly. Algyő, 2004.

Algyő tanácsa kimondta az igent. Csongrád Megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

Általános rendezési terv program. Készült: Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának megbízásából, a Főépítési Iroda közreműködésével. Szeged, 1996. november. 2. fázis.

Általános rendezési terv vizsgálati szintézis. Készült: Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának megbízásából. Szeged, 1996. I.

Iványi Auréllal, Szőreg önkormányzati képviselőjével beszélgetés.

Kiskundorozsma. Szerk. Kövér Lajos–Tóth Sándor László. Szeged, 1995.

Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé. Népszabadság, 1972. október 6. 7.

Kimondta ülésén a Szegedhez csatolást. Csongrád Megyei Hírlap, 1972. szept. 28.

Máté-Tóth Andrásné–Németh Zsolt–Tanács Anita: *Gyálarét társadalma.* Szeged, 2004.

Mészáros Attilával, Tápé önkormányzati képviselőjével beszélgetés.

Mikor ér Szegedre Algyő, Tápé, Dorozsma? Népszabadság, 1973. dec. 31. 7.

Mit szeretne Tápé? Délmagyarország, 1990. szept. 24. 3.

Péter László: *Az 1974. évi szegedi utcanevrendezés.* Magyar Nyelvőr, 1977. 164–171.

Péter László: *Az ezeréves Szőreg.* Szeged, 2001.

Péter László: *Mindörökké Szeged.* Szeged, 1997.

Péter László: *Szőregi délutánok.* Budapest, 1994.

Piri Józseffel, Algyő polgármesterével beszélgetés.

[Pünkösti Árpád] P.A.: *A városba megy Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé.* Népszabadság, 1972. okt. 6. 9.

Ruszoly József: *Szeged megyétől Nagy-Szegedig.* Szeged, 1987. /Szeged művelődéstörténetéből. 4./

Szeged általános rendezési terve '76'77 tervezési program. Készítette: A Szegedi Tervező Vállalat. Szeged, 1970.

Szeged általános rendezési terve '77'79. Készítette: A Szegedi Tervező Vállalat. Szeged, 1970.

Szőreg és népe. Szerk. Hegyi András. Szeged, 1977.

Szeged új térképéhez. Délmagyarország, 1972. dec. 24. 7.

Szeged város tanácsának vb. jegyzőkönyve, 1973.

Tápé története és néprajza. Szerk. Ilia Mihály, Juhász Antal. Szeged, 1971.

Tóth Józseffel, Kiskundorozsma önkormányzati képviselőjével beszélgetés.

Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata
Polgármesteri Hivatal
Főépítészet

Talaj: Rácz Judit kérelmére
vélleményezte

Konzulensi vélemény

A hallgató 2005. szeptemberében keresett meg azzal, hogy konzultációs lehetőséget biztosítsak számára végzős településmérnök szakos hallgatóként elkészítendő szakdolgozatának folyamatában.

Az általa hozott témát jónak találtam: Szeged és csatolt településrészei története, kapcsolata, településrendezési viszonyai.

A hallgató többször volt az osztályon, ahol átnézte a számára segítséget és alapinformációkat nyújtó terveket: ÁRT, SZÉSZ, tanulmánytervek... stb. Több ízben átbeszéltük a tematikát, a dolgozat vázát.

A 2006. januárban összeállított „nyers” anyag áttanulmányozása alapján megállapítottam, hogy a hallgató igen sok kutatómunkát végzett, úgymint levéltár, önkormányzatok, interjú hivatalos személyekkel, néprajzkutatókkal és lakossággal, valamint könyvekből, történeti olvasmányokból.

Dicséretes a hallgató lelkiismeretes és mélyreható kutatómunkája, a januári anyag elegendő alapot képez a dolgozat témájához, melyhez további javaslataimat megteszem.

Szeged, 2006. január 15.

Nagy Edit városrendezési referens
SZ.M.J. Polgármesteri Hivatala

A hallgató a rácsa (járak) részleteket a
szakdolgozatába beépítette. Az eddigi alapszövegek
mellette az anyagot válogatva, szakszerűen
a rendelkezésére álló anyagot elkészítette: kirakal (5).

Szeged, 2006. január 12.

Nagy Imre illegális könyve

A hazai olvasók Nagy Imre *A magyar nép védelmében* című tanulmánykötetét jobbra a Párizsi Magyar Füzetek 1984. évi kiadásából ismerik. Ritkaságként bukkan föl néha a Forradalmi Tanács által Franciaországban publikált első, 1957-i kiadása. Érdekes módon azonban ennek szinte egy időben több változata is megjelent. Az OSZK katalógusa ugyanazon kiadás egyik példányához megjegyzéséként hozzáteszi: „Álcázó borítócím: Togliatti, Palmiro: La via italiana al socialismo”; a másikhoz pedig: „Álcázó borítócím: Problemes de la bombe H.”. Mindez azzal a furcsa történettel függött össze, hogy amilyen kalandos úton hagyta el a könyv kézírata Magyarországot, hasonlóan fortélyos módon juthatott vissza néhány hónappal később – immár könyv formájában.

Közismert, hogy Nagy Imre 1955–56-ban írt tanulmányait Kardos László, a Nékosz egykori főtítkára juttatta külföldre 1957 februárjában Göncz Árpád és Regéczy Nagy László segítségével. (Ez perük fontos vádpontja lett.) Az április-májusra elkészült – és az államvédelmi szervek jóvoltából szerencsésen fennmaradt – könyvbe illesztett tájékoztató cédula magyarázta meg a kiadó Forradalmi Tanács szándékait: „Magyarországról kaptuk e másolatot, az írója Nagy Imre, a címe *A magyar nép védelmében!* Önvallomás, amelyben politikai világnézetét juttatja kifejezésre. Sokszorosítottuk ezt a figyelemre méltó munkát, hogy az otthoni és a külföldön élő magyarok is elolvashassák, és véleményt alkothassanak az író Nagy Imre hazafisságáról [így] és politikai hitvallásáról.” Mivel annak semmi esélye nem volt, hogy az ez idő tájt már snagovi fogságába zárt Nagy Imre munkája legálisan beérkezék Magyarországra, ezért gondolta úgy a kiadó, hogy meg kellene próbálni fiktív címmel és szerzővel ellátott borítóval álcázni a könyv valódi tartalmát. Ezért jöttek létre ugyanazon kötetnek a legkülönbélebb külső borítóval leplezett változatai.

A belügy kezelésében megőrződött – és a Szegedi Tudományegyetem könyvtárában rendezett 1956-os emlékkiálláson most bemutatott – példány külső borítóján a HORIZONS LA REVUE DE LA PAIX 6 Année – PROBLEMES DE LA BOMBE H. cím mellett a Numéro Special megjelölés is szerepel, továbbá a kiadvány ára: 125 fr. A belső borítón már a valódi szerző és cím olvasható, az ugyancsak itt látható két mottó viszont a kiadó saját utalása Nagy Imre munkájának szellemiségére: „Világ proletárjai, egyesüljetek!” (Marx Károly); „Hazádnak rendületlenül / Légy híve, óh magyar!” (Vörösmarty Mihály).

Azt, hogy a leleményesen kitalált álcázási manőver mégsem vált be mindig, nem csak a belügyi szervek által elkobzott példány szemlélteti, de az a jelentés is, amely a külső és belső ellenséges propaganda-tevékenységével foglalkozva 1957 őszén került a Belügyminisztérium miniszterhelyettesi értekezlete elé. A dokumentumot szeptember 2-án vitatta meg az értekező, amely Horváth Gyula, a politikai nyomozó főosztály II/2. (elhárítási) osztályának századosa által ismertetett előterjesztést végül elfogadta. A mintegy tizenkét lap terjedelmű beszámoló külön foglalkozott az illegális sajtóanyagok – közöttük több ízben megnevezve Nagy Imre könyvét is – Magyarországra való bejuttatásának kérdésével:

„Az imperialista országokban megjelenő sajtótermékekből a legnagyobb számban az Ausztriában megjelenő *Nemzetör* c. emigráns lapot, az Angliában megjelenő *Irodalmi Újságot*, a Bécsi Magyar Híradót valamint az ENSZ Ötös Bizottsága jelentésével foglalkozó »Vádirat« külön számait küldik. A felsorolt emigráns lapoknak az országba való beküldése – megállapításunk szerint – az utóbbi időben szervezeten történik. Egységes szervezetre utal a borítékolási rendszer, a kézírások azonossága, hogy a »Vádirat« c. kétoldalas terjedelmű lapnak kivétel nélkül levágták az alsó szélét, ahol valószínűleg a kiadóhivatal és az esetleges példányszám volt feltüntetve. *Hasonló tapasztalataink vannak Nagy Imre »A magyar nép védelmében« c. revizionista nézeteket tartalmazó könyvének az utóbbi időben történt tömeges méretű beküldésével is. Az érkezett példányoknál figyelemre méltó az, hogy nem az eredeti címmel, hanem általában a feladó ország ismert munkáspárti vagy kommunista személyek megjelent könyvének borítólapját használják fel azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a postai szervek figyelmét eltereljék.* Ezeket a könyveket főleg értelmiségi személyeknek, pl. ügyvédeknek, bíróknak, orvosoknak, tanároknak, újságíróknak küldik el. Rendszeresen küldik az MSZMP, KISZ, a tanácsok és pártfunkcionáriusok, valamint a gyárak és üzemek igazgatói, mérnökei és osztályvezetői címére.” (Az utolsó három mondat tollal kihúzza – R. B.)

Két lappal később az ellenséges propaganda terjesztésével kapcsolatban ismét szóba kerül a kiadvány: „Széles körben terjesztik ellenséges, volt kizsákmányoló elemek a nyugatról beérkezett propagandaanyagokat. *Legjellemzőbb, hogy Nagy Imre, »A magyar nép védelmében« című, nyugaton megjelent és postai úton érkezett tanulmányát átcsomagolják. Előfordult, hogy a marxizmus-leninizmus kiskönyvtár kiadású borítólappal látják el és terjesztik, főleg az ifjúság és értelmiség körében.* Emellett megjelent Fejér megyében és Budapesten terjesztésre került – postai úton – egy Magyar Kommunista Párt aláírású röplap. A röplap kijelenti, hogy a »Magyar

Kommunisták« sosem értettek egyet a Rákosi-Gerő klikkel, sem a Kádár-féle vezetés terrorjával. Hitet tesznek október 23-a mellett, kijelentik, hogy továbbra is a Nagy Imre által meghirdetett nemzeti program alapján állnak. Rendelkezésünkre álló adatok alapján áprilisig postai úton terjesztettek egy «Album» c., újság jellegű propagandaanyagot, amely tartalmazta az ellenforradalmi írók tevékenységének eszmei dicsőítését, és felhívást tartalmazott a letartóztatott írók családjának anyagi támogatására. Május hónapban elfogtunk egy »Szálásival Hungarista államot!« feliratú röpcédulát. A különböző társadalmi szervezeteknek, párt és állami vezetőknek küldött névtelen levelekben ugyancsak gyakori, hogy »nacionalista« szellemben rágalmazták a címzetteket.”

[Belügyminisztérium, Miniszterhelyettesi értekezletek anyagai. 1957. július 1-1957. szeptember 16. MOL XIX-B-y 2. doboz. BM vezetői értekezlet 1957. IX. 2. 6-140/36-1957.]

Megkönnyítette a Magyar Forradalmi Tanácsnak a könyv terjesztésével kapcsolatos szándékainak felderítését az is, hogy a Strasbourgban 1957. január elején – többek között Kéthly Anna, Király Béla, Kövágó József részvételével – megalakult emigráns szervezet vezetősége körül kezdettől fogva lázasan tevékenykedtek a magyar állambiztonság ügynökei. (Közülük a legnagyobb publicitást az a Szabó Miklós kapta, akit a hírszerzés már 1957-ben visszavont Bécsből, majd a Forradalmi Tanáccsal kapcsolatos „isméreteit” – megrendelésre – számos könyvben, filmben, tévé-játékban terjesztette.)

Az „ellenséges propagandával” szembeni harcot természetesen nem csak a határőrizet és a levélellenőrzés vonalán kívánta a politikai és belügyi vezetés megvívni. Nemes Dezső egy hónappal később a Politikai Bizottság tagjainak címzett levelében kijelentette: „Nagy Imrét nem eszmei-politikai nézeteiért kell bűnügyileg felelősségre vonni, hanem a Népköztársaság rendje ellen irányuló cselekedeteiért, s ennek megfelelően szükséges az erre vonatkozó indoklás a törvényes eljárás esetén. Ugyanakkor Nagy Imre és társainak bűnügyi tevékenysége nem jelenti azt, hogy másodrendűnek tekinthetjük az ideológiai harcot a Nagy Imre-féle »eszmei hagyaték« ellen. S ha ezt nem ismerjük el, akkor aligha fogjuk leküzdeni az elmaradást az ideológiai harc területén. [...] A Nagy Imre-féle illegális kiadványt illegálisan terjesztik nyugati rádiók magyar nyelven propagálták és propagálják. E tény elől nem dughatjuk homokba a fejünket. Ha hallgatunk róla, a bizonytalan és ingadozó emberek körében azt a hangulatot erősíthetjük, hogy nem merünk rá válaszolni.”

Mindezeket Nemes Dezső *Az áruulás előkészítése* című füzetének megjelentetése mellett kardoskodva adta elő, nagyrészt Fock Jenővel vitatkozva.

A Politikai Bizottság másik tagjának ugyanis az volt a véleménye, hogy mivel Nagy Imre könyve nem ismeretes itthon, ezért – és az érvelés a Kádár-korszak későbbi időszakából is ismerős lehet – „ne csináljunk propagandát neki”. Nem helyes – tette hozzá Fock Jenő –, hogy ha „most és a közeljövőben NI (így!) revizionista nézeteiről órá vagy pláne *egy illegális úton hozzánk került könyvre hivatkozva* írunk. NI-t viszont e nézetek nélkül is bíróság elé kell állítani, és nem csak a kommunisták előtt kell, hogy jogos legyen ez, hanem az alkotmányhoz hű, törvénytisztelő emberek előtt is.” (Állásfoglalás Nemes Dezső *Az árulás előkészítése* c. brosrájának megjelenéséről. Az SZMP PB 1957. október 21-i ülése. MOL–M–KS 288. f. 5/49. ö. e.)

Mindenesetre alig fél év múlva – 1958. június 16-án – már egészen más értelmet nyert a „Nagy Imre-féle »eszmei hagyaték« ellen folytatott ideológiai harc”.

Horizons

LA REVUE DE LA PAIX

6e Année

PROBLEMES DE LA BOMBE H.

Numéro Spécial

125 fr.

FEJÉR DÉNES

1956 emlékhelyei Szegeden

Azoknak az emlékezetes helyeknek, amelyek az egyéni és közösségi sorok változásainak helyszínei voltak, azok számbavételére és különösen megjelölésére természetesen csak az után gondolhattunk, amikor, rendszerváltásnak nevezve a változásokat, valóban lehetett, szabad volt ezekről beszélni, s az emlékezetes helyszínekre hangosan és nyilvánosan lehetett emlékezni. Nekünk, azoknak a szegedieknek, akik számára az egykori forradalmi események szintén, életünk legszebb, legemlékezetesebb napjai voltak. Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei Szegeden nem fegyveres harcot, hanem a forradalomnak széles, az egész országra kiterjedő forradalmi jellegét megvalósító hatalomváltást jelentettek, annak az emlékezetes 12 napnak rövid szabadságvillanása alatt.

A forradalom emlékhelyei számunkra azonban nem csak a győzedelmes és örömteli napokat idézik. Hiszen a forradalom győzelme napok alatt összeforrt a forradalom bukásával is, a kommunista ellenforradalom könyörtelen megtorlásának napjaival, hónapjaival, éveivel. Az emlékek tehát nem csak örömet, boldogságot, hanem fájdalmat, szenvedést, szégyent is idéznek. Visszatekintve az elmúlt évtizedekre, a győzedelmes és dicsőséges napok emléke összeforrt az azokat követő, a vereség és a szenvedések emlékeivel. Zivataros nemzeti történelmünk emlékeit gyakran idézhetjük föl e kettősség jegyében. A magyarság szabadságszeretete és élni-akarása az elmúlt évezred során gyakran és kikerülhetetlenül ütközött a hazánkat körülövező nagy és ellenséges hatalmaknak nemzetünk eltiprására törekvő szándékába. Ami még súlyosbodott a gyakori belviszályok villongásaival és szenvedéseivel.

1956 forradalma minőségében szervesen illeszkedik nemzeti történelmünk szabadság-küzdemeinek sorába. Illeszkedik, ám ki is válik közülük, méltán társulva a legemlékezetesebb nemzeti szabadságmozgalmakkal. Második Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos és 1956-ban Nagy Imre neve és tettei, szerepük fénye nemcsak a Kárpát-medence, nemcsak Magyarország, hanem Európa és kissé az egész civilizált világ szemhatáráig világított. S e fény nem csak ellenséges érzelmeket, hanem együttérzést, megbecsülést s egyes esetekben csodálatot is kiváltott. A brit elnyomás alatt nyögő írek például a maguk sorsának változásához szükséges tevékenység receptjét olvasták ki a magyar 1848 bukását követő magyar sikerekből.

Szeged 1956-os forradalmának emlékhelyei is ettől a messze látszó fénytől kapnak különös megvilágítást.

1. 1956. október 16.

1956 októbere napjainak időrendjében Szegeden az első emlékezetes dátum. Ezen a napon alakult meg a MEFSZ, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. E szervezet alapításnak azért van különleges jelentősége, nyugodtan mondhatjuk hogy a legújabb kori magyar történelemben, mert akkorra Magyarországon már teljessé, kizárólagossá és betonkeménnyé szilárdult kommunista, és kommunista irányítás-ellenőrzés alatt működő szervezetek között az első volt, amelyik megszűntette, szervezetileg is megváltoztatta, megtagadta a kizárólagosságot. A kommunista ifjúsági szervezetet akkor DISZ-nek, Dolgozó Ifjúság Szövetségének nevezték. A nevében dolgozó ifjúsági szövetség azonban és természetesen csak nevében volt a dolgozóké. Az akkori párt- és államhatalom e névvel – mint sok minden mással is – leplezni kívánta, ha előttünk nem is tudta, de a világ előtt igen, rendszerének kommunista, antidemokratikus, embertelen, elnyomó, szinte terrorista jellegét.

Az állampártot MDP-nek, Magyar Dolgozók Pártjának nevezték., holott sem magyar, sem nem a dolgozók pártja volt. Természetesen fő törekvéseiben és hatalomgyakorlásában nem volt az. Kommunista párt volt. Az alsófokú iskolások gyermekszervezetét Úttörő Szövetségnek hívták, ez a szovjet Pionír szervezet nevét utánozta, s természetesen ez is az állampárt és a DISZ irányítása-ellenőrzése alatt működött. Ezt a szervezeti kizárólagosságot, valójában ezt a szolgáló-állapotot törte meg a szegedi egyetemisták és főiskolások új szervezete a MEFESZ. Azt rögzítette az alapító nyilatkozat, illetőleg az új szervezet alapszabálya, hogy a felsőiskolás „hallgatók” a DISZ-en kívül kívánnak ifjúsági szervezeti életet élni.

A függetlenné váló mozgalom vezéregyénisége Lejtényi András joghallgató volt. Néhány társával együtt ő fogalmazta meg, az alapító gyűlésen ő ismertette és fogadtatta el az egybegyűlt tagsággal a MEFESZ alapító okmányát. A szegedi egyetem bölcsészettudományi karának nagy előadótermében, az auditorium maximumban, az „audmax”-ban zajlott le az alapító gyűlés. Az egyetem két neves professzora, Perbíró József jogász és Fodor Gábor vegyész professzor vezetésével, illetőleg közreműködésével. Mert a gyűlés irányítását egyértelműen Lejtényi András és társai tartották kezükben. Perbíró professzor elnökölt, s időnként, ha túlságosan „szélsőségesnek” tűnt egy-egy hozzászólás, csitította a fiatalos túlbuzgóságot. Mert a fiatal alapítók előterjesztett szövegét kiegészítve, az egybegyűlt hallgatói közösség hozzászóló tagjai egyre következetesebb és bátrabb politikai követeléseket fogalmaztak meg és fogadtak el nyílt szavazással, nem egyszer jóval túlhaladva a kezdeti elgondolásokon. Igazi demokratizmus, igazi nemzeti óhajok, követelések fogalmazódtak meg itt. A legáltalánosabb és

legjellemzőbb igény akkor az igazmondás követelése volt. A Délmagyarország, a helyi napilap Az igazság keresésének útján címet adta a gyűlésről beszámoló publicisztikai írásnak, amely a lap, akkor még nem is sejtett jelentőségű napnak, az október 23-ai lapszámának vezércikkéként jelent meg, Bóday [Pál]-Fejér [Dénés] aláírással.

Ma az Egyetem utcai egyetemi épület falán emléktábla örökíti meg az új ifjúsági szervezet alapításának időpontját és tényét, valamint azt, hogy itt és akkor fogalmazták meg a nevezetessé vált 20 pontot, amely néhány nap alatt az ország valamennyi egyetemi és főiskolai ifjúságának követelésévé, s újabb napok alatt a forradalmi felkelést végrehajtó Magyarország politikai követelésévé vált

Az emléktábla évekkel a rendszerváltás után a szegedi POFOSZ-szervezet, a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége helyi szervezete kezdeményezésével és az Egyetem akkori vezetője, Mászáros Rezső rektor támogatásával került föl az egyetemi épület falára. Minden évben, a nevezetes nap évfordulóján az egyetem nemzeti érzelmű ifjúsága koszorúzással és emlékbeszéddel emlékezik meg a forradalom első ifjúsági kezdeményezéséről.

2. Aradi vértanúk tere.

Időrendben a második emlékmű közvetlenül a rendszerváltás után készült. Az akkor a kommunista-ellenes nemzeti erőket tömörítő MDF, a Magyar Demokrata Fórum állíttatta a kis kopjafát az Aradi vértanúk terének egyik sétáló útja mellé, azzal az indokkal és szándékkal, hogy az október 23-ai forradalmi évforduló közösségi megünneplésének legyen méltó, jellel ellátott színhelye. A kis, géppel rovátkolt kopjafa tulajdonképpen a rendszerváltás utáni kezdeti szakasz tanácstalanságát, bátortalanságát és gyengeségét is kifejezte. Az MDF vezetői nem tudták felmérni az 1956-os forradalom szerepét és jelentőségét a magyar történelem távlatában és jövőjében. Már abban a kis kopjafában is megnyilvánult a későbbi bizalomvesztés fő oka, hogy az MDF alapítóinak kezdeti markáns politikai terveiből és ígéreteiből a későbbi vezetés szinte semmit sem tudott vagy akart megvalósítani. Már akkor eltávolította a vezetés soraiból a magyar átalakulás garanciáját jelentő személyeket.

A kis kopjafa egy ideig minden év október 23-án odavonzotta maga köré a rendszerváltást valóban óhajtó és váró szegedieket. Elhangzottak az ünnepi beszédek, a kis kopjafa köré odakerültek a virágok és a koszorúk meg a gyertyák., a reménység és a várakozás fényének jelképeiként. A kopjafa jelenléte azonban őrizte és hirdette azt a szándékot is, hogy Szeged emeljen méltóbb emlékjelet a forradalomnak

3. Csillagbörtön

A híres-hírhedt börtön Szegeden is, mint szerte az országban nem csak a közbüntényes bűnözők fogva tartásának intézménye, hanem zárkáit, börtöncelláit megismerték nagy számban azok is, akiket az éppen regnáló államhatalom tartott veszélyesnek saját uralma számára. A Mars téri börtön ma az ország legelvetemültebb, hosszú évekre, évtizedekre vagy életfogytiglanra elítélt gonosztevőit őrzi. De 1956 novembere, a forradalom letiprása után szinte minden forradalmi résztvevő megismerte a Csillag zárkáit és könnyörtelen fegyelmét. Rövidebb-hosszabb ideig valamennyi 56-os szegedi és környéki szereplő „ült” a Csillagban, ki büntetése bevezetéséért, ki jogerős büntetéssel számára kiszabott hosszú évekig. Ezért a Csillag börtön minden szabadságszerető hazafinak átmeneti szálláshelye lett. Ám az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a Csillag a megtorlás első időszakában még némileg védett helynek számított az akkor valóban hírhedt helyek, a mostani és volt Tisza szálló pincéje, a „Főosztály” az akkori ÁVH, az Államvédelmi Hatóság központja, a Kossuth Lajos sugárúti, a mai megyei Rendőr Főkapitányság épülete, annak pincéje és negyedik emelete mellett. Itt folytak a kegyetlen, embertelen verések, a forradalom tizenkét napjáért bosszút álló gátlástalan és máig számonkérhetlen és elszámolatlan fizikai és lelki megtorlások. Ami később szinte minden büntető intézetben folyt, amikor a megszüntetett ÁVH sok, embertelenségre idomított tagja a megtorlás főszereplőjeként, a börtönök őrségeként szolgált tovább.

De a legszomorúbb és legtragikusabb sorsú szegedi 56-os, a szegedi forradalom bátor szívű hőse, Kováts József számára a sors végkifejletét, a halálos ítélet végrehajtásának helyszínét is jelentette, és jelenti ma is a tragédia emlékét mindazok számára, akik azonosultak 1956 szabadság-követelésével. A börtön bejárati homlokzatának falán lévő emléktábla erről tanúskodik: 1958. október hatodikán itt végezték ki Kováts Józsefet.

Az emléktáblát minden évben, október 23-án megkoszorúzzák a még élő sorstársak és az emléket megőrző emlékezők.

Kováts József személyisége és szerepe az 56-os Szeged legnemesebb emlékei közé tartozik. Szeged egyik, rendszerváltás utáni kommunista polgármestere, Szalay István fogalmazott úgy, hogy Kováts József volt az egyetlen igazi forradalmár. És ez a vélemény nem a halálos ítélet elviselésére vonatkozott. Kováts okos, bátor, következetes, elveihez minden körülmények között hű, elszánt és a magyar szabadságért elkötelezett 30 éves fiatal ember volt 1956-ban. A kommunista rendszer kezdeti éveiben 1947-től már megjárta a börtönt, magyar nemzeti politikai szerepvállalásáért. Orvosegyetemi hallgatóként törte derékba választott pályáját a kommunista osztálybírásko-

dás, amely a párt utasításának megfelelően nem volt hajlandó eltérni a bolsevik rendszerű szovjet és magyar elnyomás legcsekélyebb megkérdőjelezését vagy netán megváltoztatását. Kováts József fellépése, bátor kiállása, kiválóan fogalmazott mondatai, s emellett minden szélsőségtől, túlzástól, jogtalanságtól és törvénytelen ségtől tartózkodó magatartása példáját valósította meg a magyar forradalmárnak. Elpusztítása, kivégzése annak a primitív és kegyetlen kommunista szemléletnek és magatartásnak volt a következménye, amely minden magánál különbet, nemesebbet, emelkedettebbet pusztulásra vagy elnyomásra ítelt. Kováts József, sokakhoz hasonlóan elmenekülhetett volna a megtorlás elől, de jellemeszilárdsága, felelősségvállalása megakadályozta ezt. Ő vállalta, nyíltan megfogalmazva vállalni akarta minden forradalmi tettet, amelyek között egy sem volt, amely halálos ítéletet érdemelt. De élete ellen nem a jogszerűség igénye, hanem a kizárólagos hatalom igénye döntött.

A Csillag börtön sajátos események színhelye volt az 1956 októberi tüntetések során. A Dóm térről, a Klauzál térről, az egyetemek elől induló tüntető diákok sorai sokszorosára duzzadtak a járdákról beállókból. Mire elérték a fő útvonalakat, a Kossuth Lajos sugárutat, az akkori Lenin körutat, a Nagykörutat, a néhány száz fős tömeg néhány ezer főre szaporodott. S ha útba ejtették, mindig letértek a Nagykörútról, a Marx téri laktanya mellett, a Csillag börtön elé. És ott fölhangzott a kiáltás: „Rákosit a Csillagba! Itt a helye!” „Rákosit a Csillagba, megvan még a cellája!” A tüntetők az éveken keresztül tartó Rákosi nevével jelzett rémuralom tapasztaltán jól tudták, hogy a Csillag börtön nem csak közbüntényeseket, hanem céges politikai gonosztevőket is őrzött falai között. A rendszer által táplált Rákosi-mítosz látszatának mélyén ez az óhaj bujkált: Rákosit a Csillagba! Ezt érdemelte ki a magyaroktól Sztálin „legjobb magyar tanítványa”.

4. A volt piarista gimnázium épülete.

Az Aradi vértanúk terén álló tekintélyes épületbe járt gimnáziumba Kováts József. Itt érettségizett, és a kegyesrendi atyák, a gimnázium tanárai itt plántálták szívébe és agyába a haza szeretetét, az igazság szeretetét, a szabadság szeretetét. Az épület falán lévő emléktábla ennek emlékét őrzi s ennek példájára világít rá emlékező szavaival. Kováts Józsefet 1958. október 6-án végezték ki a Csillag börtönben. Ez a nap tragikus gyásznappja a magyar történelemnek az 1848-as szabadságharc bukása óta. 1849. október 6-án végeztette ki Aradon a szabadságharc tizenhárom vezető tábormokát a gyilkos Habsburg császári hatalom megszemélyesítője, a „bresciai hiéna” nevet már előbb kiérdemlő Haynau tábormok. S mivel az aradi tizenháromról elnevezett téren, az aradi vértanúk terén minden év október hatodikán emlékezik Szeged haza-

6. Schwartz Lajos emléktáblája

Az elnyomó hatalom ellen tüntető amikor elindul még nem tudja, hogy tette egy lesz-e a tüntetések hosszú sorában, vagy egy emlékezetes és kiemelkedő esemény lesz, amely megváltoztathatja azt, ami ellen tüntetni indult. Schwartz Lajos, a Szegedi Kenderfonógyár 17 éves, fiatal munkása biztosan nem gondolt arra, hogy megdöntse a kommunista államot. Azt a hatalmi szervezetet, amely a munkásosztály hatalmaként reklámozta magát, ám a munkásosztály kizsákmányolói és elnyomói között az első helyek egyikén állt a történelemben. Ennek volt következménye, hogy az egyetemi ifjúság által kezdeményezett tüntetésen néhány nap alatt többségbe került a résztvevő munkások száma. A termelő műszakok alatt bezárva tartott gyárkapuk a hatalom szándéka ellenére kinyíltak az utcai tüntetők „Gyertek velünk!” kiáltására, és az „uralkodó osztály” tagjai tömegesen álltak a tüntetők közé „saját hatalmuk” megdöntésének vagy legalábbis megváltoztatásának vágyával.

Schwartz Lajos nemzeti zászlót vitt, ott vonult a tüntető tömeg talán ötödik-hatodik sorában. Nyilván ő is skandalta a tüntetők jelszavait, és az az öröm vezette, hogy végre nyíltan, nyilvánosan kimondhatja, amit gondol. Tüntetni ugyanis mindenki önként ment. Nem volt sem hatalom, sem szándék a tüntetés kényszerítésére. Az ment, akit „bensője vezérelt”.

Október 26. volt. Előző nap késő este a megingott hatalom vezetőivel: Ábrahám Antallal és Tombácz Imrével egyezkedett a városházán a hatalom átadásáról a szegedi fiatal értelmiség néhány fős csoportja: Németh Ferenc, Kováts József, Fejér Dénes, Végh Joachim, Suki Béla. A kivilágított városháza előtt a téren tüntető tömeg erősítette a fiatalok tárgyaló pozícióját. Így abban egyeztek meg, hogy másnapra, október 26-ára nagygyűlést hívnak össze a Széchenyi tere, ahol kihirdetik a hatalomváltást – úgy, hogy a munkahelyeken megválasztandó munkástanácsok küldöttei döntenek az új, immár valóban demokratikus hatalom vezetőiről.

Az éjszaka folyamán azonban megváltozott s helyzet. A kommunista hatalom tárgyaló képviselői elfelejtették a megállapodást és katonaságot vezényeltek Szegedre Kiskunmajsáról és a katonák lezárták a Széchenyi teret, a tervezett nagygyűlés színhelyét. S a szegedi pártvezetés megadta a tűzparancs lehetőségét, ha a tüntetők tíz méterre megközelítik a fegyveres lövészsört. A megközelítési határ átlépése a Takaréktár utca torkolatánál következett be.

A tüntető tömeg október 26-án nem állt meg a katonák láttán. Hátrulról hangozott a biztatás: „Vaktöltényük van csak!...Úgysem mernek lőni!” A tüntető menet élén egyetemi hallgatóival együtt vonuló egyetemi dékán, Baróti Dezső mindent megpróbált, hogy a tömeget megállítsa., de a hátrébb jövők nyomták előre az élen haladókat. Nem lehetett megállni.

És eldőrdült a sortűz, majd ismét még egy. A tömeg erre már megrémült, kitört a pánik, mindenki fedezéket keresett, de legtöbben csak az aszfaltra tudtak feküdni vagy a falak mellé húzódni. Tizenhatan sebesültek meg lött sebekkel, közülük a zászlóvivő Schwartz Lajos halálosan. A bal vállán a kulcsont mellett hatolt be a lövedék és átlósan végighaladt a testben, áthaladt a létfontosságú szerveken, a tüdőn, a gyomron, a májon és a jobb medencecsontban állt meg. Schwartz Lajos holtan maradt a Takaréktár utca aszfaltján. Tüntető társai testét a közeli városi fürdőből hozott napozóágyra fektették, ráterítették a vértől ázott nemzeti zászlót és vállon vitték, a városháza előtt elhaladva az Ady téri egyetemi épület auditorium maximumába, a néhány nappal előbbi reménykedő és boldog gyűlések színhelyére s ott, mint egy ravatalra, föltették az előadói asztalra.

Schwartz Lajos emléktáblája a Takaréktár utca torkolatában, néhány méterre, halálának helyszínétől, az Országos Takarékpénztár épületének falán látható. Természetesen ezt is a POFOSZ helyeztette el. Minden év október 23-án, a Rerrich Béla térről induló gyertyás fölvonulás itt ér véget, Schwartz Lajos emléktáblájánál. A megemlékező szónoklat közben virágokkal és félig égett gyertyák tucatjaival körítik az ünneplő-emlélkezők a járda aszfaltját Schwartz Lajos emléktáblája alatt.

7. Danner János emléktáblája

Danner Jánost nem Szegeden érte a halál. De szegedi fiú volt, a városban jól ismert kereskedőcsalád fia, akinek szülőházán rögzített márványtábla adja tudtára az érdeklődőknek, ki lakott, ki nevelkedett a Tisza Lajos körút 8-10. számú házban. Danner János ugyan három évvel fiatalabb volt Kováts Józsefnél, de politikai szerepvállalásában követte őt. Szintén a Szabadság párt aktivistája volt, még középiskolás diákként és kiemelkedő szerepet játszott az 1947-es diáktüntetésen, ahol a szegedi diákok a hitoktatás fakultatívvá tétele ellen tiltakoztak. Danner János akkor csak fiatal korára tekintettel került el az internálást, de továbbtanulása elé már akadályt gördített a kommunista belügyi hatalom. Budapestre került, segédmunkás lett, és csak évek múlva vált lehetővé számára, hogy levelező szakon beiratkozhasson a budapesti műszaki egyetemre. Itt érte 1956 októbere, amikor – sorsa kikerülhetetlen indítékára – nemzetőrnek állt. A műszaki egyetem előtt támadták meg „ÁVH-banditák” a nemzetőröket, és Danner János halálos sebet kapott.

Emléktáblája előtt minden év október 23-án megemlékeznek róla, tetteiről, szerepéről a forradalomban, koszorúk, virágok és lobogó gyertyalángok övják a feledéstől Danner János hősi emlékét.

8. Nemzetőrök emléktáblája

A szegedi nemzetőrség megalakításának terve a néptanács, egy későbbi nevén Városi Munkástanács október 27-ei megalakulásakor fölmerült, de a szervezés és a tényleges, katonai jellegű és fölépítésű alapító munka október 29-én kezdődött meg. A nemzetőrség feladatainak meghatározása és a nemzetőrség vezetőinek megválasztása, illetőleg megbízása szintén a Városi Munkástanács (későbbi nevén Forradalmi Nemzeti Bizottság) ülésén és döntése során valósult meg. A nemzetőrség létrehozásánál négy vezető neve került be a köztudatba: Palotás József, Lazur Barna, Maróti András és Sztachó Elemér parancsnokok nevei. A nemzetőrség személyi állománya két nagy csoportból jött létre, amelyek katonai jellegű zászlóaljba szerveződtek. A csoportok tagjai voltaképpen egymás mellett, egy időben jelentkeztek önként, a Haza, azaz Szeged védelmére, rendjének fenntartására, fiatalok és idősebb, katonaviselt férfiak. Az egyetemisták és a főiskolások számára némileg ismert szerep volt a katonai jellegű tevékenység, ugyanis akkor a felsőoktatási intézmények minden fiúhallgatója részére kötelező, az intézmény képzési rendjébe és szervezetébe közvetlenül kapcsolódó honvédelmi ismeretek oktatása is szerepelt. Az intézményekben katonai tanszék működött. A tanév folyamán a katonai elméleti, a nyári szünet idején katonai egységek keretén belül gyakorlati képzésben vettek részt a hallgatók. A szegedi hallgatók számára ismert nyári kiképzési táborok voltak Tapolcán, Veszprém-Vilmapusztán, Jutason, Kádártán stb. A nemzetőrnek jelentkezett egyetemi és főiskolai hallgatók az egyetemi zászlóaljba szerveződtek, a munkás nemzetőr zászlóaljba pedig az üzemi és más munkahelyi munkástanácsok küldtek nemzetőröket. Természetesen ez a „küldés” szintén önkéntes alapon jött létre, a munkástanács a jelentkező alkalmasságát, arra méltóságát igazolta. Erre az igazolásra azért is szükség volt, mert a munkahelyek megszüntetett párt-szervezetei főként a számukra megbízható párttagokat küldték volna a nemzetőrségbe, hogy annak forradalmi és nemzeti jellegét, hatékonyságát csorbítsák. A pártbizottságoknak ez a próbálkozása, „trükkje” azonban fennakadt a nemzetőrségnél is ható forradalmi éberségen. A nem odavalókat egyszerűen elutasították a jelentkezésnél.

A nemzetőrség parancsnoksága a Honvéd téren, a Dózsa – egykori ismert nevén az Öreg Honvéd-laktanyában volt, illetőleg a Juhász Gyula felsőoktatási kollégiumban, a Tolbuhin – most újra Kálvária – sugárúton, az egykor jezsuita rendház és teológia épületében. Az öthalmi ÁVO-s laktanyából beszállított kézfegyvereket és a lőszert itt osztották ki a különböző helyi, üzemi, munkahelyi nemzetőr csoportok számára. A Honvéd téren szervezték meg a katonai egységeket, itt kezdték meg munkájukat a néptanács által

megbízott vezetők, a parancsnokok. Az első főparancsnoki megbízást Palotás József, egykori repülőtiszt, 1956-ban vasúti dolgozó kapta. Néhány nap múlva megrágalmazták Palotást az őt a néptanácsba küldő államvasúttól. Akkor rövid időre Maróti András, a gépipari technikum tanára vette át a parancsnokságot, majd Perbíró József intézkedésére Lazur Barna, a katonai tanszéken oktató fiatal és a hallgatók között egyetemes rokonszenvet élvező honvéd főhadnagy kapott főparancsnoki megbízást. A végleges – bár csak néhány napra szóló nemzetőri megbízás szerint – Lazur a nemzetőr főparancsnok, Palotás a helyettese, a munkászászlóalj parancsnoka pedig Szatachó Elemér alezredes lett.

A Honvéd téri nemzetőr laktanya is egyik fegyver és lőszer-ellátó központja lett a nemzetőr egységeknek, vagy azok számára, akik fegyveres harcra vállalkoztak. Innen kaptak kézi fegyvereket a Szegeden átvonuló szovjet tankokra tüzet nyitó, vállalkozó harci csoportok is, akik természetesen semmi kárt sem tettek a súlyos, páncélozott járművekben. Még szerencse, hogy a harckocsi-parancsnokok figyelemre sem méltatták a tankok számára darázsdongást jelentő géppisztoly- és puska lövéseket. A város biztonságát egyébként felelősen mérlegelő Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöksége úgy határozott, hogy nem kezdeményeznek harci cselekményt az átvonuló tankok ellen, mert kellő fegyverzet híján kilátástalan lenne az ellenállás, csak számos emberáldozatot és rombolást idézne elő, a győzelem reménye nélkül.

A honvédtéri laktanya falán elhelyezett márványtáblát minden év október 23-án virágokkal, koszorúkkal és égő gyertyákkal övezik az emlékező egykori nemzetőrök és a nemzetőr eszme mai ifjú hagyományörzői. A nemzeti szemléletű kormányok terveiben időről-időre felbukkan, az ország veszélyhelyzetében nélkülözhetetlen tömeges önvédelmi haderő szükségessége, amely talán egyedül képes hatékony ellenállást érvényesíteni egy ellenséges támadás esetén. Ezt a szerepet egy magas színvonalon szervezett nemzetőrség valósíthatja meg, a nemzeti szemléletű és érzelemvilágú fiatalok önkéntes katonai előképzésével. A katonai kiképzést ugyanis nem akkor kell megkezdeni, amikor már az ellenség netán átlépte az országhatárt, például „Budapest földig rombolásának” szándékával (Jan Slota, szlovák pártvezető fenyegetése). A mai nemzetőr hagyományörzők ezért tartják feladatuknak az 1848-as és az 1956-os nemzetőri eszme fönntartását.

Az 56-os nemzetőrök áldozatos vállalkozására emlékeztetőül készült el Kligl Sándor szegedi szobrászművész Nemzetőr című megrendítő és megható, nemzetőr fiút ábrázoló szobor-kompozíciója, amely az egyetemista nemzetőrök lelkes jelentkezésének emlékére született meg, felelevenítve a forradalmi emlékü lyukas zászlót is. Sajnos még a szabadságharc és a fővárosi

nemzetőrök világraszóló harci cselekményeinek 50 évfordulójára sem sikerült fölállítani a szobrot, a mai egyetemisták és főiskolások nemzeti szerepvállalásának és példakövetésének motiválására.

9. Földesi Tibor emléktáblája

A Földesi család neve patinás hangzású Szőregen, az egykori neves rózsakertészek, majd a mártírrá vált, Budapesten kivégzett Földesi Tibor életáldozata révén. Földesi Tibor, némileg késleltetett időpontban került a városi Forradalmi Nemzeti Bizottságba, mint villanyszerelő mester, a kisiparosok képviselőjeként is. Sokoldalú vállalkozó kedve és kezdeményezése azonban szakmájával rokon feladatra is vállalkozott, például az öthalmi ÁVH-s központ rádióadójának megszerzésére a városi FNB rádióadásainak segítése végett. A forradalmi napok elején külföldre távozva, majd visszatérve hírszerző feladattal próbálkozott, aminek a magyar állam biztonságára semmiféle veszély nem származott. Ám Földesi Tibort az 56-os cselekedetek és magatartás megtorlása során eljáró rendőri és ügyészi szervek koholt vádak elvállalására kényszerítették, embertelen verésekkel és kínzásokkal, aminek halálbüntetés lett a vége.

A szőregiek minden év október 23-án leróják kegyeleti megemlékezésüket Földesi Tibor emléktáblájánál a szőregi Hősök terén.

10. Belvárosi Temető: kopjafák, Kováts József jelképes sírja

A belvárosi temetőben, Kováts József sírjánál öt kopjafa áll. Miután az Aradi vértanúk terén az MDF kis kopjafájának sem elhelyezése, sem kivitelezése nem biztosított kellő ünnepélyességet az október 23-iki megemlékezéseknek, a POFOSZ elhatározta, hogy saját tagjainak áldozatosan összegyűjtött költségén, tulajdonképpen a kis kopjafa szerepének kiváltására, megfelelőbb helyen, méltóbb kopjafát állít a forradalom emlékére és az emlékezés ünnepeinek színhelyére. A szekszárdi Törő György faragó művész vállalkozott a nem egy, hanem öt, öles méretű kopjafa megfaragására. Az erdélyi kopjafákon található szimbólum- és jelentés-elemek alkalmazásával, gyönyörű, tölgyfarönkök megmunkálásával elkészültek a kopjafák. A legnagyobb 1956-ot, lépcsőzetesen kisebbedő szomszédai a magyar történelem győztes és tragikus sorsfordulóit idézik.

A kopjafák azonban Szegeden évekig nem találtak megfelelő helyszínre. Sem a Stefánia, sem az Aradi vértanúk tere, sem a Honvéd tér tervezett helyszínét nem fogadta el a város forradalom-ellenes vezetése, sem a marxista párt-esztétikán felnőtt szakértői, sőt az országos hatáskörű Képzőművészeti Lektorátus hatóságként működő tagjai sem, mintegy cenzorként nem engedélyezték a kopjafák felállítását.

Végül a Belvárosi temetőben kaptak helyet, Kováts József jelképes nyughelye mellett, a második világháború hősi halottaira emlékező áttört kettőskereszt jelű márvány emlékmű mellett, a német és román hadisírok szomszédságában. Kováts József holttestét ugyanis a rabtemetőben 1990-ben több hónapig tartó sírfeltáró kutatómunka után sem sikerült megtalálni. Máig kérdéses, hogy a forradalom kivégzett mártírjának nyughelyéről valóban nem tud az eltemettető Csillag börtön parancsnoksága? A vonatkozó jogszabály szerint az Igazságügyi Minisztérium fedezte a széleskörű feltárás tetemes költségét, de Kováts József porhüvelyé nem került elő. Kivégzésének évfordulóján, október 6-án a temetőben is megemlékezünk Kováts Józsefről, megkoszorúzzuk síremlékét és az azt őrző kopjafákat.

A fadaragó művész a kopjafák mellé két faragott díszpadot is készített, amelyek pihenő és elmélkedő helyként ott állnak a német hadisírok előtt, ahol megpihenve jól rálátni Kováts József síremlékére, a kopjafákra és a márvány kettős keresztre, a világháború áldozatainak emlékművére.

11. Rerrich Béla tér

Szövetségünk, a POFOSZ tagsága nem nyugodott bele, hogy Szegeden, a városban ne őrizze méltó mű a forradalom emlékét. A szándék és a kérelem Szalay István polgármester városvezetői ciklusa idején érte el célját. Szalay István megértette, hogy a magyar 56-os forradalom és szabadságharc nagyobb és súlyosabb eseménye a magyar történelemnek, hogysém pártideológia vagy politikai bosszúszomj örvén elvérezzen a forradalomra emlékezés és ünneplés lehetősége. Egy meghirdetett nyílt szoborpályázat eredménytelensége után a polgármester és a közgyűlés belátta, hogy a méltó művészi és eszmei tartalmú emlékmű csak meghívásos pályázat útján valósulhat meg. Lehetővé tette, hogy nemzeti szemléletű szakértők és városi ügyintézők társaságában felkeressük az ország neves szobrászait a feladat felkínálásával. Szervátiusz Tibor és Melocco Miklós volt a kiválasztott és felkért szobrász. Szervátiusz munkával volt lekötve, ám Melocco is csak egy véletlen vis maior révén tudta elvállalni a szobor elkészítését. Ugyanis Melocco a Los Angelesben élő, egy amerikai magyar csoport vezetőjeként munkálkodó Szőrenyi Éva, emigráns neves magyar színésznő megrendelésére dolgozott, egy szintén 56-os emlékművön. Ezt a megbízást azonban, valamilyen külső ok miatt visszavonták és így Melocco Miklós el tudta vállalni a szegedi feladatot.

A város vezetése és közgyűlése egységesen tette magáévá az emlékmű ügyét, és különített el erre a célra ötvenmillió forintot. A több felkínált helyszín közül a művész – velünk egyetértésben – a Rerrich Béla teret fogadta el. A téren álló Sárkányölő Szent György bronzszobrát, talapjával együtt áthe-

lyezték, tengelybe állították Melocco szobrával. A teret parkosították, méltóvá tették a két szoborhoz. Melocco szobra gazdag jelentéstartalmú művészi alkotás. Fiatalok szoborcsoportja, akik a forradalom és a szabadság jelképét, egy éppen alig életre kelő, s megszokottan könnyedén szálló lepkét igyekeznek, segítenek, röpülésre ösztökélni. A szándék és törekvés hiábavaló – a lepke nem röpül, még nem tud röpülni. Még nincs itt a röpülés ideje és lehetősége. Sőt nehézkedése már a röptetni kívánó fiatalok közül is szedi áldozatait, van akit már eltiportak, s maga a szabadság lepke-kezdeménye is beletorzul a tehetetlenségbe, s önmaga röptetőinek ellenségeivé válik. A lepke feje már egy szovjet tankista fejevédő sisakjának formájára torzul, s a lepkét ölelő fiatal fiú talán éppen a tizennyolcadik évét éppen betöltő, s akkor elpusztított Mansfeld Péter megszemélyesítője vagy jelképe.

Szeged forradalmi és nemzeti érzelmű polgárai minden év október 23-án a Rerrich Béla téren tartják ünnepi megemlékezésüket. Itt hangzik el az ünnepi beszéd, és itt koszorúznak a város civil társadalmi szervezetei, pártjai, a város vezetésének, hatóságainak vezetői vagy megbízottai. Innen indul az ünnepi gyűlés- és megemlékezések sorának záróaktusaként a gyertyás vonulás a Jókai utcán, a Kárász utcán, a Széchenyi téren a Takaréktár utcáig, ahol Schwartz Lajos emléktáblájánál teszik le a virágokat és a lobogó gyertyákat.

Itt ér véget az emlékező ünnepi nap, s itt szilárdul az együtt érző és együtt gondolkodó ünneplő közösség szívében és elméjében a forradalom világra szóló jelentőségének tudata.

12. Az emlékezők emléktáblája

A POFOSZ, a Magyar Politikai Foglyok Szövetségének élő és már meghalt tagjai a legérzékenyebbek a forradalomra való emlékezésben. Soraikba és társszervezeteikbe szerveződtek a forradalom résztvevői és az 1956 november 4. utáni megtorlás elszenvedői. Szervezetüket először 1956. októberének utolsó napján alapították meg, a későbbi 56-osok elődei, az 1956 előtt kommunistaellenes politikai nézeteikért vagy cselekményükért már súlyosan megbüntetett személyek: Lévay Béla, dr. Hunya Benedek, dr. Vass Béla, Horváth Márton és Bittó Endre.

Az ő munkájukat és szervezetüket hívtuk újra életre az 56-os nézeteinkért és tetteinkért súlyosan megbüntetett személyek. Huszonheten gyülekeztünk 1989. december 8-án a Tímár utca 8. szám alatt Karácsonyi Mihály magánházában, ahol újra megalapítottuk a POFOSZ szegedi és Csongrád megyei szervezetét, amelynek akkor már, 1989 februárja óta országos szervezete és központja volt Budapesten Ehhez csatlakozott, ma is ennek a megyei szervezete. A megyei szervezet létszáma az ötvenedik évforduló idejére 841 bejegyzett főre szaporodott, közülük 400 fő körül van az élők száma,

akik között nem csak az 56-osok, hanem a város és a megye egykori, más indokkal büntetett politikai üldözöttei is tömörültek.

Szervezetünk alapításának emléktáblája ott van a Tímár utcai ház falán, s ott helyezük el az emlékezés koszorúját az évforduló napján.

A volt politikai üldözötteknek a rendszerváltás utáni tevékenysége jelentősen hozzájárult Szeged kommunizmus utáni arculatának módosulásához. Ők s első sorban az 56-osok azok, akik a legkövetkezetesebben képviselik azt a nemzeti érdek- és érték-együttest, amely 1956 forradalmának céljaiban fogalmazódott meg. A forradalom 50. évfordulója kissé rájuk, ránk irányította a társadalmi figyelem fényét, ám a még élők ünneplése nem pótolja gondolataink és elgondolt céljaink figyelembe vételét. Egykori tetteink, életünknek és szabadságunknak, Magyarország szabadsága és demokratikus átalakulása érdekében vállalt egykori kockázata talán tételez annyi erkölcsi súlyt számunkra, hogy meghallgassák és mérlegeljék álláspontunkat. A forradalom emlékhelyeinek, a forradalom eseményeinek ismerete ugyanis akkor válik éltető és ható magatartássá, ha az elvont emlékhelyekre odahelyezzük a cselekvő ember, a forradalmár személyét is, aki önérdekén túli, magasabb célokért fogott fegyvert vagy váltotta le az elnyomó, nemzet- és emberellenes hatalmat 1956 októberében. Evvel válik hősi nemzeti történelmünk valódi értékévé és hasznává az egykori elkövetők, a forradalmárok kockázata, megbüntetésünknek, a megtorlásnak szenvedése és kínjai, a kiontott vér, az elvesztett élet, az elvesztett, derékba tört sorsok ezrei. Csak ekkor és így mondhatjuk ki, élhetjük át, hogy az áldozatok nem voltak hiábavalók.

Mert Szeged ugyan sokat változott a forradalom és következményeinek hatására, de van még számos feladat, ami az 56-osokra vár.

NÉMETH ANDRÁS

Tizenkét baleseti jegyzőkönyv

(Szeged, 1956. október 26.)

Az az őszi nap olyan volt, mint máskor, amelynek örül a szőlősgazda; napsütéses, meleg, derűs, cukorra érlelő. 1956. október 26. Ki gondolta volna ezen a reggelen, hogy Szeged történetének ezt a napját véres betűkkel fogják papírra vetni.

Ügyeletvezető tanársegéd voltam akkor az I. sz. Sebészeti Klinikán. A lasan kocogó, zakatoló villamos peronján álldogáltam munkahelyemre haladva, és figyelmesen néztem a várost, az embereket. Egészen más képet láttam, mint máskor. Álmosan ballagó, vagy éppenséggel késésben siető emberek helyett kisebb-nagyobb csoportokat, izgatottan hadonászó beszélgetőket figyelhettem meg. Igen, az események... A szívszorítóan boldog, de szorongással teli események. Senki sem tudta pontosan, hogy mi történt, csak azt, hogy forradalom van, de, hogy mi lesz?...

A szegediek készültek valamire, de, hogy mire, arra senki sem tudott volna választ adni. A levegő olyan volt, mint évekkel később az algyői olajmezőn gázkitöréskor. Csak a szikrától Isten óvjon!

A klinikán is nyugtalanok voltak az emberek, összevissza politizáltak, a munkástanácsokról beszélgettek. Akiknek félnivalójuk volt, azok nagyon magukba fordulva féltek. De, akik lelkesebbek voltak, azok is féltek, és, ha elragadtatták magukat, a rendszer iratlan szabályai szerint riadtan szétnéztek, hogy ki hallja meg őket.

A járóbeteg rendelő tárva-nyitva levő ablakain keresztül áramlott be a késői nyár kellemes meleg levegője. Lassan megjelentek, szállingóztak a betegek. Megindult a munka. Tíz óra felé halk, időnként ütemes morajlás hallatszott a városközpont irányából. Valaki sietve onnan jövet ellihegte: nagy tüntető tömeg akar a városházához menni, de a fősorakozott katonaság nem engedi be őket a Széchenyi térre. Akkor már komolyan félni kezdtünk valamitől. Ösztönösen szétnéztem az ambulancián, hogy minden rendben van-e, van-e elég készenléti eszközünk, steril műszerünk. A távoli moraj egyre erősödött. Úgy talán fél tizenegy felé hirtelen sortűz robaja hallatszott. Megdermedtünk. Bekövetkezett, amitől féltünk. Röviddel utána megint fegyverropogás!... A klinikakert galambjai riadtan felröppentek, és izgatott szárnycsapkodással keringtek a levegőben. Még a dóm tornyában tanyázó vércsék sem tudták mitévők legyenek, azok is zavarodottan cikáztak a galambok között. Iszonyúan lassan teltek a percek. Az asszisztensnők nem tudtak a kezükkel mit csinálni, tehetetlenségükben kötszerek között matattak. A két beteghordó izgatott téblábolás

közben majdnem összeveszett egy rossz kerekű tolókosci miatt. Szinte „megváltás” volt a szirénázó mentők érkezése. (Kettő vagy három? Nem emlékszem pontosan.)

Mindannyian kiszaladtunk elébük. A sérültekkel együtt nyomultunk vissza, lehettek vagy tizenketten. Néhányat hordágyon hoztak, egyiket-másikat kísérték, a többiek saját lábukon, sántikálva, vagy botorkálva, összekapaszkodva tódultak be az ambulancia helyiségébe, amely pillanatok alatt szűknek bizonyult. Jajgatás, nyögdecseles, sóhajtozás, sírás mindenfelé. Pánik helyzet készülődött, sajnos, ezt már a háborúból ismertem, mert dolgoztam hadikórházban. Tudtam, mi az, mikor a sebesültek egyszerre zúdulnak.

Csend! – kiáltottam, de azt hiszem inkább ordítottam. A hordágyról tegyük át a vizsgálóasztalokra a sérülteket, a többiek üljenek le. Fiúk, hozzanak be székeket! – ripakodtam a beteghordókra –, a mentők álljanak félre!

Gyorsan végignéztem mindenkit, ahogy a háború alatt tanultam: a halottakat, menthetetlenül súlyos haldoklókat félretenni. Először a vérzőket kell ellátni, majd az operálandókat súlyosság szerint. Pillanatok alatt átláttam, hogy súlyos, életveszélyes sérült nincs köztük. Nagyobb részük kisebb-nagyobb lelki sokban volt, de fizikai sok tünetei egyiken sem mutatkoztak. Két férfi láblövést kapott, az egyik postás, a másik vasutas szolgálati egyenruhát viselt, nyilván a munkahelyükről jöttek el. A postásnak szétlőtték a bal sarkát, a vasutasnak a jobb bokája fölött hatolt be a golyó a sípcsontot is átfúrva. A lábsérülések mellett szóltak, hogy a sortüzet a földre irányítva adták le, ezt bizonyítaná Schwartz Lajos sérülése is, aki a helyszínen meghalt. Neki a jobb kulcscsontja mellett a mellkasába hatolt be a lövedék, amely a májat is érte, nyilván fekvő helyzetben, vagy akkor, amikor földre vetette magát. Egy fiatal nőnek a jobb karja tört, a többiek kisebb-nagyobb zúzódásokkal, felületes sebzésekkel, karcollással megúszták.

Ezek a pánikba esett menekülésnek voltak a következményei, hiszen egymást taposták az emberek. A saroksérültet, a vérzés miatt is, sürgősen el kellett látni. A műtőben Gál György kollégám állott készenlétben, aki azonnal megoperálta. Szépen meg is gyógyult. A vasutast és a kartörött nőt is fölvtük, később ők is rendbe jöttek. Más sérültekről is hallottunk, őket a kórházba szállították.

Hónapokkal később, amikor a rendszer elég erősnek érezte magát, a rendőrség átnézte a baleseti jegyzőkönyveket, és valószínűen kihallgatták az egykori sérülteket, a további sorsukról nem tudok. Azt tudom, mindenki mélyen hallgatott arról, hogy október 26-án ott volt a takarékpénztári tüntetők között.

Ezt a napot sohasem felejtjük el.

GRYNAEUS TAMÁS

Szeged, 1956/7

Kedves Laci bátyám!

Mint mondtam, nem szívesen állottam kötélnek, hogy kívánságod szerint leírjam az 56-os szegedi történeket úgy, ahogy én láttam, és amennyit én láttam belőlük. Nem szívesen, mert mindig fölkavar (ezt vállalnom kell, hiszen életem legszebb napjai közzé tartoztak, ami pedig utána történt, az a mai napig döntően befolyásolta-befolyásolja életem folyását, hol rossz, hol jobb irányba. Előbbiből volt sokkal több...) Nem szívesen teszem azért sem, mert semmiképpen sem szeretnék valamiféle „hős”, vagy „mártír” színében föltűnni: amit tettem vagy nem tettem akkor, azt a szívem és az eszem diktálta, s meg vagyok győződve, hogy minden rendes fiatal az én helyemben akkor, ugyanezt tette volna – tehát semmi „érdem”. Mégis nagyon megszenvedtem evvel az írással – lehet, hogy ez a katarzis útja?...

Minden memoárnak két veszélye van: az emlékezet nemcsak fakul és romlik 50 év alatt, hanem módosítja is a történeteket – érzelmeink, kívánságaink szerint (quod volumus, dicimus – ne haragudj, hogy kibújik belőlem a pszichiáter: ezt nevezte nagyon találó szakkifejezéssel Kretschmer „kathymiai emlékezethamisításnak” – s nem jó ezeknek áldozatul esni).

Látásomat, véleményemet '56 nyaráig nem is annyira a politikai események (mit lehetett megtudni a Szabad Népből?) formálták, hanem amit az országban sokfelé járva magam tapasztaltam. Közvetlenül a forradalom kitörése előtti két hétben pedig évfolyam-tanulmányúton voltunk Erdélyben és Romániában, tehát ezekről az eseményekről-hírekről sem értesültem azon melegében. (Október 21-én érkeztünk vissza Szegedre.)

Október 23-án délután a már felforrósodott levegőben zajló évfolyamgyűlésre így csöppentem bele. Heves és személyeskedéssé fajult viták miatt szóltam meg, rossztól tartva és békítő szándékkal. Ha jól emlékszem, azt mondtam, hogy most ne újabb boszorkánypörök teremtésével foglalkozunk, olyan sok megoldandó föladat vár ránk, fogjunk össze becsületesen ezek elvégzése érdekében. (Óriási naivság volt? 25 éves fiatallemnél talán megérthető.) Nyilván véleményem sok évfolyamtársaméval egyezett, ezért választottak meg azon nyomban évfolyam-titkárnak (a régi cím is maradt).

A következő napon az egyetemi előadások megszakadtak, az orvoskari dékán, Korpássy Béla, nyilván a feszültség csökkentése végett és a hallgatók épségéért érzett felelősségtől vezérelve, azt javasolta a hallgatóknak: aki teheti, utazzék haza.

A Szegeden maradt ötödévesek egy része reggelenként a gyerekklinika tantermében gyűlt össze, egymástól tájékoztunk, cseréltük értesüléseinket. A Budapestről érkező nagyon nyugtalanító hírek miatt elkeseredtünk: ott tankok ellen harcolnak, itt meg hagyjuk szabadon keresztülvonulni őket a városon. Volt, aki a tankok elé állást-fekvést javasolta, ezt egyik professzorunk is lefújta. Így megpróbáltunk a szegedi hídfőnél rendszerint pihenőt tartó páncélosok legénységével beszélni, fölvilágosítani őket, hogy nem fasisztákra és ellenségekre lőnek. Meghallgatták. (Allítólag átmeneti sikerrel alkalmazták a városon kívül az útjelző táblák elforgatásának trükkjét is.)

20–21-én a határ túlsó oldalán Szeged felé közeledve egyre több páncélos és motorizált szovjet alakulatot láttunk. Ez látszólag alátámasztja azok – az 56-os forradalmat megmásítani, bagatellizálni akarók – nézetét, akik az egészben csak tudatos provokációt képesek és hajlandók látni.

Tüntetés tüntetést ért (nem mindegyiken voltam ott), egyik nap este a külső körúton vonultunk, mikor tüzoltóautókat vezényeltek ki ellenünk. Annak ellenére, hogy – a nyilván velünk érző – tüzoltók vízágyújukból csak gyöngye sugárban eresztették ránk a vizet (szép, enyhe ősz volt...), iszonyatos pánik tört ki köztünk, menekült, ki merre látott és tudott. Mellettem egy kislány elesett-ellőkték, tudtam, hogy a södródó tömeg a következő pillanatban agyontapossa. Letérdelve és másik oldalán könyökömré-karomra támaszkodva sikerült épségét megővni...

A katonai kiképzésben részesült egyetemistákból sebtében megszervezett nemzetőrség feladata elsősorban az értékes üzemek, épületek biztosítása volt (bár fosztogatási kísérletről nincs tudomásom). Volt viszont olyan üzem, melynek munkásai – komoly érettségről téve tanúbizonyságot – ezt határozottan kérték is rektorunk-dékánunktól. Az életfontos üzemek közül pl. az erőmű munkásküldöttsége Kukán professzorhoz fordult, kifejezetten egyetemistákat kért az üzem őrzésére. Mennyire nem fölforgatás volt a szándékunk, jól jelzi, hogy kb. 27-e táján, a reggeli évfolyam-megbeszélésen javasoltam, az üzemekkel való előzetes megbeszélés alapján az évfolyam tagjaiból alakuljanak 10-15 tagú önkéntes csoportok, melyek munkájukkal segítenék az előző napokban bekövetkezett termelés kiesés helyrehozatalát. (Az események gyors változása miatt erre sem került sor). Megszerveztük a Szegeden maradt hallgatók foglalkoztatását a kórházakban, rendelőintézetekben, klinikákon és elméleti intézetekben.

A nemzetőrség parancsnokává egyhangúan a katonai tanszék szinte egyetlen értelmes előadóját, Lazur Barna főhadnagyot választották meg. A hallgatók közt igen népszerű volt, a sokszor embertelen nyári katonai táborozások idején is rendesen viselkedett. (Sok évet kapott érte...)

Furcsa és jellemző volt, hogy egymástól kértünk, szerettünk volna kérni tanácsot: mi professzorainktól, ők tőlünk, munkások a dékántól-rektortól. Ez is mutatja, hogy szó sem volt előzetes szervezésről, még kevésbé valamiféle „kspirációs kiképzésről”. Csak annyit éreztünk-tudtunk biztosan, hogy lehetőség van végre szabadabban élni-lélegezni. Azt is tudtuk, mondtuk, és ahol lehetett, tettük is, hogy legfontosabb az erőszak és a bosszúállás megakadályozása, a köz- és egyéni vagyon óvása, a nyugalom és a rend megőrzése, károk és fölösleges áldozatok elkerülése. (Bezzeg a november 4-e utáni „hatalom” nem így gondolkodott, hiába próbálja a magát írónak nevező Moldova György ezt sulykolni...)

Egyik nap pl. híre jött, hogy Kükékházán bajok vannak, nyugtalanság, atrocitások történtek. Professzoraink (Waltner Károly) egyetértésével nagy nehezen szerzett gépkocsival (ez volt az egyetlen közlekedési lehetőség) évfolyamtársammal, Nicsovics Jenővel kimentünk Kükékre (természetesen fegyvertelenül) tájékozódni. A hír kacsának bizonyult, éppen az ellenkezőjéről volt szó: minden a legnagyobb rendben zajlott, a megválasztott fiatal elnök (később, ha jól emlékszem, Kistarcán találok vele) tájékoztatott bennünket a szervezési lépésekről (akkor készítették éppen Szeged számára az élelmiszer-utánpótlást, az akadozó közellátás pótlására). Később a városi forradalmi bizottságba is megválasztottak, de az idő rövidsége miatt itt érdemi munkát nem végezhettem.

Napközben próbáltam tanulni, de nem nagyon ment.

November 4-re virradó éjjel irtózatossá kézfegyver és ágyú lövöldözés riadtam föl: a rádióból tudtuk meg a tragikus árulás hírét, de igazságunk tudatában még sokáig nem hittem el, hogy mindennek vége.

November elején néhány napot itthon, Budapesten töltöttem. A körülményesen, tájékozódáson kívül egyszer részt vettem a Munkástanács gyűlésén a Dózsa György úti szakszervezeti székházban, Karátson Gáborral, Forintos Györggyel együtt. A Pestről hozott nagyméretű, nemzetiszín-keretes (írószövetségi?) felhívást a Somogyi és Kárász utca sarkán lévő üzlet kirakatüvegére ragasztottam ki. (Nem sokáig volt ott...)

Ebben az időben tiltakozó akciókban (gyertyagyújtás, tüntetések, röpcédulák terjesztése, készítése) vettem részt. Utóbbiak egyike Talleyrandt idézte: „Szuronyokkal mindent lehet csinálni, de rájuk ülni nem.” A rajz Kádárt ábrázolta, amint orosz szuronyok hegyén feszeng kényszeredett helyzetben. Egy másikon Kádár idős kisasszonyként poráron vezeti két ölebé. Aláírása: „Kádár apró dögei.”

Rádióból, szóbeszédéből sokat hallottunk a külföldre menekülésről – nekem eszembe sem jutott. Igaz, az sem, hogy milyen kegyetlen megtorlásnak

leszek kiteve: jószándékunk és igazságunk tudata ennyire erős volt. (Kétségtelenül: tisztán-látásomat is korlátozta.) Később a kihallgatások és tárgyalások során is ezt igyekeztek megtörni: „ők” talán jobban tudták, hogy ez a legfontosabb...

Lassan újra megindultak az előadások, majd karácsony tájától a vizsgák is elkezdődtek: keményen kellett tanulni, az elmaradtakat is pótolni.

1957. február 13-án éjjel fegyveres különítményesek tartóztattak le (ügyészi végzést nem tudtak fölmutatni, hiába kértem), ugyanekkor szobámat is föltúrták. (A Dóm tér melletti szerb templom udvarában laktam, nagynénéméknél. Nem a kapun jöttek be, hanem az akkor még megvolt magas kovácsoltvas kerítésen ugráltak be.)

Még akkor éjjel a Kossuth Lajos sugárúti AVH egy nagy szobájában legalább húsz – részben részeg – fegyveres vont kérdőre, fenyegetett és szitkozódott.

Magánzárka, sűrű kihallgatások következtek, egy dologra többször is visszatértek, hogy ellentmondáson fogjanak. Nem bántalmaztak, csak fenyegettek velem; fáztam, koplaltam, és nem hagytak aludni. „Csellel élve”, ijedtükben kénytelenek voltak kivinni a bőrgyógyászati klinikára vizsgálatra. Jáksó Gizella és asszisztensnője maximálisan rendesek és segítőkészek voltak, utóbbi révén tudtam haza üzenni (a szomszéd utcában lakott volt). Rávnay prof. minden lehetőt megtett kiszabadításom érdekében – hasztalan. Hálával gondolok mindnyájukra.

Mikor a „beszervezést” (vagyis a spicli-hálózatba beépítést) nem voltam hajlandó vállalni, egy-két napon belül kezembe nyomták az internálási határozatot (akkor „közbiztonsági őrizetnek” csúfolták. A rendelkezés szerint tartama 3 hónapot nem haladhatta meg – én ennél jóval tovább, június 10-ig voltam a kistarcsai koncentrációs táborban...) Ezt követően átvittek a mostani Tisza szálló, akkor rendőrség alagsorában lévő fogdába.

Innen vittek – szintén éjszaka – rabomobilban, sokadmagammal, fűzőláncon a kistarcsai táborba. Itt a három egyforma épület közül a torony felőli szélső („A”) épület földszinti kb. 10 x 5 m-es szobájában mintegy százhuszunkat zsúfoltak össze, köztük néhány közbüntényes is volt. Ezeket tették meg az egyes részlegek szoba-parancsnokának. Itt kihallgatásra csak keveseket hívtak (ezek „vamzer”, azaz besúgó hírébe keveredtek, nem tudom okkal-joggal-é?). Az ország legkülönbözőbb helyeiről származó, 16-18-évestől 60 év fölötti társaim közt találkoztam pesti és pécsi orvostanhallgatókkal is (Debreczeni László,¹ Péter Károly). Az első járvány után az ott lévő orvosok-

¹ Szabadulása után a Bányászati kutatóintézetben dolgozott, majd végzett. Legutóbb pár éve találkoztunk, ekkor Baranya megyei tisztifőorvos-helyettes volt.

medikusokból szervezték meg az egészségügyi ellátást. Az én nagyon rendes „főnököm” dr. Jójárt József ceglédi gyermekgyógyász főorvos volt.² Rajtuk kívül még Ipolyi-Keller Tamás művészettörténészre, Koroda Miklós íróra, Ocsvoi Pál Nógrád megyei idős, tiszteletreméltó parasztemberre, Kecskés Balázs (szentesi? szegvári?) ref. lelkészre, Kiss László pesti ügyvédre, a kiskunhalasi Nagy Szeder Istvánra emlékszem név szerint.

1957. június 10-én szállítottak vissza Szegedre, útközben Bp.-en fölvtük Perbíró József professzor urat is. A tököli koncentrációs tábor fogdájában töltöttük az éjszakát, majd onnan mentünk tovább, ismét a „jól ismert” Kossuth Lajos sugáruiti épületbe, a legfelső emeleti zárkasor egyikébe kerültem. Később, másik zárkában a volt hódmezővásárhelyi fiatal tanácselnök-helyettessel (nevét nem tudom földézni) voltam hosszasabban összezárva.

Újabb kihallgatások, az írott följelentést is megmutatták, az aláírás eltakarásával. A szöveg összefüggéseiből ítélve egyik évfolyamtársam kellett hogy írja, nem tudom ki volt, csak gyanúságom van. Mindenáron azt szerették volna rám bizonyítani, hogy valamiféle kiterjedt, jól megszervezett „összeesküvésről” volt szó, nem pedig – ahogy én igyekeztem beállítani – magányos farkas utóvédharcáról. Itt követték el sokan azt a súlyos morális és taktikai hibát, hogy saját „vétküket” csökkentendő, másokat is belekeverték, rájuk vallva. – Holott: minél több szereplős volt egy vészbírósági ügy, annál súlyosabb minősítést kapott. (Az ún. BHÖ I. – büntető törvénykönyv nem volt!! Ezt helyettesítette a Büntetőjogi Hatályos rendelkezések Összefoglalása – gumiparagrafus volt, mindenre rá lehetett húzni, s büntetéstétele a legenyhébbtől a legsúlyosabbig terjedt). Velem szemben fizikai erőszakot ezúttal sem alkalmaztak, csak a szokásos „ócska cseleket”: az őszinte bűnvallás enyhítő körülmény; mondjon el nyugodtan mindent, a társai itt a szomszéd szobában már úgyis mindent elmondtak, stb., stb. Arra nagyon kellett vigyáznom, hogy sodromból, nyugalmamból ne tudjanak kimozdítani (a kihallgatások elején mindig valamilyen hideglelés-szerű akaratlan reszketés vett erőt rajtam, majd végtelen, hűvös nyugalom szállt meg. Ma már tudom, hogy ez endorfin hatás...)

Ekkor láttam az óvatosan féltetolt kukucson keresztül, hogyan kényszerítették Perbíró professzort vallomástételre. Az enyémmel szemközti, ablaktalan cellahelyiség köves padlóját valamivel fölkenete egy rendőr, majd sietve távozott. Ide vezették be Perbíró Józsefet, aki rövidesen hangosan dörömbölt: „Engedjenek ki, mindent elmondok!”

² Mária leánya és Gyuri fia évfolyamtársaim voltak, utóbbi később Baján kollégám is, majd édesapja osztályát vette át Cegléden.

A cellák szemmagasság fölötti ablakai egy hosszanti folyosóra nyíltak, esténként ezen keresztül „telefonáltak” egymásnak a letartóztatottak, és beszélték meg dolgaikat. Ebben nem vettem részt, mert – s ezt egyszer meg is mondtam nekik – biztos voltam benne, hogy ezeket is kihallgatják, s csak önmaguk ellen adnak ütőkártyát a kezükbe.

A vallatások befejeztével szállítottak át a Széchenyi téri ügyészségi fogdába, itt már tágasabb, levegősebb zárkákban többedmagammal voltam, nap mint nap hallottunk híreket az ott zajló ügyészi kihallgatásokról és a tárgyalásokról. Ekkor láttam nagy megdöbbenésemre folyosói ún. „séta” alkalmával volt egyetemi előadomat, atyai jóbarátomat, Péter Lászlót is a rabok között

Az ügyész – dr. Balogh János – is mindenáron igazságunk tudatát (az Ūr-istenen kívül ez volt az egyetlen, amibe kapaszkodhattam) akarta volna megsemmisíteni. Maga értelmes ember, látnia kellett, hogy kik csinálták ezt: horthysta katonatisztek, volt arisztokraták, főpapok – mondta. Jól ismertük a Szegeden folyó pereket és vádlottaikat, ezért nyugodtan válaszolhattam: – Mutasson nekem ügyész úr csak egyetlen olyan szegedi pört, ahol ilyenek szerepelnek. Ezek után többet nem próbálkozott, megelőzőleg primitív, erőszakos ügyész-beosztottja, Dobos Ferenc (dr. nélkül!) nem sokat kísérletezett ilyesmivel.

Az elsőfokú tárgyalásra a szegedi megyei bíróságon, 1957. november 25.-én került sor. Előtte ügyvédemmel, dr. Lóránt László ún. 00-ás ügyvéddel mindössze kétszer találkozhattam: egyszer még a Kossuth L. sugárúton, űr jelenlétében, állva egy konyhahelyiségben, kb. 8-10 percig, másodszor közvetlenül tárgyalásom előtt, néhány percig. Ez – természetesen – érdemi megbeszélést nem tett lehetővé. Nagyon jószándékú és segítőkész volt, szinte fiaként kezelte,³ de ő is arra szeretett volna rávenni, hogy mutassak megbánást, játsszam meg a megtévedtet-megtévesztettet. (Nem tehettem meg). Tárgyalás előtti szabadlábra helyezési kérelmét elutasították tekintettel „az előre látható súlyos ítéletre” (a vád-védelem meghallgatása, a bizonyító eljárás lefolytatása előtt!).

A tárgyalást Kerekes Lajos bíró (doktori címe és tudomásom szerint bírói vizsgálója sem volt) valamint egy női és egy férfi civil ülnök (Kormányos Imréné, Fodor Gyula) vezették, utóbbiak alig szóltak bele. A tárgyalás menetére, jellegére csak két példa. A vád (!) tanújaként megidézett évfolyam-, és csoporttársam, Lakatos László (az említett okt.23.-i évfolyamgyűlésen párttagsági könyvét visszaadta: – „Megtévesztettek, becsaptak” szavak kí-

³ Egyetlen fiukat az 1944–45-i vészorszakban fiatalon veszítették el. Szabadulásom után engedelmével, otthonában fölkerestem, megköszönni mindazt, amit értem tett.

séretében)⁴ a bíró kérdéseire csak jót mondott rólam. – De úgy-e az orosz nem jól tanulta? – hangzott az inszinuatív kérdés. – Nem, kérem, a legjobb oroszos volt a csoportban. (Több kérdést ezek után nem kapott).

A tárgyalás után a bíróság tanácskozára vonult vissza, ez azonban mindössze pár percig tartott, ami erősen támogatja annak gyanúját, hogy már előre elkészített ítélettel dolgoztak. (38 hónap börtönt, jogfosztást és vagyonelkobzást kaptam).

Tudomásom szerint Kerekes Lajost tárgyalásom után két nappal bírói megbízatásából fegyelmi úton leváltották, mert ítéleteit még megbízó urai is szélsőségesen, indokolatlanul súlyosnak tartották. (Ez, természetesen az addig hozott ítéleteket nem befolyásolta. Mindezek jól jellemzik a Kádárék alatt összetakolt vérbírói-ügyészi „kar” siralmas összetételét.) Nem kevésbé siralmas az is, hogy – idézem, nem én, ők mondták! – „a bíróság súlyosító [!] körülményként vette figyelembe mindhárom vádlott tekintetében átlagon felüli értelmi fejlettségét”. Micsoda ország és micsoda rendszer az, melyben az értelmes állampolgárt értelmességéért súlyosan büntetni kell?

Néhány nap múlva átkerültem a Csillagbörtönbe, itt egy nagyobb cellában mintegy húszan voltunk, a később kivégzett Kováts Jóskára (jóarcú, tiszta tekintetű, szerény, nagyon szimpatikus fiatalember volt – Dóm téri szobora rossz! – nyugodjék békében!), Lazur Barnára, ? Pista bácsira (Hódmezővásárhely volt rendőrkapitányára emlékszem név szerint).

Innen rövidesen a Markóban tartott (szerencsére) rövid megálló után, és újabb rabtársakat fölvéve átszállítottak a váci börtön magánzárka (MZ) osztályára, ahol Bezzeg törzsörömester, tipikus primitív agresszív, rosszindulatú smasszer volt a teljhatalmú úr. A mintegy 2,5 x 3 méteres cellának négy lakója volt velem együtt: Lakó János, Jehova tanúi prédikátora (hitbeli meggyőződése miatt katonai szolgálat megtagadása címén ítélték el még az 50-es évek elején, ha jól emlékszem 8 évre),⁵ egy dunapentelei technikus, valamint egy angyalföldi fiatal „srác” (ők is mindketten 56-osok voltak). Itt fosztottak meg bennünket civil ruhánktól. Itt találkoztam (újra) Karátsón Gabival. A gombgyári osztályon dolgozott Kádas Géza olimpikon (egri 56-os), a börtönkórházban Kertész Dezső vásárhelyi orvos kolléga. Később áttettek a váci börtön fanyar rabhumorral Lordok házának nevezett, hajdanában jobban elzárt, szigorúbban őrzött részébe – itt már csak ketten voltunk egy „magánzárkában”.

⁴ Később az orosházi kórház belgyógyász főorvosa lett, viszonylag fiatalon hunyt el, már egyetemista korában is megvolt betegségekben.

⁵ Most Budapest egyik külső kerületében él, nyugdíjas műtősként, feleségével. Közelmúltban látogattam meg, kérésére.

1958. május 28-án volt Budapesten a Legfelsőbb Bíróságon másodfokú tárgyalásom. Itt két vádlott-évfolyamtársaimat, Ábrahám Lászlót és Kovács Istvánt fölmentette, a rám első fokon kiszabott büntetést 2 évre csökkentette (ekkorra ennek már javát „leültem”) dr. Szokoly István tanácselnök, dr. Bártfai János előadó és dr. Cieslár Viktor bíró.

A nyár elején többedmagammal átszállítottak a Gyűjtőfogház jobb csillagjába. (Ezeknek a helyváltoztatásoknak, keveréseknek az volt a célja, hogy a kialakult kapcsolatokat, „drótokat” elszakítsák, és az új helyeken a vamzereket könnyebben be tudják építeni. Hogy ezek az értelmetlen szállítások mennyibe kerültek, könnyű elképzelni: a „meseautók” – így nevezte a morbid rabhumor a rabomobilokat – szinte állandóan úton voltak). A Gyűjtőben (természetesen nem fogház, hanem börtön a javából!) előbb dr. Pálffy Endre 56-os elítélt szentendrei orvos segédje voltam a csillag egészségügyi ellátásában, majd a börtönkórházba kerültem dolgozni (takarítás, rendrakás, stb.)

Innen engedtek el, 1959. február 13-án sötét hajnalban.

Időközben az ország összes felsőfokú tanintézetéből kizártak (tudomásom szerint ezt a pécsi és pesti medikus hallgatókkal nem tették meg, ami megint a szegedi megtorlás szélsőségességére mutat). Természetesen a fegyelmi tárgyaláson nem lehettem jelen. Érdemes figyelni a két irat dátumára: Jáki Gyula prof., a *szegedi* orvosegyetem rektora *valamennyi* egyetemről és főiskoláról kizárt, távollétemben, 1958. január 4-én. A Művelődésügyi Minisztérium más rendelkezésre hivatkozva csak három hét múlva hozott hasonló értelmű döntést. Nehéz nem úgy értelmezni, hogy Szeged megint előreszaladt, túlteljesített...

1959. március 20-án a szovjet exportra dolgozó (!) Óbudai Hajógyár csőszerelő segédmunkásaként álltam munkába.

33 évet kellett várnunk igazságunk elismerésére...

APRÓ FERENC – T. KNOTIK MÁRTA

Hol halt meg Löw Lipót?

Egészen pontosan: melyik házban? Ugyanis 2005. október 17-én – fölolvasó ülés után – emléktáblával jelölték meg a Hajnóczy utca 8. számú épületet. Az emléksorok:

*Itt élt, alkotott
és hunyt el
LÖW LIPÓT
főrabbi
1811–1875
a zsidó régiségtan
és néprajz megalapítója.
Állította Szeged városa
2005*

A házfalon ez már a második emlékeztető, hiszen 1969 óta márványlap figyelmeztet rá, hogy ebben az épületben lakott Löw Immánuel (1854–1944) főrabbi. Az emléktáblákkal megjelölt épület három szintes: földszintje és két emelete van. (A második emeleti, azonos méretű ablakosor fölött nincs timpanon, ez esetleg fölveheti az emeletráépítés tényét.) Már első ránézésre elgondolkodtató, hogy vajon Víz (1879) előtti-e ez a magas ház? Persze voltak emeletes épületek az árvíz előtt is, gondoljunk csak a Széchenyi teret kettéosztó házsorra (Kiss Dávid-ház, Kereskedelmi és Iparbank, Új Zsótér-ház). Igen ám, de ezek a főtéren épültek, és a város ott csak meghatározott nagyságú és magasságú házakra (palotákra) adta meg az építési engedélyt.

A Hajnóczy utca 8. számú kétemeletes ház szerepel Szeged város építési törzskönyvében: a Chevra kadisa tulajdona. Tervezőjéről, építéséről nincs adatunk. A törzskönyvet a Víz után kezdték vezetni, eszerint Löw Lipót nem lakhatott az épületben.

De hagyjuk a következtetéseket, van teljes bizonyító erejű adatunk. Löw Immánuel megírta, hogy melyik szegedi házakban lakott, és hol halt meg az édesapja. Idézzük: „1850. december 10-én ért Szegedre, hol a hajónál ünnepélyes fogadtatás volt [...] A hitközség lakásul 1850[-ben] saját Korona utcai épületét, melyben később a kórház volt, engedte át. 1856-ban a templommal szemközt levő Pollák Katalin-féle házat bérelte ki 600 frtéért. 1860 május havában a Politzer-, most Weisz-féle ház földszinti bal szárnyát bé-

relte ki 700, később 600 forintért, melyben a család Löw halála után is lakott, mikor is a házbirtokos, Weisz Károly, az özvegy által megtartott lakást ennek 400 frtért engedte át.” (Löw Immánuel–Kulinyi Zsigmond: *A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig*. Szeged, 1885. 204–5.) Nem lehet kétséges, hogy a Löw Lipótról szóló hosszú és alapos fejezetet (172–251) a fiú Löw írta, és az adatokat emlékezéseivel tudta élővé tenni.

Most már csak az a kérdés, hogy 1860-ban melyik volt a „Politzer-, most Weisz-féle ház”, melyben Löw Lipót utoljára lakott. T. Knotik Márta megírta a *Csongrád megye építészete* c. kötetben (Szeged, 2000. 402–3.):

„Politzer-ház, m[üemlék] j[ellegű], romantikus, 1858. Hajnóczy u. 1/B

Palánk 178. = a Három korona utca északi házsorán. Politzer Salamon aranyműves 1858 áprilisában bejelentette építkezését, erre kapta meg április 29-én az engedélyt. A tervezést talán Lipowszkyra, a zsinagóga tervezőjére vagy Hoffer Károlyra bízhatta. Augusztusban már a tíz évi adómentességet kérte új házára. 1859-ben az építés befejezését jelentette be, és május 5-én döntöttek bizottság kiküldéséről. Június 5-én házában kiadó lakást hirdetett: „mely 5 szép lakszoba, 1 előszoba, 1 konyha, éléstár, pince- és padlásrésszel bír.” Habermann szerint Politzer 1870-ben Bécsben ékszerüzletet nyitott. 1871 novemberében Weisz Károly tulajdona. Emeletébe helyezte át ügyvédi irodáját Bak Soma, 1875-ben pedig Pollák Lajos. A Vízkor még Weisz Károly a tulajdonos, károsult Pollák Lajos ügyvéd és Löw Immánuel főrabbi. A ház az árvízi fényképeken föllelhető. 1880 novemberében az „azelőtt a főrabbi úr által bírt földszinti lakásban” Gerner Róza női divattermet nyitott. [...] Balassa nevű tulajdonosról, akiről elnevezték a házat, a későbbiekben sincs tudomásunk.”

Rakjuk össze a két fél részt: Löw Immánuelről tudjuk, hogy édesapja az élete utolsó 15 évében a Weisz-házban lakott, ott halt meg, T. Knotik Márta pedig fölkutatta, hogy 130 évvel ezelőtt melyik volt a Weisz-ház. Így hát megállapíthatjuk, hogy Löw Lipót utolsó lakása a Három korona (ma: Hajnóczy) utca eleji Weisz-házban volt (ma: 1/B szám), ebben érte a halál. Tehát ez volt az az épület, melyet „a betegség utolsó napjaiban egész nap, késő estig, nagy néptömeg vette körül, mely kérte és várta a vigasztaló hírt.” (Löw–Kulinyi, 243.)

Löw Immánuel adataihoz további bizonyíték nem kell, de a teljesség kedvéért hivatkozunk Haraszi Györgynek *A „Ben Chananja” szerkesztője* c. cikkére, melyben – nagy valószínűséggel – fölhasználta a lap impresszumadatait: „A szerkesztőhivatal azonos Löw mindenkori lakásával; előbb a 'Drei Kronen' ([Három]Korona, ma Hajnóczy) utcai ún. Pollák Katalin féle házban, 1860-tól pedig ugyanebben a utcában a Politzer (később Weisz)

házban működött.” (= *A szegedi zsidó polgárság emlékezete*. Szeged, 1990. 67.) A szegedi zsidó hitközség 1875. évi halotti anyakönyvének – a Csongrád Megyei Levéltárban őrzött – másolata szerint Löw Lipót „elhalásának” helye: Háromkorona 178. sz. (158. lap, 73. folyószámú bejegyzés.)

Tehát újabb irodalmi és egyháztörténeti emlékhellyel gazdagodtunk! Hogy az érdeklődő olvasónak ne kelljen odasétálnia: az 1/B számot az a ház viseli, amelyben 1950-től az államosított *Vörös Malom*, új nevén a *Tiszavirág* étterem (eleinte: zónázó) volt. Micsoda fintora az életnek: abban a földszinti helyiségben, amelyben a tudós főrabbi éjt nappallá téve alkotott, száz évvel később rossz hírű vendéglátó hely működött. Mindennapos volt a duhajkodás, a leittasodás, a verekedés, sőt vendégverés is előfordult...

Még néhány adat. Löw Lipót első szegedi lakása a Három korona utcában volt, a mai 23. számú ház helyén. Ezt alakították át kórháznak, 1856. augusztus 18-án avatták föl. (Löw Immanuel–Klein Salamon: *A szegedi chevra 1787-1887*. Szeged, 1887. 44.) Az épület a Vízben elpusztult, kivéve az 1860-ban hozzátoldott két szobát. A kórház az elpusztult házak összefrásában Rókus 949. számon szerepel, mert a Három korona utca épületei a Törökfő/Törökfej (ma Jósika) utca nyugati oldalától kifelé Rókus városrészhez (a rókusai plébániához) tartoztak. A kórház telke átért a Német utcának – a Víz után meghosszabbított – vonaláig, a mai Attila u. 16. számú épület utcafrontjáig. A „volt izraelita kórház” telkét 1882-ben árverésre bocsátották (SZH aug. 5.)

Löw Lipót második szegedi lakása (1856–60) a Pollák Katalin-féle házban volt. A tulajdonos teljes neve Pollák Simonné Deutsch (Fégele) Katalin, a szegedi zsidóság „nagy Katija”, aki megözvegyülve 1863. augusztus 9-én hunyt el, 74 éves korában. A nőegylet megalapítója. Férje (?–1842) „posztó és metsző portéka árus”, gyapjúkereskedő, sőt kóser vendéglős is volt, és a hitközségben több tisztséget viselt (gabbaj*, kórházgondnok, pénztáros, választmányi tag). Házuk a Hajnóczy u. 11. számú épület helyén, a Bolyai és Hajnóczy utca (mai) észak-nyugati sarkán állott. A Vízkor összedől. Ekkor Pollák Teréz tulajdona, faliszáma Palánk 183. Az üres telekre Ausländer Ignác lakatos és neje Pollák Teréz egyemeletes ház építésére kért engedélyt (SZH 1882. nov. 5., 7.) A két világháború között Löbl-házként emlegették a benne lakó – halálba hurcolt – dr. Löbl Sándor (1884–1944) ügyvéd neve után. Örökös lehetett, mert édesanyja neve Pollák Rozália.

Végezetül további adatok Löw Lipót utolsó lakásáról. A szegedi születésű Politzer Salamon (1813–1877) az édesapja, Politzer Löbl és nagybátyja,

*Szentgyuleti gondnok.

Politzer Jakab foglalkozását választotta: aranyműves lett. Az 1850-es, 60-as években négy ízben, összesen nyolc évig volt a hitközség elnöke. Tizenhárom gyermeke született. 1870-ben Bécsbe költözött, föltehetőleg akkor adta el a házat. Tehetős ember volt, özvegye, Bamberger Eleonóra (1878. augusztus 30-án 500 forintos alapítványt tett a chevra és a szegények javára. Politzer Salamon arcképét közli a Löw–Kulinyi-kötet (a 108. lap után).

Bizonytalan, hogy Weisz Károly háztulajdonos az-e, aki Martonoson született, 1856-ban Szegeden érettségizett a kegyes atyáknál, majd szülőhelyén folytatott orvosi gyakorlatot. Neve a szegedi címtárakban az orvosok felsorolásában nem szerepel. Valószínűbb, hogy a ház azé a Weisz Károlyé volt, akit a hitközség 1873-ban építészeti előjárójává választott. Az 1883. évi *Szegedi kalauz* szerint gabonakereskedő, Dugonics tér 2. számú lakos (83.) Az 1896. évi *Útmutatóban* – e foglalkozásban – már nem szerepel. A zsidótemető nyilvántartásában nem akadunk a nevére.

A lakásban maradt, megözvegyült Löw Lipótné Redlich Babett (1825–1902) a főrabbi második felesége volt. Sirja elhanyagolt, a nevét mutató márványtábla a földön hever.

Az 1880. évi *Szegedi kalauz* szerint (1879. 36.) a Három korona utca 178. sz. Weisz-ház emeletén lakott dr. Redlich József (1835–1915) „sebésztudor, szülész és szemész”, Löwné Redlich Babett testvéröccse. Löw Immánuel a halotti beszédében „elköltözött kedves bátyámnak” nevezte. 1895-ben a Dugonics téri Vajda Sámuház lakója lett (SZN ápr. 30.). A halál a Margit (ma Gutenberg) utca 3. számú házban érte.

Löw Immánuel az édesanyjával lakott, föltehetőleg 1882 legvégén költözött el, amikor Brenning Bellával (1862–1950) házasságot kötött (SZN dec. 24.).

Balassa nevéről nem tudunk. A szegedi címtárakban nem szerepel ilyen nevű Hajnóczy utcai lakos. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja által kiadott *Szeged városképi és műemléki vizsgálata* című, név nélküli összeállítás (kézirat gyanánt, 1951) a tulajdonos neve nélkül ír a romantikus stílusú Hajnóczy utca 1/B számú épületről. Bálint Sándor – felsorolásban – szintén a tulajdonosi név nélkül említi (*Szeged városa*. Bp. 1959. 103.) A Nagy Zoltán és Papp Imre szerzőpáros Balassa-háznak nevezi, jó fényképet közöl róla (*Szeged*. Bp. 1960. 228–30.) A ház elnevezését többen átvették, ám az adat helyességét a későbbi kutatások cáfolják.

Az emléktáblát a közgyűlés engedélyével helyezték el, ugyanilyen jogi úton lehet eltávolítani, és közgyűlési határozat kell ahhoz, hogy a megfelelő helyére kerüljön.

A tanulság? A közgyűlési előterjesztéshez lektor(ok) kellett(ek) volna, akármennyire is kiment a divatból az elmúlt másfél évtizedben. Nem győzzük hangsúlyozni: amit a lektor leír, amivel javítja, gazdagítja a művet, azt az olvasó a szerző munkájának (érdemének) tekinti. Az utólagos lektorálás viszont senkinek sem kellemes.

Sőt, kínos is lehet.

*Inczei Géza száz esztendeje
Arckép szénrajzzal*

Mátrát szívott, füstszűrős, rövid kis cigarettát, és sokat. A Mátrának inkább szaga volt, mint *illata*, viszont a doboza, a négyszögletes kis kartondoboz igen alkalmas volt egy-egy szó följegyzésére az ugyancsak mindig kéznél lévő el-faragott kis ceruzacsonkkal, akár nyelvészeti adatot, akár valami elintézendőt kellett rögzíteni. Ha valami ügyben beléptünk a tanszékvezetői szobába, mindig ugyanaz a látvány fogadott bennünket. *Géza bácsi* – tanársegédei: Zsolnai József, Rozgonyiné Molnár Emma s jómagam így szólítottuk – az íróasztalnál az ablak előtt ült; a mögüle beömlő fény hatására a füstretek nyiladékein át ő maga is szinte hullámmáni látszott. Rövidre nyírt hajjal borított, kopaszodó kerek fejéről barátságos barna szempár tekintett ki egy elképesztően ráncos arcból; pontosabban nem is ráncok szabdalják arcát, hanem állától a homloka felső részéig húzódnak árkok. Ezt az arcot a legnagyobb grafikus sem tudta volna egyetlen képben megragadni, mert az érdeklődés, az öröm, az indulat aktuálisan átrendezte a vonásokat, a homlok vízszintes árkait függőleges törések szabdalják szét: egy nyíltszívű, szangvinikus alkat örömteli, szinte ujjongani tudó vagy éppen a nézőre csalódottan pillantó arc szénrajzával.

Életének tényei

Életének 68 évéből az utolsó húszat (1953-tól 1973. december 31-ig), vagyis a magyar nyelvudomány szempontjából a legmeghatározóbb éveket a Szegedi Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékén töltötte. Komoly tudós, jó szándékú, segítőkész ember volt, igazi tanár.

Szászrégenben született 1906. július 12-én. Édesapja a Székelyföldről odatelepült kocsiyártó-mester volt. Az ő műhelyében dolgozott öt évig a marosvásárhelyi kollégiumban végzett diák, míg a továbbtanuláshoz szükséges anyagiakat elő nem teremtette. 1930-ban iratkozott be a szegedi egyetemre, 1936-ban magyar–német szakos tanári oklevelet szerzett, majd 1938-ban doktori szigorlatot tett magyar nyelvészetből. Értekezése (*Abafája és vidékének nyelvjárása*) az akkori követelményeknek megfelelően megjelent száz példányban.

Tanári és kutatói pályáját a nyelvek iránti fogékonysága határozta meg. Németül és románul anyanyelvi szinten beszélt, de gazdag tanári gyakorlata során tanította az orosz, az angol és a franciát is. 1936. január 1-től Szeged, Budapest, Makó és Naszód volt a háború előtti éveinek tanári állomáshelye,

majd rövid hadifogság után hazakerült, s Szegeden, a Baross Gábor gyakorló gimnáziumba osztották be. Vezető tanári megbízással a tanárjelöltek gyakorlati képzését vezette, ezzel egy időben az egyetem román nyelvi lektora és a modern nyelvtanítás módszertanának megbízott előadója is volt.

Nyelvtudományi kutatásaiban az időtől kezdődően mélyülhetett el, hogy 1953. november 3-án a Szegedi Pedagógiai Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékére docensi kinevezést nyert. Az itt eltöltött húsz év során a hazai névtudomány egyik legtermékenyebb művelőjévé fejlődött. Az ő törekvései nélkül földrajzinév-kutatásunk nem emelkedett volna jelenlegi szintjére, hiszen megingathatatlanul gyűjtött azokban az években is, amikor ennek a munkának a szándékát megkérdőjelezték.

Első önálló kiadványában (*Szeged környékének földrajzi nevei*. Akadémiai Kiadó, 1960.) még hagyományos értékeket érvényesít, ez után azonban egyre markánsabban bontakozik ki az a törekvése, hogy kidolgozza a földrajzi nevek nyelvtanát. A *földrajzi nevek átvitelének néhány kérdése* (Magyar Nyelv, 1964.), *A földrajzi nevek differenciálódásáról* (Magyar Nyelv, 1965.), *Laza szerkezetű földrajzi nevek típusai és alaki kérdései* (Magyar Nyelv, 1967.) stb. tanulmányai jelezték a terv megvalósulását. 1970-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál a *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata* című könyve, amely kandidátusi értekezése s egyben kutatói pályájának fő műve lett. Ez Makó névanyagát elemezte.

A Szegedi Tanárképző Főiskolán eltöltött húsz év tudományos termését áttekintve értékelhetjük csak igazán tanári, tudományszervezői és közéleti munkásságát, amelynek sok fontos részlete itt felsorolhatatlan. Fáradhatatlanul tanított, jegyzeteket írt, dolgozott a tanárképzés több szakaszban megvalósuló korszerűsítésén, 1957-től nyugdíjba vonulásáig vezette a tanszéket, tanítványokat, munkatársakat és utánpótlást nevelt. Szegedi tanítványai közül Zsolnai József, a magyar pedagógiai közgondolkodás közismert megújítója indult földrajzinév-kutatónak (Zsolnai 1967, 2002. 83–8); valamint Pesti János, aki meg is maradt e tudományterületen, s a Pécsi Tanárképző Főiskolán, majd jogutódján, a Janus Pannonius Tudományegyetemen hozott létre jelentős névtudományi életművet (pl. Pesti 1985).

Főiskolai évei alatt Inczeffi Géza legközelebbi kapcsolatban Nyíri Antallal, Bálint Sándorral és Péter Lászlóval állt. Hálásan emlegette Oltvai Ferencnek, a Csongrád Megyei Levéltár igazgatójának nevét: neki azt a makói iratköteget köszönhette, amelynek gazdag földrajzinév-anyagára épült kandidátusi értekezése, Péter Lászlóval közös témája volt a *biberés* (Péter 1972). Ő azonban nemcsak kutatótársként (Nyr. 1960. 388–391; Nyr. 1965. 98–102), hanem szerkesztőként is támogatta Inczeffi munkásságát. Közölte a – kérésére

készült – mutatót a *Szeged környékének földrajzi neveihez* (Somogyi-könyvtári Híradó, 1971. 3. sz.), továbbá ugyanott (1974. 3. sz.) a *Szeged környéki határnevekben élő személynevek néhány tanulsága* című dolgozatát; a Móra Ferenc Múzeum 1971. évi évkönyvében pedig (1. k. 141–147) a *Művelődéstörténeti emlékek Szeged múltjából* című értekezését. Napilapokban is fontosnak tartotta Inczeffi munkásságának méltatását. Komoly Pál kifogásai-val szemben –mintha a *Szeged környékének földrajzi neveiből* nevek maradtak volna ki – megvédte (Délmagyarország, 1984. dec. 13); méltatta a *Név és névkutatás* címmel megjelent gyűjteményes kötetet (Délmagyarország, 1985. nov. 15); megemlékezett róla születésének 80. évfordulóján (Csongrád Megyei Hírlap, 1986. júl. 11).

Inczeffi Géza tanszékén Török Gábor, a kiváló József Attila-kutató is publikált névtudományi tanulmányokat, de nem annyira leíró, mint inkább nyelvjárás-történeti szempontból (Török 1964).

Tudományos hatása

Hogy a magyar földrajzinév-kutatás jelentős személyiségéről van szó, azt már pályatársának, Nyíri Antalnak megemlékező írása (Nyíri 1974. 503–4), valamint az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulója alkalmából Szegeden rendezett tudományos ülés előadásai is leszögezték (Békési szerk. 1985). Egy tudományos életmű értékét azonban csak a nagyobb idő távlatra képes valószínű arányaiban megmutatni. Az a kép, amelyet összegző munkájában Hoffmann István rajzol Inczeffi Géza névtudományi munkásságáról (Hoffmann 2003), gazdagabb, elevenebb és elismerőbb a korábbi portréknál. A *leíró helynévkutatás* című fejezetben (91–2.) ezt olvashatjuk:

„Különösen a leíró vizsgálatok terén, de más tekintetben is a 60-as évek egyik legjelentősebb helynévkutatója Inczeffi Géza, a szegedi főiskola tanára volt. Névtani munkássága alig több mint másfél évtizedre összpontosult, első írása 1956-ban látott napvilágot, az utolsó pedig halálát megelőző évben, 1973-ban. Kedvelt terepe a dél-alföldi, Szeged, Makó környéki táj, ahonnan önálló kötetekben vagy más munkák részeként gazdag adattárakat tett közzé. Kutatásainak középpontjában a mikrotoponimák álltak, ez az érdeklődés azonban nem a 60-as évek hasonló irányultságú helynévgyűjtéseiből fakadt, hanem annál régebbi gyökerű. A helynevekkel foglalkozó mintegy három tucatnyi írása között csupán néhány helynévfajtát találunk, ami azért feltűnő, mert az ő generációjához tartozó kutatók leginkább ezt a műfajt kedvelték. Tanulmányainak többségéről elmondható, hogy elméleti igényű írások, még akkor is, ha csaknem mindig konkrét – a saját maga által gyűjtött és az adattárak által hozzáférhetővé tett – névanyag vizsgálatá-

ból indulnak is ki. Inczeffi érdeklődését ugyanis nem annyira egy-egy meghatározott névrendszer kötötte le, hanem sokkal inkább az azokban megmutató törvényszerűségek. E tanulmányokban sok olyan szempontot vetett fel, névtani tételt fogalmazott meg, terminust vezetett be, amely napjainkig sűrűn felbukkan a névtani irodalomban.”

Ha az itt idézett értékeléssel együtt azt is tudjuk, hogy forrása, azaz Hoffmann István könyve nem magányos kiadvány, hanem maga is egy kötete a *Magyar Névarchívum Kiadványai* c. sorozatnak – legújabb darabja Rác Anita (2005) munkája [(benne Inczeffiről: 32. l.) – akkor el kell ismerünk, hogy Inczeffi Géza névtudományi hagyatékát mindenekelőtt a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén gondozzák.

Nem múltó emlékezés

„A Tisza–Maros-szögétől keletre a Maros folyása mentén sík alföldi tájon gazdagon termő szántóföldek, gyümölcsösök, veteményeskertek [...] A folyó közelében sűrű füzes [...], távolabb meg tanyák, települések elővillanó fehér házai...” Ezt, a munka közben számtalanszor bejárt s fő művében megírt, számára oly kedves Maros menti tájat látta utoljára, s talán az erdélyi gyermekkor emlékeinek hangjait hozta a szelíd folyó, hogy hívó szavát 1974 tavaszán, április 10-én a barátokéinál is erősebbnek hallotta. .

Munkáját nemcsak a szakma, hanem – a kor szokásai szerint – a közélet is elismerte. Az Országos Béketanács 1962-ben aranyéremmel, 1969-ben emléklappal tüntette ki. A nyugdíjba vonulása alkalmából 1973. december 31-én rendezett ünnepségen a Művelődésügyi Minisztérium Pedagógusképző Osztályának vezetője a Munka Érdemrend bronz fokozatát nyújtotta át neki. Nem búcsúzásként, hiszen mi nem akartunk elbúcsúzni Tőle. Ő ment el. S ránk hagyta a tanulságot, amelyet harminckét év múltán sem tudunk levonni.

Hivatkozások

- Békési Imre (1974), Inczeffi Géza (1906–1974). In memoriam. Szegedi Egyetem 12. évf. 8. szám, május 27.
- Békési Imre [szerk.] (1985), *Név és névkutatás*. Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 170. szám, Budapest
- Békési Imre (2004), Bálint Sándor, Nyíri Antal, Inczeffi Géza. In: *Bálint Sándor emlékkönyv*. Szerk. Barna Gábor. Lazi Bt, Szeged, 52–7. l.
- Békési Imre (1998), Inczeffi Géza. In: *Szegedi Tanárképző Főiskola 1873–1998. Történet * Almanach*. Szeged, Hungaria., 429. l.
- Hoffmann István (2002), *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 7. Debrecen
- Nyíri Antal (1974), Inczeffi Géza (1906–1974). In memoriam. *Magyar Nyelv* 70. évf. 503–4.
- Pesti János (1985), *A közzététel és a szerkesztés tapasztalatai a BMFN [Bárány megye földrajzi nevei] 1. és 2. köteté alapján*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. sz. p. 83–91.
- Péter László (1960), *Szeged környékének földrajzi nevei*. Magyar Nyelvőr 84. évf. 388–391. (Ism.)
- Péter László (1965), Kiegészítések a Szeged környékének földrajzi neveihez. Magyar Nyelvőr, 89. évf. 98–102.
- Péter László (1972), *Biberés, biberás*. Magyar Nyelvőr 96. évf. 230–1.
- Péter László (1985), *Név és névkutatás*. DM 1985. nov. 15.
- Péter László (1986), Nyolcvan éve született Inczeffi Géza. CSMH 1986. július 11.
- Rácz Anita (2005), *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 9. Debrecen
- Török Gábor (1964), *A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere*. Nyelvtudományi Értekezések 45. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Zsolnai József (1967), A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. Magyar Nyelvőr 91. évf. 191–8.
- Zsolnai József (2002), *Vesszőfutásom a pedagógiáért*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

TÓTH LÁSZLÓ

Nátly József

(1801–1871)

Elhangzott 2006. augusztus 3-án az újszentiváni temetőben

Tisztelt Polgármester Úr ! Hölgyeim és Uraim !

Köszönöm, hogy elfogadták meghívásunkat, és rohanó világunkban most néhány percre együtt állunk Nátly Józsefnek, a szabadságharc postaigazgatójának sírjánál, és együtt emlékezünk.

A mai nap aktualitását két esemény adja. Egyik, hogy holnap lesz 135 éve Nátly József elhunytának. A másik, hogy 157 évvel ezelőtt ekkor tájt fejezte be országos posta-főigazgatói pályafutását.

Ki is volt ő, és mit is illenék tudni róla? – tették föl többen is a kérdést, amikor hónapokkal ezelőtt dr. Lovászi József barátommal eldöntöttük, hogy az említett évfordulókon megemlékezést és koszorúzást szervezünk Nátly József sírjánál az újszentiváni temetőben.

Nátly József 1801. április 30-án a Torontál megyei Ócsanádön született. Családja jelentős szerepet töltött be a 17. századtól; ősei 1636. február 12-én nemesi rangot kaptak II. Ferdinándtól.

Édesapja, Josef D’Nadl, 1798. október 28-án az első német újszentiváni telepesnek, Nikolaus Biringernek lányát, Margitot vette feleségül. E két család, később az idekerülő Schmerekkel együtt látta el a postaszolgálatot Szeged és Temesvár között a 19. század első felében.

Nátly József tanulmányait a szegedi kegyesrendi gimnáziumban végezte. Ez akkor a térség egyetlen ingyenes középiskolája volt. Diákjai elsősorban katonatiszti, hivatalnoki, kispapok és gazdagparaszti rétegekből kerültek ki. De jártak ide községi jegyzők, vidéki nemesek és ortodox papok gyerekei is. A kegyes atyák nagy szerepet játszottak a Délvidék és Szeged nemzetiségeinek asszimilálódásában.

Nátly már fiatalon az irodalom vonzásába került, verseket, nyelvészeti tanulmányokat írt, foglalkozott korának közéleti és politikai irányzataival. A családi hatás következtében megélhetési pályának mégsem az irodalmat, hanem a postát választotta. Igaz, életében párhuzamosan volt jelen a posta és az irodalom.

A szülők postai munkája révén természetes volt, hogy ő is postánál vállalt munkát. Mindössze 16 éves volt, amikor postai pályafutása elkezdődött. A postánál már akkor is elvárás volt a mobilitás. Nátly József Szegeden áll munkába, majd Budán, Varasdon, később Sopronban postatisztként tevé-

kenykedett, ahol vármegyei táblabíróvá is megválasztották. Az 1840-es évek közepén került a temesvári postakerülethez, ahol, ugyanúgy mint a varasdi főigazgatóságon, ellenőri beosztásban dolgozott.

Az 1848-i események jelentős változásokat hoztak a hazai postaszolgálatban. Minden új rendszer, politikai elit, a maga arcához igazítja a posta arculatát. Így természetesen a március 15-ével kezdődő események sem hagyták a postát érintetlenül. Miután április 11-én I. Ferdinánd császár szentesítette a pozsonyi országgyűlés új törvényeit, a postaszolgálat irányítása is az első felelős magyar kormányhoz került. A Klauzál Gábor vezette Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium rögtön nekilátott a posta magyarosításának. A függetlenné vált magyar posta hivatalos nyelve természetesen a magyar lett. Klauzál május 26-án rendeletet adott ki magyar nyelvű bélyegzők és magyar címerrel ellátott pecsétnyomók használatára. A kormány is nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy a posta nemzeti jellege minél jobban kidomborodjék. Sajnos ez a törekvése főként külsőségekben nyilvánult meg. Például a postakürtöt minden postakocsisnak piros-fehér-zöld nemzeti színű zsinóron kellett viselnie.

A június 11-én kiadott III. t.c.-ben a miniszter elrendelte, hogy minden postatisztviselő a postaigazgatóságnál, minden postamester és kiadó pedig a megye alispánjánál tegyen esküt az alkotmányra. A régi okmányokat bevonták, és helyettük újat adtak ki.

Július 3-án Than Mór festőművész, hadifestő elképzelése alapján elkészült az első magyar bélyegkép terve. Sajnos, ezt az idő rövidege miatt nem lehetett kiadni, pedig forgalomba hozatalával a világon ötödikként nálunk jelenhetett volna meg a bélyeg, megelőzve Ausztriát is, ahol 1850-ben adták ki az első postabélyegét.

A nyelvismeretben járatos szakemberek szerint a magyar postai szolgálatban több használatos szó is 1848-ból származik. Többen pl. Kossuth Lajosnak tulajdonítják a *tértivevény* szó megjelenését.

A magyar nyelv bevezetését a postaszolgálatba a császárpártiak ellen-szenvvel fogadták. Néhány postamester jelentette, hogy fél a magyar föliratú bélyegző használatától, mert – ahogy írták – tartanak „a vadrác lakosok dühétől”.

1848 közepén megszűnt a Buda–Bécs gyorskocsijárat, ezért Buda és Pozsony között ideiglenesen málhapostajáratot rendszeresítettek. Pozsony előtti állomása Köpcsény volt. A köpcsényi postaállomáson a Budáról Bécsbe küldött leveleket, csomagokat gyorsfutár vette át, és vitte Pozsonyba, ahonnan azután vonaton vitték tovább a küldeményeket Bécsbe. Ilyen helyzetben kellett a postának helytállnia, és szolgáltatását megfelelő szinten tartania. Voltak

postamesterek, akik nem tudtak magyarul, és a kialakult bizonytalan helyzetben nem is vállalták a postai munkát.

Nátyl József nem ilyen volt. Ő 1848-ban otthagyta császári állását, és a magyar kormány szolgálatába lépett, amely a temesvári és eszéki postakerületek igazgatásával bízta meg. Ebből az időből sajnos csak néhány dokumentum áll rendelkezésünkre. Jó lenne, ha kutatóink levéltárakból további részleteket tárnának föl. De mostani adatainkból is megállapítható, hogy a háborús viszonyok ellenére a hazai postai szolgálat kellő figyelmet kapott.

Több okirat Náthy József aláírásával maradt meg az utókornak. Június 10-én például Temesvárról küldött levélben tájékoztatta Kossuth Lajos pénzügyminisztert, hogy a postahivatalokat utasította a kormány hivatalos lapjának, a Közlönynek kezeléséről és terjesztéséről.

Minden postásnak különleges föladata lett a postában megrendült bizalom helyreállítása. Az előző években ugyanis nagyon sok kifogás merült föl: az előfizetett lapok késve, ronggyá olvasva vagy egyáltalán nem érkeztek meg a címzettekhez. Gyakori volt a levéltitok megsértése is. Még Deák Ferenc is panaszkolt, hogy volt olyan levele, melyet csak hónapok múlva és fölbontva kapott meg. Voltak vármegyék, amelyek éppen ezért inkább saját futárszolgálatot működtettek. A hibák megszüntetését a miniszter rendeletben sürgette. Megszigorította a levéltitok védelmét. Ekkor került be a postai eskü szövegébe a levéltitok tiszteletben tartása.

Közben megjelent hazánk első hírlapszabályzata is. Az 1848-i hírlapelőfizetők adataiból látszik, hogy a hírlapterjesztés milyen jelentős volt a postaforgalomban. Főleg Kossuth Hírlapja, a Pesti Hírlap, a Március Tizenötödike és a Nemzeti Újság iránt volt vidéken is megfelelő kereslet.

A hadi események következtében november 15-étől Natly már Szegedről irányította a temesvári postakerületet. November végén rendeletben hívta föl a temesvári kerülethez tartozó postahivatalok figyelmét, hogy jelentéseiket, beadványaikat, elszámolásaikat egyedül csak neki küldjék meg. Ezzel a bizonytalanságban lévő posták munkáját jelentősen megkönnyítette.

December 10-én levélben tájékoztatta az országos Honvédelmi Bizottmányt a hazai postamesteri hivatalok és levélszedőségek feladatairól és jövedelmeiről.

1849 elején a kormány elhagyni kényszerült a fővárost, és Debrecenbe költözött. Budapestről a kormánnyal vezető beosztású postai főtiszt is érkezett. A postaiügyeket ettől kezdve Madarász László, a félelmes hírű rendőrigazgató intézte. Január 12-én 6 pontos rendeletben tájékoztatta a postahivatalokat az időszerű tennivalókról, a legnagyobb felelősségről és a hazatérés büntetésének kilátásba helyezéséről. Ugyancsak e napon jelent meg az

a kormányintézkedés, amely a debreceni fő-postaigazgatóság létesítését tudatta. Debrecenben falragaszokon hívták föl a postások figyelmét, hogy 15 napon belül jelentkezzenek szolgálatra, és igazolják eddigi késésüket.

Április 24-én Buda várára ismét fölkerült a nemzeti lobogó. A kormány és az országgyűlés azonban Debrecenben maradt, csupán a postai járatok számát duplázták meg Debrecen és Pest között. Naponta két járat közlekedett a két város között.

A cári sereg beavatkozása a szabadságharcba a kormányt távozásra készítette Debrecenből. Július 11-én Kossuth Lajos és a kormány Szegedre érkezett. Ekkor a postaszolgálat országos irányítására Nátly József temesvári postaigazgató kapott megbízást. Az akkor már 32 éves postai múlttal, megfelelő vezetési gyakorlattal bíró Nátly nem volt könnyű helyzetben. A postai szolgálat különösen nagy gondot jelentett a hadszínterek közelében. Nem volt még távíró, távbeszélő, a vasút is csak a főváros és Vác meg Szolnok közt járt. Magyarország első távíró állomása, amelyben Bain-féle delejtűs távjelző készüléket használtak, 1847. december 26-án Bécs és Pozsony között osztrák alkalmazottakkal nyílt meg, 1848. június 12-én Bécs visszahívta az osztrák alkalmazottakat, és Magyarország távközlési technika nélkül maradt. A postai küldemények továbbításának egyetlen módja a lovas postakocsi és olykor a lovas futár volt.

1849 közepén, tekintettel a háborús viszonyokra, a postának fő célja és feladata a tábori posták épségben tartása volt, hogy velük őrizze meg az országrészek kapcsolatát a kormány székhelyével.

Augusztus 1-jén a kormány, a képviselőház és a hadsereg is elhagyta Szegedet. Aradra indultak tovább. Szegedre bevonultak az osztrákok, és augusztus 5-én, 157 évvel ezelőtt, Újszegeden és Újszőregen túlerejükkel megtörték a honvédsereg, az olasz és a lengyel légió ellenállást. A magyar csapatokat Dembinszki tábornok vezette, a császári főszereg parancsnoka pedig Haynau volt. A szőregi csata után Szeged és környéke számára véget ért a szabadságharc.

Alig egy héttel később, augusztus 13-án Világosnál Görgey Artúr fővezér az oroszok előtt letette a fegyvert, és ezzel a kedvezően indult, reményeket keltő szabadságharc győzelme és az ország függetlenségi törekvése is meddő álom maradt. Az 1848–49-i függetlenségi törekvések meghiúsultak.

A sors torz fitoraként a hazai postaszolgálat az utána következő Bach-korszakban indult újabb fejlődésnek. A bécsi postaigazgatás is belátta, hogy az egységes postaszolgálat csak az elmaradt magyarországi postaterületek fejlesztésével, új hivatalok fölállításával, a postautak és vasutak kiépítésével oldható meg.

Nátly József a szabadságharc után rövid törökországi emigrációra kényszerült, majd hazatért Magyarországra. 1858 és 1868 között Újszentiván község jegyzője lett. Látásának fokozatos elvesztése miatt munkáját kénytelen volt abbahagyni. 1871. augusztus 5-én bekövetkezett haláláig állami kegydíjat kapott.

Négy gyermeke született. Első házasságból született fia, Ede, még apjának életében elhunyt. Második házasságából két fiú és egy leány származott. Lánya mindössze 4 évet élt, de fiai szép kort éltek meg. Az apja foglalkozását követő József Gyula postafelügyelő 75 éves korában, a gazdálkodó Géza Ferenc pedig 79 éves korában hunyt el.

Nátly József leszármazottai a második világháború után a szentiváni németek kitelepítésével részben Németországba kerültek, részben ismeretlen helyre távoztak. Ma már nincs ismeretünk egyenes ágbeli leszármazottjáról.

A jelenlévő Péter László ny. egyetemi tanárnak jelentős volt a szerepe Náthly József emlékének fönmaradásában. *Mindörökké Szeged* című könyvében mint az első szegedi tájszótár szerzőjét méltatta. Kezdeményezésének eredménye lett, hogy az újszentiváni polgármesteri hivatal homlokzatára emléktábla került:

ÚJSZENTIVÁN JEGYZŐJE VOLT 1858–1868 KÖZT NÁTLY JÓZSEF (1801–1871) A SZABADSÁGHARC IDEJÉN ORSZÁGOS FŐPOSTAIGAZGATÓ, AZ ELSŐ SZEGEDI TÁJSZÓTÁR ÖSSZEÁLLÍTÓJA. NÉMETNEK SZÜLETETT, ÉS A MAGYAR NYELV SZERELMESE LETT.

Nekünk, a jelenkor gyermekeinek kötelességünk, hogy méltón emlékezzünk a nagy elődökre. Csöndben hajtjuk meg fejünket, és tisztelettel gondoljunk rájuk! Tegyük ezt most Nátly József sírja előtt is.

BÚCSÚ

PAPP ISTVÁN GÉZA

Vörös László
(1934–2005)

Emlékbeszéd a róla elnevezett terem avatásán

„Tavasza van, tavasz van, gyönyörű tavasz...” – kiált föl József Attila. Radnóti Miklós árnyalja a képet az *Első eclogában*: „Nem tavasz ez még, játszik az ég, nézd csak meg a tócsát / most lágyan mosolyog, de, ha éjszaka fagy köti tükrét / rádvicserít! mert április ez, sose higgy a bolondnak ...” Nagy László *Tavaszi dala* ősi nyolccasban ujjong. Így fejezi be: „Oly undok ma a / búsulás / mint sötét csuha- / hurcolás / és oly szép ma az öröm mint / leányokon a piros ing.” – De ma mégis Adyt! – Az új, tavaszi seregszámla indítása valódi hortatio. (Kovács Sándor Iván bizonyította pedig a *számla* „ősalak” hitelességét a *Zrínyi, Arany és Ady igaza: a seregszámla* című írásában. Kortárs, 1977/11. 1752–1759.):

*Robogj föl, Láznak ifju serege,
Villogj, tekintet, világbíró kardunk,
Künn, a mezőkön, harsog a Tavasz
S mi harcból harcba csapat-számlát tartunk.*

Összegyűltünk a költészet napját, József Attila születésének évfordulóját ünnepelni, és emlékezni Vörös László tanár úrra. Őrá, kinek élete, műve egyé lett az irodalommal, kivált pedig a magyar lírával. Hazajöttem én is. Haza, mert ahol Vörös László otthon van, otthon tudom ott magam én is. Eljön – tudom! – eljön ma is közénk. Hívták, s mint mindig, most is pontosan megjelenik a szeretett közösségében. Persze itt volna hívatlanul is, hisz ott van máskor is, annyiszor, ha költészetről, a poéta szavának hatalmáról beszélve, „darvadozva” „négy-öt magyar összehajol” a „megmaradt hazában”, s messze túl a térkép jelölte határokon, ahol – Juhász Gyulát idézve megint – van még „magyar dal”, és fölhangzik, Adyval szólva: „Sípja régi babonának”.

A tanár úrral vagyunk megint együtt. S én, a tanítványa, barátjaként is érzem, nem kell, sőt nem szabad „helyette” beszélni. Nyilatkozik ő önmagáról, hiteiről, meggyőződéséről, a magyar poézisről hitelesebben, „szebben szólva” nálam vagy bárki mostani orátornál. Szavai nem a nyilvános vagy közösségi kapcsolatok „tudományán” képzett (akik csak így értenék már: PR, azaz public

relations) vagy a félreértett globalizációtól, mundializációtól megkergült pszeudo (ál, hamis, képzelt stb.), mai Démosztenészeké, Ciceróké. Nem, hanem a patriótáé, a hazafié, aki tudja becsülni a másokét, és így még sokkal inkább a saját nemzeti kultúráját. – Ezért én a következőkben jórészt csak „posta” (Babits) leszek, csupán a száj. A szó, s ami azzal egyet jelent, a gondolat az övé. Babits írta a fogarasi diákjainak egy tanulmányában 1909-ben: „Gondolkodni és beszélni voltaképpen egy... Akinek több szava van, több gondolata is van.” S mert korunk feladni látszik fontosságát, itt is emlékeztetek a Máté-effektusra, az evangéliumi példabeszédre a talentumokról: „Mert mindenkinek, akinek van, adatik és megszorítottatik, akinek pedig nincsen, attól az is elvéte-tik, amije van” (Mt 25,29.). Vörös László mindig választékos, „a rendbetett Szó mívese” (Illyés Gyula). Legyenek bár szavai érzelemtől fűtöttek, szigorúan racionálisak, esetleg – igen-igen ritkán! – indulatosak. – Egyrészt tehát valami-féle kollázst vagy montázst hallanak a következő percekben Vörös László-írásokból, nyilatkozatokból, kiegészítve a magam megjegyzéseivel, ezeket csupán mintegy kötőszövegnek szánva.

„Életutam három legfontosabb és legkedvesebb színhelye Mélykút, Kiskunhalas és Szeged. [...] hetedikes koromban jött a nagy fordulat, az Ady-élmény, és ez olyan elemi erejű volt, hogy egész életpályám további alakulását meghatározta. Ettől kezdve már tudatosan úgy válogattam meg olvasmányaimat, hogy a legbensőbb szándékom szerint valamilyen formában irodalommal foglalkozó ember lesz belőlem.

A kiskunhalasi Szilády Áron Gimnáziumba már ezzel az elhatározással mentem, és a szerencsés véletlen úgy hozta, hogy kivételesen jó osztályközösségbe kerültem. Ennek a közösségnek és ottani tanárainknak köszönhetem, hogy életem legboldogabb négy évét köztük tölthettem el. Pedig az 1945 utáni magyar történelem legsötétebb korszaka volt ez a négy esztendő (1949–1953 között), ráadásul én kulákgyereknek számítottam [...] És mégis: hiába mondogatják ma sokan, hogy mennyire bűnös volt az a negyven év, a valóság ennél sokkal árnyaltabb. Mert a mi példánk is azt bizonyítja, hogy voltak olyan kis közösségek még a legnehezebb esztendő-kben is, amelyekben lehetett jól és boldogan s a körülményekhez képest alkotó módon élni.

Tetézte mindezt, hogy olyan osztályba kerültem, ahol több társam is ki-emelt irodalmi érdeklődésű volt, és szinte egymással versengtünk abban, ki olvas és ki tud többet irodalomból. Úgyhogy én a gimnázium négy éve alatt végigolvastam a magyar irodalom teljes és a világirodalom csaknem teljes élvonalát.”

Mélykút, Halas, majd Szeged és Ady Endre! A „szentségek”, ahogy az egyik épp itt elhangzott előadásának bevezetőjében mondta. Hazajött, elmondja nekünk, mintegy az „életem nyitott könyvéből” idézve: „Én alacsony sorból jöttem, ez a származástudat és az a tanulság, hogy a magyar irodalom élvonala mindig kisemberpárti volt, alakított tudatos közösségi emberré.”

S lett valóban ízig-vérig közösségi lény, mint Babits, Ady, Juhász Gyula és Illyés, meg Kányádi Sándor, akikről jeles, gyakran idézett, hivatkozott tanulmányait írta. Irodalomtörténész, nagy affinitással a teória iránt, hiszen a legátfogóbb diszciplína, a filozófia kandidátusa is Vörös László. Mint közösségformáló pedig, jellemzően, a szegedi egyetem néptáncsoportjának volt igen tisztelt tanárelnöke sok éven át. Adyval vallotta azt is: „Az irodalom mégiscsak irodalom lesz, míg ember és kultúra lesz.” Leginkább szeretett költőiről maradandó értékű, újabb kiadásra váró tanulmányokat publikált. Ma már világos, hogy az ő poézisszemlélete is az „immanens irodalomtörténetben”, pontosabban a motívumokban lelte meg az életműveket, végső soron a magyar költészeti hagyományt összetartó kohéziós erőt. A képek, a témák, a motívumok, nem ritkán kihagyva az átmeneti fázist, „halmazállapotot”, szimbólummá érnek, „szublimálódnak”, mint József Attila és Illyés Gyula is mondta. Ezt bizonyítja Juhász Gyula, Babits, Illyés tárgyias-leíró indítású, majd elvont gondolatiságot kifejtő művei kapcsán Vörös László. Példa erre levezetése *A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról* (1978) értekező, az ablakmotívumról szóló munkája és a Juhász Gyula bibliai témájú verseiről (1983) írt tanulmánya. (Fontos emlékeztetni az egy évtizeddel későbbire, az *Át kell-e értékelni Juhász Gyulát* című dolgozatára is.) A képi és a majd absztrakttá, szimbolikussá váló motívumok alakulásának bemutatására briliáns példák a több mint a pilléreiben vagy részeiben elkészült Kányádi Sándor-monográfiájának megjelent darabjai. Közöttük a *Remekmű tizennyolc sorban* (2004), amely a *Dunamenti mondókát* vizsgálja, de talán jellemzőbben a 2005 júniusában megjelent, a *Megnyugodni, mint ősszel a fa*, a költő sorát címmel választott verselemzése.

Vörös László kétszáznál több közleményt jelentetett meg (tanulmányok, kritikák, ismertetések stb.). Nem idézhetem töredékét sem. De nem hagyhatom említetlenül az Illyés Gyula lírájának realizmusáról írt tanulmányát (1967). Befejezése a gondolati lírai realizmus máig ható példajaként mutatja be *A reformáció genfi emlékműve előtt* című költeményt. De előképeként ott szól a *Nem menekülhetsz* címűről és asszociálhatóan emlékeztet a *Nem volt elég* című versére is. *A reformáció genfi emlékműve előtt* így indul minuciózus tárgyilagossággal: „Száznegyvenhárom léptem; ez a hossza / az

emlékműnek.” (Mint Radnóti 1934-i költeménye, a *Pontos vers az alkonyatról*: „Kilenc perccel nyolc óra múlt...”) Majd pedig az Illyés-vers zárata a történelmi és a gondolati ívet tartópilléreként stabilizálva szól:

*volt bárkié a szándék,
maga az Isten se tudhatta másképp.*

A *Nem menekülhetsz* kezdetét idézi:

*Lenéztünk a hajógépházba,
ahol a dugattyúk között
a fűtők futkostak pucéran
s vörösen, mint az ördögök;
a forró lég mintha valóban
pokolból zúdult volna ki –
Micsoda munka!... »Megszokták már«,
szólt könnyedén mellettem valaki.*

A befejezés már szentencia, gnomaként csengő konklúzió:

*...nem feledhetsz,
nem menekülhetsz – bárhová kerül!*

Illyés Gyulai-i példa a néplelek mozdulatokban való megjelenítésére a *Nem volt elég* három sora: „és lengetted ujjad hegyét / az ég felé, mint ezred óta / minden magyar, ha szól a nóta”. A gesztusok retorikája. A tanár úr a vers építkezése mellett, az ilyen utalásokra is figyelmeztetett az előadásain.

Nem méltathatom most Vörös László remek, 2004-ben megjelent könyvét, a *Szigorúan ellenőrzött mondatok, A főszerkesztői értekezletek történetéből* címűt. Megtették már többen. Legutóbb Vasy Géza a győri Műhely 2006. januári számában részletesen elemzi. Mások is alapműnek, forrásértékűnek minősítették, és a vitathatatlan irodalomtörténeti rangját hangsúlyozták.

Őt idézem: „a lexikonszerkesztést nagyon fontos, hasznos és értelmes tennivalónak láttam és annak tartom ma is” – írta Péter Lászlót, az *Új magyar irodalmi lexikon* főszerkesztőjét köszöntve. Naponta vesszük kézbe e köteteket, és a 20. század első felének, a neki legkedvesebb korszaknak, az általa készített szócikkeit olvasva, Vörös Lászlóra gondolunk. Dehát szerkesztett ő „mást” is. Nem „mellékesen” – 1975–1986 között – főszerkesztőként jegyezte hazánk legpatinásabb, egyik legrangosabb folyóiratát, a *Tiszatáj*at. „Jó utóda” (Juhász Gyula) a Nyugat első szerkesztőinek, Ignótusnak, Osvátnak és Fenyő Miksának, aki földije. Itt született, Mélykúton ő

is. A községet a „világ közepének” nevezte az *Önéletrajzában*, ahogy képelesen Vörös László is így tartotta.

Tehát több egy évtizednél a főszerkesztői munka. S ez az idő, tudjuk – mint a frontszolgálat – legalább duplán számít! – S milyen színvonalon! Nagy Gáspár írja a többször idézett, a tanár úrnak dedikált, *A garast letetted* című versében arról a „tizenkét nem tucat évről”:

*de a lap a te rendelt idődben
– annyi év után ma is kimondom –
legjobb korszakát élte.*

A megállapítás – ahogy mondani szoktuk – szükséges és elégséges is. Nem igényel semmilyen további, prózai kommentárt.

Illyés mondja aforisztikusan, öniróniával:

*Voltak, akik legyulázták
Voltak, akik legyalázták*

Valahogy így történt Vörös Lászlóval is egy időben. Kapott majd elismeréseket is az érdeméért. Méltókat az életműhöz. Gondolom, közöttük mégis az egyik legszebb az iskola tisztelgése. Mert valóban oktató és nevelő, szellemi vezető Vörös László munkássága. Tanár ő. A Gyulai Pál-i értelemben, a legnagyobb rang és kitüntetés birtokosa. És velünk van. Ha szól, fontosat mond. Önjellemzésül szólaltatja meg Adyt: „*En északi ember vagyok, / Aki útját zord gonddal rójja, / Akinek pokol a beszéd... / Nehéz nyelvű és rest a szóra... // Ha én szólok, Észak beszél, / Fagy és fátum fogja számat: / Ember beszél, kinek a sors / Az élet, évek és napok / Szívének gyökeréig fájnak.*”

Kosztolányit is gyakran említi. Jelenlétének bizonyossága a tőle idézte sor: „*Bármerre mennék, ide visszatérnék.*”

Köszöntsük itthon Vörös Lászlót. Számára a diákság a friss élmény, az új lendület, a megtartó hit, a továbbéltető közösség. Ady őket szólítja meg egy régi kikelet idején a már idéztem versének lendületes zárlatában. (Tudjuk, költeményeit is aposztrofálva itt.) A mának, Önöknek is üzen:

*Robogj föl, Láznak ifjú serege,
Villogj, tekintet, világbiró kardunk,
Künn, a mezőkön, harsog a Tavasz,
Harsogó Tavasz, kísérd el a harcunk.*

Elhangzott 2006. április 11-én, a költészet napján, Kiskunhalason, a Bibó István Gimnáziumban.

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Szeged rövid története

E történeti munka népszerűsége tett szert, és elnyerte Az Év Könyve díjat is. Az sem véletlen, hogy az ideai várostörténeti vetélkedő egyik ajánlott irodalma volt. Ez egyben igazolja, hogy az ifjúság számára mennyire hasznos.

Blazovich László 1967-ben, Szegeden, magyar-történelem szakon végzett. 1980-tól az egyetem jogtörténeti tanszékének docense, 1997-től tanára, akadémiai doktor (2003), az MTA demográfiai bizottságának tagja. Kutatási területe a középkori magyar történelem, a Dél-Alföld története és a levéltártudomány. Elsősorban németországi tapasztalatai segítettek modern történelemszemléletének alakításában. Munkája hiánypótló, hiszen Szeged összefoglaló történetét Bálint Sándor óta nem írta meg senki.

Művében különösen érdekes a középkori város bemutatása. Szegedet Bertandon de le Brocquière lovag nyílt városnak nevezte, mivel nem voltak falai; csak a külvárost vették körül árkokkal és sövényfonatos karózáttal, *palánkkal*. Ezt őrzi nevében a Palánk. A városfalat csak a török támadásoktól félve kezdték építeni.

Kevésen tudják, hogy Alsóváros kialakulása egy 1359-ben keletkezett oklevél tanúsága szerint Alszeged polgárainak köszönhető, hiszen földet vásárolva itt telepedtek le.

Választ kapunk arra is, hogy mi emelte ki Szegedet a többi szép és jelentős alföldi város (Kecskemét, Békés-

csaba stb.) sorából. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter a trianoni békeszerződés után – amikor az ország kétharmad részét elveszítette, és gazdaságilag a város is megrendült – Szegedet a dél felé ható szellemi bástyává emelte az ide települt kolozsvári egyetem (1921) tervszerű fejlesztésével. Ő ajánlotta föl a Cambridge-ben kutató Szent-Györgyi Albertnek a biokémiai tanszék katedráját. Szent-Györgyi lett az egyetlen Nobel-díjasunk, aki Magyarországon végzett kutatásaival nyerte el a magas elismerést 1937-ben. Ez Szegednek ma is sokat jelent: az egyetemek rangsorolásában a Nobel-díjasok száma is fontos. Így vált a közelmúltban Európa egyik jeles s Magyarország legjobb egyetemévé a szegedi.

A szerző többször kitér Szeged építészetére. Azt is megtudhatjuk, hogy a korabeli szegedi közvélemény nem fogadta lelkesedéssel a régi Templom térnek és környékének eltüntetését és a Dóm tér létrehozását. Az építkezések révén azonban Szeged az egyik legjelentősebb magyarországi egyházi épülettel gyarapodott. Az első tervet Schullek Frigyes, a budai Halászbástya alkotója készítette. A párizsi Sacré Coeurhoz hasonlóan fehér kővel akarta burkolni. A város vezetősége – sokallva a költséget – terveit Foerk Ernővel módosíttatta; ő inkább a lombardi tégla-architektúrához vonzódott.

Izgalmas módon és új szellemben tárgyalja a mű a második világháború

utáni történelem fejezeteit. A szerzetesrendek fölösztatásáról korábban nem olvashattunk a város történelmét taglaló egyetlen könyvben sem. Az alsóvárosi ferencesek zárdáját fegyveres katonák, ávósok lepték el éjjel 2 óraker, és arra kényszerítették a 122 rendtagot, hogy 20 perc után elhagyják az épületet. Az apácákat teherautókkal még azon az éjszakán a Nógrád megyei, ezer lakosú Ludány kisközség kényszerartózkodási helyre vitték. A Belügyminisztérium végzésében, amelyet minden tagnak alá kellett írnia, többek között ez állt: „Nevezett eddigi lakóhelyén való tartózkodása a közrend és közbiztonság szempontjából aggályos.”

Az '56-os forradalom 50. évfordulója különös időszerűséget ad a forradalmi események tárgyalásának. „Október 23-a előtt Szeged volt a forradalom éllovasa, majd a MEFESZ vezetők távozásával és október 23-a után a vezető szerepet Budapest vette át. Október 23-án a budapesti események hatására – amint Farkas Csaba összefoglalójában írja – a késő délutáni órákban több ezer egyetemista gyülekezett a Dóm téren, forradalmi dalokat énekelt, majd a Széchenyi terre vonult, onnan pedig a Klauzál téri Kossuth-szoborhoz, ahol a Hímnusz eléneklése után egy MEFESZ-tag ismertette a budapesti híreket. Felvetődött a munkásság tüntetéséhez csatlakozás kérdése is. Előbb azonban a Nemzeti Színházhoz vonultak, ahol Bitskey Károly Jászay Mari-díjas művész a *Talpra magyarul* köszöntötte a tömeget. Ezután, este 9 óra tájban a gyárakhoz (kenderfonó, ruhagyár, konzervgyár) vonultak, majd

a csatlakozó munkásokkal együtt visszatértek a színházhoz.”

A tudományos igényű, mégis olvasmányos művet táblázatok egészítik ki. A Szegedi Ipartestület lajstromja a két világháború között régen elfeledett szakmákat idéz föl, így pl. a fűzőkészítő, a paszományos, a hajóács mesterségét, a szappanosokat és gyertyamártókat. Az utóbb említett szakmából 1942-ben még hatan éltek Szegeden.

A demográfiai kutatásokban jártas szerző művében többször visszatér Szeged népességi mutatóinak elemzésére. Erdemes pillantást vetni a város lakosságát tárgyaló táblázatra. 1785-ben Szegednek 20 947 lakosa volt; csak a 20. század elejére érte el a százezret meghaladó létszámot. A növekedés a rendszerváltoztatásig tartott: ekkor megközelítőleg 175 ezren éltek városunkban.

Az utószóban a szerző megemlíti, hogy a korábban a Szeged folyóirat hasábjain illusztrációkkal, folytatásokban megjelent mű írásakor vetődött föl benne annak igénye, hogy szükséges lenne Szeged részletes monográfiáját a legújabb kor fejezetével kiegészíteni. Ezek a munkálatok Blazovich László irányításával elkezdődtek. *Szeged története* 5. kötetét remélhetőleg már 2007-ben olvashatjuk. * (*Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005. 317 l. /Délalföldi Évszázadok 21. k./*)

SZERDAHELYI PÉTERNÉ

**Tamasi Mihály két fejezetét előző számainkban már közöltük. (A szerk.)*

„A következő hetekben, hónapokban meg fognak szaporodni a visszaemlékezések 56-ra, a szegedi eseményekre is” – írta Péter László a rendszerváltozásokor (i. m. 121). Még inkább igaz ez 2006-ban, a forradalom 50. évfordulóján. Péter László most megjelent könyvébe korábbi írásait gyűjtötte, és különféle dokumentumokat válogatott.

A művet három egységre tagolja. Az 1956-os forradalom előtti, alatti és utáni történésekre. Jelezve ezzel: „Ötvenhat egész életemet megpecsételte” (34).

Az első részben (*Előtte*) a Délmagyarországban és a Szegedi Egyetem című lapban megjelent három cikket találunk. Már az 1956. október 19-én megjelent *A szegedi örökség ápolása* címűből kiderül, hogy a szerző egész életében, tehát fiatalon is elkötelezett híve volt Szeged városának; fontosnak tartotta, hogy a város szobrot állítson nagyjainak, és gondolzza ezeket az emlékműveket. *A József Attila Kör vitái elé* című írásában a demokrácia fontos jellemzőjére, a diszkusszió, a megbeszélés fontosságára hívja fel a figyelmet. *A Vita a szegedi munkásmozgalm kérdéseiről* címűben elítéli azt a történelemszemléletet, amelyik csak rossznak vagy csak jónak ítéli a történelem szereplőit. (A cikkben szereplő Gaál Endre azért nem mer írni Juhász Gyuláról és Móra Ferencről, az 1918-i forradalom szegedi vezéregyéniségeiről, mert nem tudja őket csak rossznak vagy csak jónak lefesteni.)

A könyv *Alatta* című második részében először a szerző a Szeged Népében

1956. november 4-én megjelent „nevezetes” írását közli. „Megjelent cikkemben köszöntöttem a népfölkelést és nemzeti szabadságharcot, de fölemeltem szavam a vétlen kommunisták, az egyszerű párttagok üldözése és a Horthy-rendszer restaurációjának veszélye ellen” (25). A második írás már 1990-ben jelent meg, ebben a szerző közli *Nevezetes cikkem történetét*, és leszögezi: „védelmező kijelentéseim a második szovjet támadás után már csak azokra vonatkozhatnak, akik 1953 óta, de főként 1956-ban, »mély lelki válságot éltek át«, október 23-a után valóban megrendültek, mert belátták, hogy rossz ügyet támogattak” (27). Szeged története szempontjából különösen érdekes a harmadik írás (*56 Szegeden*, 1989-ben a Csongrád Megyei Hírlapban jelent meg), amely a résztvevő szemével látatja az 56-os szegedi eseményeket. Majd a Szegedi Tudományegyetemnek a forradalommal és megtorlással kapcsolatos, '56-'57-ben keletkezett, önmagára is vonatkozó irataiból közöl.

A könyv legerjedelmesebb (hiszen a leghosszabb időszakot, 50 évet, átfogó) része a harmadik, az *Utána*. Ebben Péter László elgondolkodtató eszmétörredékeit olvashatjuk először. Az adott kor történetének és légkörének is értékes dokumentumai a közvetlenül a forradalom után keletkezett *Jelentés a Történeti és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről* és az 1957. július 18-án készült jegyzőkönyv a városi pártaktíva értekezletéről. 1957-ben Péter Lászlót iz-

gatás vádjával letartóztatták. Könyvében közli a fősorakoztatott tanúk vallomásait, a vádiratot és az ítéletet. Nyolchavi börtönbüntetésének indoklása: „olyan kijelentést tett, hogy véleménye szerint a szovjet csapatokat nem kellett volna behívni, [...] ennek következtében nincs biztosítva Magyarországon demokratikus fejlődés [...] Nagy Imre kormánya volt a törvényes kormány.” „A megyei bíróság [a] vádlottnak az előzetes letartóztatásban eltöltött idejével a kiszabott börtönbüntetést teljes egészében kitöltöttnek veszi [...] Figyelemmel [...] a cselekmény elkövetésének időpontjára, és arra, hogy a vádlott kik előtt tette meg a kijelentést” (147). Ugyanerre hivatkozva Péter Lászlót egy év múlva, 1958 augusztusában a Legfelsőbb Bíróság fölmentette: „a vádlott az 1956. novemberi események során az országosan tárgyalt és vitatott politikai kérdések tekintetében szűk baráti körben nem uszító módon, hanem egyszerű vita keretében, kifejezésre juttatta nézeteit [...] a Legfelsőbb Bíróság [...] az ellene emelt izgatás büntetésének vádja alól felmentette” (206–207).

A könyv értékes kortörténeti dokumentuma a szerző „pufajkása”, akivel később fehér asztalnál találkozott. A szőregi szerző a korabeli szőregi dokumentumokat is fölkutatta és közli. Értékes gondolat kimondását találjuk *A vértanúság értelme* címmel a Schwart Lajos emléktáblájának avatásakor elhangzott beszédében. „1956 forradalma nem bukott el, csak később, 1989-ben győzött... Nem frázis, hogy ismét Európa védőpajzsa voltunk. A kis magyarságon tört meg a tatár, a török, s most a szovjet imperializmus ereje is.” Péter László emléket állít az 1956-os forradalom szegedi áldozatainak is. Danner Jánosnak, Földesi Tibornak, Brusnyai Árpádnak, Lakos Endrének, Széles Józsefnek. És jut egy gondolat az 56-os belügyminiszternek, Piros Lászlónak is. Az utolsó iratok arról emlékeznek meg, hogy a forradalom után a szegedi művelődéspolitikai irányítója Komócsin Mihály lett, s ez meghatározta Péter Lászlónak, de az egész városnak sorsát is.

Péter László minden írása Szeged ügyét szolgálta. 1992-ben méltán kapta meg Szeged várostól a díszpolgári címet. (*Belvedere Kiadó, Szeged, 2006. 228 l.*)

GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA

E számunk munkatársai

Apró Ferenc ügyvéd, várostörténész

Békési Imre professor emeritus

Fejér Dénes, a Politikai Foglyok Országos Szövetségének megyei elnöke

Gergelyné Bodó Mária középiskolai tanár

Grynaeus Tamás ny. főorvos, c. egyetemi docens (Budapest)

T. Knotik Márta ny. muzeológus

†Németh András orvos, c. egyetemi tanár

Papp István Géza tudományos munkatárs (SZTE)

Rác Judit mérnök tanár

Révész Béla egyetemi adjunktus (Budapest)

Szerdahelyi Péterné könyvtáros

Tóth László, a Dél-Alföldi Postatörténeti Alapítvány kuratóriumának elnöke

- 1 *Péter László*: Október fényei Szegeden. Bibliográfia. 1967. 50 p.
- 2 *Gyuris György*: Dugonics András. Bibliográfia. 1969. 50 p.
- 3 *Péter László*: Szeged felszabadulásától az ország felszabadulásáig. 1944-1945. Időrendi áttekintés. 1969. 44 p.
- 4 *Vajda László*: Móra Ferenc írásai. Bibliográfia. 1970. 154 p.
- 5 *Gyuris György*: Dugonics könyvtára. Katalógus. 1972. 116 p.
- 6 *Kárász József*: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1843-1970. 1974. 209 p.
- 7 *Skaliczki Józsefné-Tóth Ferencné*: Kodály műveinek hanglemmezjegyzéke. Diszkográfia. 1974. 46 p.
- 8 *Farkas Antal*: Ünnepek készül. Válogatott művek. Válogatta és az előszót írta *Szabolcsi Gábor*. 1975. 154 p.
- 9 *Móra István*: Hazaemlékezések. 1979. 118 p.
- 10 *Gyuris György-Vajda Lászlóné*: Írások Móra Ferencről. Bibliográfia. 1981. 344 p.
- 11 *Hartyányi István*: Mutató Németh László műveihez. 1982. 95 p. 250 Ft
- 12 *Apró Ferenc*: Babits Szegeden. 1983. 226 p.
- 13 *Gyuris György*: Balázs Béla. Bibliográfia. 1984. 201 p. 100 Ft
- 14 *Csillag András*: Mutató a Vasváry-gyűjteményhez. 1984. 167 p. 250 Ft
- 15 *Gyuris György-Péter László-Szabó Imre*: Tóth Béla munkássága. 1984. 67 p. 300 Ft
- 16 A Somogyi-könyvtár Kossuth-levellei. Szerk. *Péter László*. 1986. 87 p.
- 17 Kortárs magyar írók évfordulónaptára. Összeáll. *Juhász Zsuzsanna*. 1991. 46 p. 100 Ft
- 18 *Péter László*: Szegedi ferencesek. 1991. 68 p.
- 19 *Jakab Béla*: Beretzk Péter munkássága. Bibliográfia. 1995. 146 p. 100 Ft
- 20 *Takó Edit*: Sík Sándor munkássága. Bibliográfia. 1995. 480 p. 200 Ft
- 21 Írások Péter László 70. születésnapjára. Szerk. *Apró Ferenc* és *Gyuris György*. 1996. 393 p.
- 22 Reizner János. Szerk. *Gyuris György* és *Tandi Lajos*. 1999. 180 p. 300 Ft
- 23 *Gyuris György*: Ruszoly József munkássága, 1959-1999. Bibliográfia. 2000. 137 p. 300 Ft

Sorozaton kívül:

Tóth Béla: Móra Ferenc betűösvényein. 1979. 422 p.

Szeged vasművészete. 1980. 311 p.

Szeged története. 1., A kezdetektől 1686-ig. Szerk. *Kristó Gyula*. 1983. 810 p.

A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerk. *Péter László*. 1984. 448 p. 500 Ft

Szeged története. 2., 1686-1849. Szerk. *Farkas József*. 1985. 846 p. 1000 Ft

Apró Ferenc: Péter László munkássága. Bibliográfia. 1986. 353 p. 300 Ft

Bóna Endre: Medicina in nummis Szegediensis. 1986. 114 p.

Algyő és népe. Szerk. *Hegyi András*. 1987. 460 p.

Vasváry Ödön: Magyar Amerika. 1988. 247 p. 500 Ft

Szeged története. 3., 1849-1919. Szerk. *Gaál Endre*. 1991. 1214 p. 1500 Ft

Tudós tanárok. Vál. *Kellner János*. Szerk. *Péter László*. 1994. 180 p.

Szeged története. 4., 1919-1944. Szerk. *Serfőző Lajos*. 1994. 798 p. 1000 Ft

Kiskundorozsma. Tanulmányok. Szerk. *Kövér Lajos*, *Tóth Sándor László*. 1995. 750 p. 700 Ft

Apró Ferenc: Péter László munkássága. 2. 1996. VI, 256-391. p. Különnyomat. 300 Ft

Csongrád megyei könyvtári füzetek

- 1 *Skaliczki Józsefné*: Zeneművek ajánló alapjegyzéke. 1974. 32 p.
- 2 *Herczeg Mihály*: A hódmezővásárhelyi határ kialakulásának vázlatos története. 1974. 40 p.
- 3 *Szabó Imre*: Újabb pótlások Szeged felszabadulásának bibliográfiájához. 1975. 41 p.
- 4 *Huszka Lajos*: Szatymazi szőlőhegyek. 1975. 40 p.
- 5 Százéves a Somogyi-könyvtár. Dokumentumok. 1977. 80 p.
- 6 *Palásti Pál*: Csongrádi házak oromdíszei. 1977. 46 p. 2. kiad. 1978.
- 7 Krónikák a régi Csongrádról. 1704-1901. 1977. 54 p.
- 8 Szentesi tanulmányok. Az 1975. évi honismereti napok előadásai. 1977. 100 p.
- 9 *Ménesi Lajosné*: Délvidéki Szemle. 1942-1944. Repertórium. 1977. 84 p.
- 10 *Barta László*: A szentesi örökváltás. 1979. 101 p.
- 11 A szentesi honismereti napok előadásai. 1977. 1979. 85 p.
- 12 *Barta László - Páhi Ferenc*: Szentés utcanevei. 1980. 155 p.
- 13 *Polner Zoltán*: A Teknyőkaparó. 1980. 84 p.
- 14 *Köszegfalvi Ferenc*: Puszták Népe. 1946-1948. Repertórium. 1981. 50 p.
- 15 *Polner Zoltán*: Ördöngösök. 1984. 103 p.
- 16 *Lőkös Imre*: Vásárhelynek szélös határában... 1985. 142 p. 500 Ft
- 17 *Berta Tibor - Petik Ágnes*: Magyar Köztársaság. 1911-1913. 1986. 102 p.
- 18 *Polner Zoltán*: Jegykendő a forgószelemben. 1987. 99 p.
- 19 *Zsótér Gergely*: Mindszenti vőfélykönyv. 1987. 65 p.
- 20 *Polner Zoltán*: Hetvenkedők. 1989. 64 p. 150 Ft
- 21 *Horváth Dezső*: Móra kópárnája. 1994. 71 p. 300 Ft
- 22 *Polner Zoltán*: Boldogasszony ágya. 1995. 71 p.

Szegedi arcélek

- 1 *Apró Ferenc*: Írások Juhász Gyuláról. 1993. 55 p. 150 Ft
- 2 *Osztróvszky József*: Reform, forradalom, kiegyezés. Sajtó alá rend. *Ruszoly József*. 1993. 293 p. 300 Ft
- 3 *Ruszoly József*: Dettre János és kora. 1994. 317 p. 250 Ft
- 4 *Sándor János*: Az elfeledett színidirektor. [Makó Lajos]. 1995. 261 p. 300 Ft

Szeged múltjából

- 1 *Polner Zoltán*: Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. 1978. 320 p.
- 2 A Dél-Alföld madárvilága. Szerk. Marián Miklós. 1980. 258 p.
- 3 *Tápai Antal*: Életutam. 1983. 110 p.
- 4 *Ruszoly József*: A szegedi népképviselési közgyűlés. 1848-1871. 1984. 215 p. 200 Ft
- 5 *Vitos György*: Szegedi futballkrónika. 1987. 179 p.
- 6 *Gyuris György*: A Tiszatáj fél évszázada. 1997. 219 p. 300 Ft
- 7 *Ruszoly József*: A Város és polgára. 1999. 182 p. 300 Ft